

Stille Oceaan (ACS-groep). Deze overeenkomst is de eerste p
elsovereenkomsten, in eenstemming met de aan de Werel
isatie (WTO). De doeleinding van de EPA's is de vermindering en eliminat
en het in de ACS-landen met internationale economische
opstellingen van Art. 3 van het Verdrag van Cotonou¹). Wat nieuw is
dragen, is vooral het openstellen van de Afrikaanse markt voor Europese
Ze betekenen een belangrijke verandering van de huidige praktijk,
gauw als uitgevoerd door Amerikaanse landen verplicht
snel tempo de meerderheid van de tarieven op de Amerikaanse markten te eliminer
na mee te maken hebben toegang tot Amerikaanse markten te krijgen en te elimin
A's introduceren dus een nieuwe benadering van wederkerigheid in de han

Campagne-woordenboek

Sleutelbegrippen in het debat over de
Economische Partnerschaps Akkoorden
tussen de Europese Unie en de ACS-landen

Colofon

Partnership for Change bestaat uit een aantal organisaties uit verschillende Europese landen: Amici dei Popoli (ADP, Italië); Centro di Educazione Sanitaria e Tecnologie Appropriate Sanitarie (CESTAS, Italië); Reading International Solidarity Centre (RISC, Groot-Brittannië); Centrum voor Mondiaal Onderwijs (CMO, Nederland); Instituto de Estudios sobre Desarrollo y Cooperación Internacional (HEGOA, Baskenland-Spanje).

Dit document is samengesteld met de financiële ondersteuning van de Europese Commissie. De inhoud van dit woordenboek valt volledig onder de verantwoordelijkheid van de auteurs en reflecteert in geen geval de positie van de Europese Unie.

Bilbao • Zubiria Etxea. UPV/EHU
Avda. Lehendakari Agirre, 83 • 48015 Bilbao (Baskenland-Spanje)
Tel.: 00 34 94 601 70 91 • Fax: 00 34 94 601 70 40 • hegoa@ehu.es
Vitoria-Gasteiz • Biblioteca del Campus de Álava. UPV/EHU
Apdo. 138 - Nieves Cano, 33 • 01006 Vitoria-Gasteiz (Baskenland-Spanje)
Fax: 00 34 945 01 42 87 • hegoagasteiz@ehu.es
<http://www.hegoa.ehu.es>

Coördinatie: Miguel Argibay en Gema Celorio
Redactie: Bob Sutcliffe
Design en lay-out: Marra Servicios Publicitarios, S.L.

Vertaling: Yvonne Schaepelhouman
Eindredactie: Harry de Ridder (Centrum voor Mondiaal Onderwijs)
Voor Nederland te verkrijgen bij CMO, Postbus 9108, 6500 HK Nijmegen,
024-3613074, cmo@fm.ru.nl

Attribution-Noncommercial-No Derivative Works 3.0 Unported

This document is under a license of Creative Commons. It is freely allowed to copy, distribute and transmit publicly this work only when the authorship is recognized and is not used for commercial purposes. It is not possible to alter, transform or build upon this work.

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/>

Inhoud

Voorwoord	2
Auteurs	3
Lijst met ACS- en EU-landen	6
Begrippenweb	9
Afrikaanse mensenrechtensysteem, Het	10
Afrikaanse regionale integratie	13
AGOA (African Growth and Opportunity Act)	15
Armoede	18
Bestuur, (Goed)	21
Buitenlandse schuld	23
Chinees-Afrikaanse relaties	29
Conditionaliteit	31
Effectiviteit van hulp	33
Europese Partnerschaps Akkoorden (EPA's)	36
Feminisering van de armoede	39
Gemeenschappelijk landbouwbeleid	41
Lomé en Cotonou, Akkoorden van	44
Menselijke ontwikkeling	47
Mensenrechten	50
Mondiale collectieve goederen	52
Multilaterale initiatieven voor schuldverlichting	54
Neoliberalisme	57
Ontwikkelingssamenwerking	61
Participatie	64
Regionale integratie	66
Voedselzekerheid	69
Vrijhandelsakkoorden	72
WTO (Wereldhandelsorganisatie)	74

Voorwoord

De **Campaign Dictionary** (Het 'Campagne-woordenboek') is de eerste publicatie van het *Partnership for Change Project*, een Europees project dat als doel heeft het publieke bewustzijn en de politieke activiteiten die betrekking hebben op de *Economic Partnership Agreements* (EPA's/Economische Partnerschapsakkoorden) tussen de Europese Unie (EU) en de Afrikaanse landen, de Cariben en de Stille Oceaan (ACS-landen) te vergroten.

Het ultimatum voor de ondertekening van de EPA's was gesteld op december 2007, na 6 jaar van onderhandelingen. Er zijn veel kritische geluiden te horen geweest tegen de in ogen van velen corrupte voorwaarden van deze EPA's. Overheidsinstanties, universiteiten, ontwikkelingsgerelateerde NGO's (niet-gouvernementele organisaties), intellectuelen en politici, zowel in de EU- als de ACS-landen, hebben gewaarschuwd voor de negatieve effecten die de EPA's kunnen hebben op de ontwikkeling van landen en op de levens van individuen, met name vrouwen en andere kwetsbare groepen. De critici hebben de aandacht gevestigd op het feit dat sommige ACS-landen de armste landen ter wereld zijn en dat de EPA's voor hen eerder een stap terug betekenen dan een vooruitgang in ontwikkeling en welvaart. Veel onderdelen van de EPA's waren omstreden, en daardoor konden de onderhandelingen niet worden afgesloten in december 2007, zoals gepland, maar zullen zij doorgaan tot eind 2009.

We zijn op een cruciaal moment aangeland waar we met nadruk vragen om consistentie tussen het handels- en het hulpbeleid van de Europese Unie. De benodigde kritische terugblik op deze overeenkomsten biedt een perfecte gelegenheid om een meer solide basis voor samenwerking te creëren tussen een grote economische macht, de EU, en de armste landen ter wereld. De herziene versie van de EPA's zou rekening moeten houden met de kritiek die afkomstig is uit nationale en Europese parlementen en uit de burgermaatschappij om de doelstellingen 'armoedevermindering, bevordering van duurzame ontwikkeling en het geleidelijk integreren van de ACS-landen in de wereldeconomie' te bevorderen.

Het is de bedoeling dat het Campagne-woordenboek als een nuttige bron van informatie wordt gebruikt door individuele en institutionele beleidsmakers in de EU, door groepen die werkzaam zijn op het gebied van politiek bewustzijn en internationale solidariteit, en door degenen die voor het eerst over deze kwesties horen en het op prijs zouden stellen om meer te weten te komen over de concepten die een rol spelen bij discussies over ontwikkeling en internationale hulp en samenwerking. Ons uiteindelijke doel is een bijdrage te leveren aan de herformulering van de Europese Partnerschapsakkoorden zodat deze kunnen bijdragen aan het bereiken van de millenniumdoelen.

Dank

Wij zijn allen die een bijdrage hebben geleverd aan de productie van dit Campagne-woordenboek bijzonder dankbaar, en ook allen die hebben geholpen met het uitleggen van ingewikkelde ideeën in eenvoudige taal. We willen ook Bob Sutcliffe en de staf van Marra bedanken voor de professionele en vlotte manier waarop ze de grafische en redactionele taken hebben uitgevoerd. Tenslotte bedanken we Patxi Zabalo, en in het bijzonder Eduardo Bidaurratzga, voor hun beslissende bijdrage aan de keuze van de terminologie en hun enthousiaste ondersteuning van het team dat deze publicatie heeft samengesteld.

Auteurs

Jokin Alberdi Bidaguren

Dr. in de Politieke Wetenschap aan de Universiteit van Baskenland (UPV/EHU). Professor bij het Departement Constitutionele Wetgeving van die universiteit (UPV/EHU). Onderzoeker bij Hegoa (Instituut van Ontwikkeling en Internationale Samenwerkingsstudies). (UPV/EHU) bij Gernika Gogoratuz (Vredesonderzoekcentrum) en bij GEA/UAM (Afrikaanse Studiegroep van de Autonome Universiteit van Madrid). Analist van juridische en sociaal-politieke kwesties die in verband staan met Internationale Ontwikkelingssamenwerking en ook met Sub-Sahara Afrika.

Miguel Argibay Carlé

Afgestudeerd in Geschiedenis aan de Universiteit van Buenos Aires (UNBA-Argentinië). Hij was professor van de Mastercursus Ontwikkelingssamenwerking van Hegoa (Instituut voor Ontwikkeling en Internationale Samenwerkingsstudies UPV/EHU) 1995-2004. Lid van de Ontwikkelingseducatiegroep van Hegoa. Heeft bijdragen geleverd aan veel boeken, rapporten, lesmaterialen en working papers die zijn uitgegeven door Hegoa en andere Spaanse en Europeaanse NGO's. Heeft als docent deelgenomen aan verschillende cursussen en workshops voor onderwijzers, medewerkers en jongeren in het Baskenland, Spanje en in verschillende landen van de Europese Unie.

Jaime Atienza Azcona

Afgestudeerd in Economie. Hij is specialist op het gebied van ontwikkelingskwesties. Senior-onderzoeker van het Departement Studie- en Campagne van Intermón-Oxfam. Verantwoordelijk voor Internationale Economische Relaties bij het Studiecetrum *Fundación Carolina* (2005-2008). Werkte bij Caritas Española als deskundige op het gebied van sociale economie, migratie en ontwikkeling (2001-2005). Heeft de campagne tegen externe schuld gecoördineerd die gehouden werd in Spanje (1998-2001). Hij publiceerde een groot aantal boeken en rapporten over migratie, internationale financiering en ontwikkelingssamenwerking. Hij is een ervaren docent op universiteiten in Ecuador en Spanje. Hij is adviseur op het gebied van toegepast onderzoek over ontwikkelingssamenwerking en migratie.

Andrea Baranes

Werkt tegenwoordig als campagnemedewerker op het gebied van particuliere financiering en Export Credit Agencies (Krediet Bureaus voor de export) voor de CRMB (*Campagna per la Riforma della Banca Mondiale*) in Italië. Adviseur van de eerste Italiaanse Ethische Bank. Hij had de secretariaatsfunctie tijdens de Italiaanse WTO-campagne op het Ministerconferentie in Cancun in 2003. Hij is de auteur van verschillende publicaties over internationale financiering en handel, zoals *Responsabilità e Finanza. Guida alle iniziative in campo socio-ambientale per gli istituti di credito e le imprese finanziarie*, en over Globale Publieke Goederen en de financiering ervan, zoals *Perchè il mondo ha bisogno di tasse globali* en *Il mondo è di tutti. I Beni Pubblici Globali e il loro finanziamento*. Hij is lid van de Bestuurscommissie van het internationale netwerk BankTrack en van de Italiaanse ATTAC-vereniging.

Eduardo Bidaurratzaga Aurre

Dr. in de Economie aan de Universiteit van Baskenland. Professor in de Economie aan de Faculteit Sociale Wetenschap en Communicatie aan de Universiteit van Baskenland. Deskundige op het gebied van internationale economie, menselijke ontwikkeling, ontwikkelingssamenwerking, gezondheid in Afrikaanse landen, Afrikaanse regionale integratie, relaties tussen Afrikaanse landen en de Europese Unie. Professor van de Mastercursus Ontwikkelingssamenwerking bij Hegoa (Instituut van Ontwikkeling en Internationale Samenwerkingsstudies UPV/EHU) en lid van dit Instituut. Hij is ook lid van de GEA/UAM (Afrikaanse Studiegroep van de Autonome Universiteit van Madrid) en heeft een ruime ervaring op het gebied van lesgeven over en onderzoek doen naar deze kwesties.

Alejandra Boni Aristizábal

Dr. in de Rechten aan de Universiteit van Valencia. Professor aan de *Escuela Univeritaria* van Ontwikkelingssamenwerking op de Polytechnische Universiteit van Valencia. Ze coördineert de Groep Ontwikkelingstudies, Internationale Samenwerking en Toegepaste Ethiek aan het Departement Bouwkundige Projecten. Leider van de Mastercursus over Ontwikkelingsprocessen en Beleid van de Universiteit van Valencia. In haar functie als lector werd ze uitgenodigd als spreker op verschillende Latijns-Amerikaanse universiteiten, op het Institute of Development Studies (Instituut voor Ontwikkelingstudies) (UK) in Sussex en op het Instituut voor Sociale Studies in Den Haag (Nederland). Auteur van veel publicaties die betrekking hebben op ontwikkelingseducatie, menselijke ontwikkeling en internationale samenwerking. Lid van het netwerk Human Development and Capability Approach (benadering die gericht is op menselijke ontwikkeling en mogelijkheden). Werkt met de NGO's: *Ingeniería Sin Fronteras*, *ACSUD Las Segovias* en *Intermón-Oxfam*.

Artur Colom Jaén

Hij werkt als persoonlijk onderzoeker en docent en is verbonden aan het Departement Toegepaste Economie aan de Autonome Universiteit van Barcelona. Hij geeft sinds 2000 les in Politicologie, Economie, en Ontwikkelingseconomie. Lid van de Afrikaanse Onderzoeksnetwerkgroep ARDA (*Agrupament de Recerca i Docència d'Àfrica*). Hij hoort bij de GEA/UAM (Afrikaanse Studiegroep van de Autonome Universiteit van Madrid). Hij heeft veldwerk gedaan in Mauritanië en Tsjaad.

Alfonso Dubois Migoya

Afgestudeerd in Rechten. Dr. in de Economie. Professor in de Internationale Economie en Ontwikkelingseconomie aan de Universiteit van Baskenland. Auteur van een uitgebreide reeks publicaties over onderwerpen zoals armoede, welvaart en hulpverlening. Directeur van Hegoa (Instituut van Ontwikkelings- en Internationale Samenwerkingsstudies UPV/EHU). Professor van de Mastercursus over Ontwikkelingssamenwerkingstrategieën aan de Universiteit van Baskenland. Directeur van ACADE (Vereniging voor Beroepskrachten voor de Kwaliteit van Ontwikkelingssamenwerking), 2002-2004. Lid van de Spaans- Buitelandse Samenwerkingsraad (2003). Heeft vroeger het Spaanse NGO-platform vertegenwoordigd in de Samenwerkingscommissie van de Europese Unie (Brussel, 1993-1996).

Felipe Gómez Isa

Dr. in de Rechten aan de Universiteit van Deusto. Professor in de Internationale Openbare Wetgeving, onderzoeker aan het Instituut voor Mensenrechten Pedro Arrupe van de Universiteit van Deusto. Leider van de Europese postdoctorale studie over Mensenrechten en Democratisering van de Universiteit van Deusto. Lid van de Studiegroep van de Verenigde Naties voor CEDAW (New York, 1998-1999). Hij heeft verschillende boeken gepubliceerd: *La declaración universal de los derechos humanos* (1998), *El derecho al desarrollo como derecho humano en el ámbito jurídico internacional* (1999), "Privatisation and Human Rights in the Age of Globalisation" ('Privatisering en Mensenrechten in het Tijdperk van de Globalisatie'), in samenwerking met Koen de Feyter (2005), *El derecho a la memoria* (2006), International Protection of Human Rights Achievements and Challenges, ('Internationale Bescherming van de Mensenrechten, Prestaties en Uitdagingen'). in samenwerking met Koen de Feyter (2006), en *Colombia en su laberinto. Una mirada al conflicto* (2008).

Mariarosaria Iorio

Afgestudeerd in Politieke Wetenschappen aan de Universiteit *l'Orientale* in Napels, Italië. Erasmusstudent aan de Universiteit van Louvaine la Neuve, in België. Dr. in de Politieke Wetenschappen aan de Universiteit van Genève in Zwitserland. Ze heeft ook deelgenomen aan het Harvard Executive Program over Handelsbeleid: Economie, Onderhandelingen en Regels. Tegenwoordig is ze coördinator van de IGTN (*International Gender and Trade Network*) (Internationaal Gender- en Handelsnetwerk) in Genève. Ze heeft 17 jaar ervaring als ambtenaar en als adviseur van Internationale Organisaties, waaronder de WTO, de ILO, de OECD en de EC. Werkte voor de International Labour Organization (ILO) in Ivoorkust. Ze heeft lezingen voorbereid en artikelen en working papers gepubliceerd over handelsgerelateerde kwesties.

Ainhoa Marín Egoscozabal

Dr. in de Economische Wetenschappen. Professor in de Internationale Economie aan de Universiteit van Nebrija. Lid van de GEA/UAM (Groep Afrikaanse Studies aan de Autonome Universiteit van Madrid). Ze heeft gewerkt voor het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP) als deskundige op het gebied van internationale economie, en ook voor de Economische Commissie voor Afrika van de Verenigde Naties (UNECA).

Clara Murguialday Martínez

Afgestudeerd in de economie. Heeft voorheen het Samenwerkingsbureau van de Universiteit van Baskenland (UPV/EHU) geleid en werkt hier nu nog steeds. Lid van de Spaanse Samenwerkingsraad als deskundige en adviseur over Gender en Ontwikkeling. Ze neemt deel als professor in undergraduate en postdoctorale studies op verschillende universiteiten in Spanje en richt zich hier op Gender en Ontwikkeling.

Directoraat voor Ontwikkelingssamenwerking van de OESO - Divisie voor Effectiviteit van Hulp

De belangrijkste missie van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) is het helpen van regeringen en de maatschappij om volledig van de voordelen van de globalisering te profiteren, en tegelijkertijd pakt het de economische, sociale en bestuur- en beleidskwesties aan die samen kunnen gaan met die voordelen. *De Divisie voor Effectiviteit van Hulp* is het Secretariaat voor de Working Party on Aid Effectiveness (Arbeiderspartij over de Effectiviteit van Hulp) (WP-EFF), een internationaal partnerschap van donoren en partnerlanden met als gastheer de Ontwikkelingshulpcommissie OESO. De WP-EFF is een belangrijk forum voor de dialoog tussen bilaterale donoren, multilaterale organisaties en partnerlanden, dat gericht is op het verbeteren van de effectiviteit van een grotere invloed op de ontwikkeling en armoedevermindering. Tot haar mandaat behoort het bevorderen en vereenvoudigen van de invoering van de Declaratie van Parijs over de Effectiviteit van Hulp en de Accra Agenda voor Actie.

Karlos Pérez de Armiño

Afgestudeerd in Geografie en Geschiedenis aan de Universiteit van Deusto. Dr. in de Politieke Wetenschappen aan de Universiteit van Baskenland (UPV/EHU). Diploma in Europese Studies aan de Universiteit van Deusto. Dr. in de Internationale Mensgerichte Hulpverlening. Professor van het Departement Internationale Betrekkingen aan de Universiteit van Baskenland (UPV/EHU). Secretaris van Hegoa (Instituut van Ontwikkeling en Internationale Samenwerkingsstudies UPV/EHU). Lid van de Onderzoeksgroep van Hegoa, en erg betrokken bij de onderzoeksgebieden voedselveiligheid, complexe politieke noodgevallen, menselijke veiligheid en naoorlogse heropbouw (Mozambique en Angola). Auteur van vier boeken en een uitgebreide reeks artikelen. Hij coördineerde het lexicon voor Internationale Humanitaire Hulpverlening en Ontwikkelingssamenwerking van Hegoa (2001).

Javier Pérez González

Afgestudeerd in Economische Wetenschappen en Rechten op de Carlos III-universiteit van Madrid. Werkte bij het Ontwikkelingsstudielab, waar hij zich richtte op de relatie tussen corruptie en armoede en is ook gespecialiseerd in de coördinatie van buitenlandse donoren. Korte tijd werkte hij als Directeur-Generaal voor Ontwikkeling van de Europese Commissie. In 2006 ging hij werken voor het Departement voor Studie en bij Campagne Intermon Oxfam in Madrid. Bij dit departement is hij verantwoordelijk voor het onderzoek op het gebied van wereldhandel en hij heeft dezelfde functie bij Oxfam International.

Miguel Romero Baeza

Afgestudeerd in Informatiewetenschappen/technologie aan de Universiteit van Baskenland (UPV/EHU). Hoofd van het Departement Studie en Communicatie aan de NGO ACSUR van Las Segovias. Lid van de redactie van het tijdschrift *Viento Sur*. Professor en lid van de Stuurgroep van de Masterstudie Management voor Sociale Verandering aan de Autonome Universiteit van Madrid. Heeft een bijdrage geleverd aan veel artikelen en boeken, recentelijk in het tijdschrift *Exodo: La anestesia política de los Derechos Humanos* (2008)

Iñaki Uribarri Hernández

Afgestudeerd in Economie. Lid van de Bestuurscommissie van de *Ezker Sindikalaren Konbergentzia/Convergencia de Izquierda Sindical (ESK)*, Baskenland Handelsunie.

World Rural Forum (WRF)

De Vereniging voor het Wereld Plattelands Forum is een netwerk van individuen en organisaties die zich inzetten voor de landbouwkundige en landelijke ontwikkeling over de hele wereld. Het is een internationaal lidmaatschap waarin mensen en organisaties van vier continenten worden vertegenwoordigd in de Algemene Commissie. De missie van het WRF is het bewustzijn te vergroten en te lobbyen over internationaal landbouwkundig beleid. Het WRF benadrukt ook de noodzaak van werken in netwerken en geeft advies aan landelijke ontwikkelingsamenwerkingsprojecten.

Patxi Zabalo Arena

Afgestudeerd in de Economie aan de Universiteit van Baskenland (UPV/EHU). Professor in de Economie en de Faculteit Business-studies aan de Universiteit van Baskenland (UPV/EHU). Lid van Hegoa (Instituut van Ontwikkeling en Internationale Samenwerkingsstudie UPV/EHU). Lid van de Onderzoeksgroep van Hegoa. Heeft een bijdrage geleverd aan veel boeken en artikelen over economische globalisering en de Wereld Handelsorganisatie (WTO). Lector op het gebied van ontwikkelingsvraagstukken voor NGO's, Sociale Bewegingen en internationale universitaire solidariteitsgroepen.

Lijst van ACS- en EU-landen

Afrika

Angola
Benin
Botswana
Burkina Faso
Burundi
Centraal Afrikaanse
Republiek
Comoren
Congo-Brazzaville
Congo-Kinshasa
Ivoorkust
Djibouti
Equatoriaal Guinee

Eritrea
Ethiopië
Gabon
Gambia
Ghana
Guinee
Guinee-Bissau
Kaapverdië
Kameroen
Kenia
Lesotho
Liberia
Madagaskar

Malawi
Mali
Mauritanië
Mauritius
Mozambique
Namibië
Niger
Nigeria
Oeganda
Rwanda
São Tomé en Príncipe
Senegal
Seychellen

Sierra Leone
Soedan
Somalië
Swaziland
Tanzania
Togo
Tsjaad
Zambia
Zimbabwe
Zuid-Afrika*

* neemt geen deel aan de onderhandelingen over EPA's

Caribisch Gebied

Antigua en Barbuda
Bahama's
Barbados
Belize
Cuba

Dominica
Dominicaanse
Republiek
Grenada
Guyana

Haïti
Jamaica
Sint Kitts en Nevis
Sint Lucia

Sint Vincent en de
Grenadines
Suriname
Trinidad en Tobago

Stille Oceaan

Cook Eilanden
Fiji
Kiribati
Marshall Eilanden

Micronesië
Nauru
Niue
Oost-Timor

Palau
Papua Nieuw Guinea
Salomon Eilanden
Samoa

Tonga
Tuvalu
Vanuatu

Europese Unie

België
Bulgarije
Cyprus
Denemarken
Duitsland
Estland
Finland

Frankrijk
Griekenland
Groot-Britannië
Hongarije
Ierland
Italië
Letland

Litouwen
Luxemburg
Malta
Nederland
Oostenrijk
Polen
Portugal

Roemenië
Slovenië
Slowakije
Spanje
Tsjechië
Zweden

Begrippenweb

EU-ACS-landen
Handel- en ontwikkelingsrelaties

Voorstel
Europese Commissie
en enkele ACS-landen

Yaoundé—Lomé—Cotonou
1963-2007
Niet-wederkerige handelsakkoorden die
ontwikkeling van ACS-landen stimuleren

Voorstel
Europees Parlement en
ACS-parlementen
Intellectuelen,
universiteiten en NGO's in
EU- en ACS-landen

Politieke economie

- Vrijhandelsakkoorden
Programma's voor
structurele
aanpassingen
- WTO (Wereldhandels-
organisatie)
'Singapore issues'
- Hulpconditionaliteit
- Gemeenschappelijk
landbouwbeleid
Economische
afhankelijkheid

Wederkerige handelsakkoorden
Resultaat van terugtrekking op
Ontwikkelingskwesaties in ACS-landen
EPA's
Onderhandelingsperiode is nog niet
Afgesloten
2002-2009

Onzekerheden

- Schuldverlichting (HIPC-PME-MDRI)
- Regionale integratie
Afrikaanse regionale integratie
- AGOA
- Chinees-Afrikaanse relaties

Ontwikkelingssamenwerking

- Effectiviteit van de hulp
Verklaring van Parijs
- Wereldwijde publieke
goederen
- (Goed) Bestuur
- Voedselzekerheid
- Armoedebestrijding
- Participatie
- Mensenrechten
Afrikaans mensen-
rechtensysteem
Menselijke ontwikkeling

Obstakels

- Buitenlandse schulden
- Neoliberalisme
Multinationals,
biobrandstoffen,
oorlog,
neokolonialisme,
financiële crisis,
voedselcrisis,
kwetsbaarheid,
corruptie,
enz.
- Feminisering van de
armoede

Millenniumdoelen
Verbeteren van bestaanszekerheid in de
Minst Ontwikkelde Landen

A

Afrikaanse mensenrechtensysteem, Het

Het Afrikaanse systeem ter bescherming van de mensenrechten is het meest recente en minst ontwikkelde systeem van alle regionale systemen die momenteel gehanteerd worden. Het belangrijkste internationale verdrag dat hieruit is voortgekomen is het Afrikaanse Handvest voor Mensen- en Volkerenrechten, dat goedgekeurd is op 27 juni 1981 binnen het raamwerk van de XVIII Assembly of Heads of State and Government of the Organization of African Unity (Vereniging van Staatshoofden en Regeringen van de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid) (OAE). In het Afrikaanse Handvest voor Mensen- en Volkerenrechten, dat in oktober 1986 in werking trad, wordt een uniek concept voor mensenrechten besproken, dat de bijzonderheden van het Afrikaanse continent weergeeft (Ojo, 1990:115). Met het oog hierop is het duidelijk dat er behoefte is aan een serieuze en grondige analyse van de verschillende regionale concepten op het gebied van mensenrechten, met als doel om een werkelijk universeel perspectief op de diverse concepten te ontwikkelen. Benedek heeft hierover zelfs gezegd dat 'de Afrikaanse concepten over mensenrechten een belangrijk constitutioneel onderdeel zijn van het universele concept voor mensenrechten.' (Benedek, 1983:150).

Bijdragen van het Afrikaanse Handvest

De belangrijkste bijdragen en bijzonderheden van het Afrikaanse concept voor mensenrechten zoals deze naar voren komen in het Handvest zijn de volgende:

1. Zoals aangegeven door het merendeel van de schrijvers die het Afrikaanse Handvest hebben geanalyseerd, liggen haar belangrijkste bijdragen op het gebied van de erkenning van de mensenrechten van de derde generatie, in het bijzonder het recht op ontwikkeling van volkeren. Dit is het enige internationale verdrag over mensenrechten dat dit recentelijk erkende type recht expliciet heeft opgenomen, en dit maakt duidelijk waar de prioriteiten van het Afrikaanse continent liggen als het om mensenrechten gaat.

De artikelen gaan over het zelfbeschikkingsrecht (Artikel 20), het recht op nationale en internationale vrede (Artikel 23) en het recht op een over een leefomgeving die over het algemeen bevredigend is (Artikel 24). Het is echter Artikel 22 van het Afrikaanse Handvest inzake Mensen- en Volkerenrechten dat de erkenning van het belangrijkste recht bevestigt, het recht op ontwikkeling.

Dit artikel stelt dat:

- a. Alle volkeren recht hebben op hun economische, sociale en culturele ontwikkeling, daarin rekening houdend met hun vrijheid en identiteit en een gelijkwaardig gebruik van de gezamenlijke erfenis van de mensheid
- b. Staten hebben de plicht, zowel individueel als collectief, om ervoor te zorgen dat er aanspraak gemaakt kan worden op het recht op ontwikkeling.

Het opnemen van het recht tot ontwikkeling in het Afrikaanse Handvest is niet verrassend. We moeten niet vergeten dat het menselijk recht op ontwikkeling een concept is dat zijn oorsprong vindt op het Afrikaanse continent. Het feit dat de onderontwikkelde situatie van Afrika bijzonder ernstig is, is een factor die het fundamentele belang van het recht van volkeren om zich te kunnen ontwikkelen kan verklaren.

Maar, zoals een aantal schrijvers van het Afrikaanse continent zelf hebben verklaard, is de vurige verdediging van mensenrechten door Afrikaanse politieke leiders, en in het bijzonder het recht op ontwikkeling, verschillende keren gebruikt als een middel om de meest gewelddadige schendingen van de individuele rechten van de mens door precies dezelfde leiders te legaliseren (Mahmud, 1993:488 e.a.).

De bijzondere nadruk die de Afrikaanse elite legt op het recht op ontwikkeling en op de behoefte om een zekere mate van economische ontwikkeling te bereiken als voorwaarde voor vooruitgang op het gebied van de bescherming van burger- en politieke rechten heeft vele gevallen van schendingen van individuele rechten verborgen gehouden, evenals situaties waarin een kleine minderheid zich heeft verrijkt ten koste van het volk.

2. De tweede bepalende opmerking over het Afrikaanse Handvest is, dat het, in tegenstelling tot de Europese Conventie van de Mensenrechten en de Amerikaanse Conventie van de Mensenrechten, het enige regionale instrument is dat economische, sociale en culturele rechten heeft opgenomen, samen met de belangrijkste burger- en politieke rechten. In paragraaf nr. 8 van het voorwoord van het Handvest stellen de deelnemende staten van de Organisatie voor Afrikaanse Eenheid dat 'ze ervan overtuigd zijn dat burger- en politieke rechten niet gescheiden kunnen worden van economische, sociale en culturele rechten, zowel op het gebied van visie als op universeel gebied en dat de naleving van economische, sociale en culturele rechten het hebben van burger- en politieke rechten garandeert.

Zoals hier duidelijk wordt, kiest het Afrikaanse Handvest duidelijk en zonder twijfel voor de onderlinge samenhang en ondeelbaarheid van alle mensenrechten, en worden bepaalde rechten niet boven andere gesteld.

3. Een ander kenmerk van het Afrikaanse Handvest voor Mensen- en Volkerenrechten is, zoals de naam al aangeeft, dat het speciale aandacht schenkt aan volkerenrechten. Het is belangrijk om erop te wijzen dat de erkenning van collectieve rechten perfect past bij de bijzonderheden en specifieke eigenschappen van het Afrikaanse continent. In het traditionele Afrika heerst de groep over de persoon en de gemeenschap over het individu. Het concept 'individu' krijgt pas zijn volledige betekenis binnen de gemeenschap. In Afrika heeft zich een wat Bello een 'globale en gemeenschappelijke focus op mensenrechten' noemt ontwikkeld, waarin rechten niet gescheiden kunnen worden van de verplichtingen tegenover de gemeenschap waartoe men behoort (Bello, 1985:33). Hierdoor nemen de collectieve rechten of volkerenrechten een plaats in die anders is dan in welk ander internationaal document over mensenrechten dan ook.
4. Een laatste bepalende eigenschap van het Afrikaanse Handvest is dat het de tekst over mensenrechten is die het duidelijkst ingaat op de plichten van het individu. Al in de inleiding wordt vermeld dat 'het genieten van rechten en vrijheden tevens inhoudt dat iedereen verplichtingen heeft.' Bovendien is een volledig hoofdstuk van het Handvest, hoofdstuk II, gewijd aan het erkennen van verplichtingen. Artikel 27, het eerste artikel over verplichtingen, vermeldt in de de eerste subsectie dat 'ieder individu verplichtingen heeft ten opzichte van zijn familie en de gemeenschap, de Staat en andere wettelijk erkende gemeenschappen en de internationale gemeenschap.' Het belangrijkste artikel op dit gebied is echter Artikel 29, dat een feitelijke lijst van menselijke verplichtingen bevat. Zoals gesteld wordt in Artikel 29 heeft het individu de verplichting:
 - a. Om de harmonieuze ontwikkeling van de familie te beschermen en te werken aan de instandhouding en het respecteren van de familie; om zijn ouders te allen tijde te respecteren en hen te onderhouden in tijden van nood;
 - b. Om zijn nationale gemeenschap te dienen door zijn lichamelijke en intellectuele vaardigheden tot haar beschikking te stellen;
 - c. Om de veiligheid van de Staat waartoe hij behoort als inwoner of bewoner niet in gevaar te brengen;
 - d. Om de sociale en nationale solidariteit te beschermen en te versterken, vooral als deze laatste in gevaar is;
 - e. Om de nationale onafhankelijkheid en de

territoriale integriteit van zijn land te beschermen en te versterken en bij te dragen aan haar verdediging in overeenstemming met de wet;

- f. Om al zijn vaardigheden en competenties in te zetten, en de belasting te betalen waartoe hij wettelijk verplicht is, in het belang van de gemeenschap;
- g. Om de positieve Afrikaanse culturele waarden te behouden en te versterken in zijn betrekkingen met andere leden uit zijn gemeenschap, in de geest van tolerantie, dialoog en overleg en, in het algemeen, om een bijdrage te leveren aan de bevordering van de morele welvaart van de gemeenschap;
- h. Om ten alle tijden en op alle gebieden te streven naar de Afrikaanse eenheid en om deze te bevorderen, met een volledige inzet van zijn persoon.

Zoals duidelijk wordt maakt het Afrikaanse Handvest de keuze om een belangrijke rol toe te kennen aan de verplichtingen van het individu, een standpunt dat bekritiseerd is vanuit verschillende doctrines. Vooral Yves Madiot, die het voortdurende spanningsveld heeft geanalyseerd dat voortkomt uit de rechten en verplichtingen van het individu, stelt dat Artikel 29, dat hierboven genoemd wordt, 'veel risico's met zich meebrengt', gezien het feit dat 'het het individu in dienst stelt van de gemeenschap en alle vormen van onderdrukking rechtvaardigt.' (Madiot, 1998:126).

Mechanismen ter bescherming van rechten

Het bijzondere orgaan dat door het Handvest in het leven is geroepen met als doel om 'mensen- en volkerenrechten te bevorderen en de bescherming van deze rechten in Afrika zeker te stellen' is de Afrikaanse Commissie voor Mensen- en Volkerenrechten (Artikel 30). Deze commissie bestaat uit elf leden 'die gekozen zijn uit Afrikaanse persoonlijkheden met de beste reputatie [en] vaardigheden op het gebied van mensenrechten, die hun verplichtingen nakomen 'naar hun persoonlijke bekwaamheid.' (Artikel 31). Met betrekking tot de mechanismen ter controle en bescherming van mensenrechten volgt het Afrikaanse Handvest het model van de bestaande systemen en is er gekozen voor de drie traditionele mechanismen: periodieke verslagen, communicatie tussen de staten onderling en individuele communicatie.

Periodieke rapporten

Periodieke rapporten zoals vastgelegd is in Artikel 62 van het Handvest geven aan dat 'iedere staatspartij ervoor zal zorgen om de twee jaar een rapport in te dienen over de wettelijke of andere maatregelen die genomen zijn met het oog op de invoering van de rechten en vrijheden die erkend en gegarandeerd worden door het huidige Handvest', een rapport dat geanalyseerd wordt door de Secretaris-Generaal van de OAE.

Communicatie tussen de staten onderling

Als een staatspartij onder het huidige Handvest goede redenen heeft om aan te nemen dat een andere staatspartij onder dit Handvest de voorzieningen van het Handvest heeft geschonden, mag deze partij schriftelijk de aandacht op deze kwestie vestigen, en mag, na een verklaring te hebben ontvangen, proberen om een oplossing voor de kwestie te vinden (Artikel 47). Als er na verloop van drie maanden geen bevredigende oplossing gevonden wordt voor de kwestie, hebben beide Staten het recht om deze voor te leggen aan de Afrikaanse Commissie voor Mensen- en Volkerenrechten (Artikel 48). Volgens Artikel 49 van het Handvest kan een staatspartij de zaak ook meteen direct doorverwijzen naar de Afrikaanse Commissie, zonder eerst te proberen om een oplossing te vinden met in samenwerking met de andere staatspartij.

Individuele communicatie

Artikel 55 van het Afrikaanse Handvest geeft aan dat het mogelijk is dat communicatie plaatsvindt door 'andere partijen dan staatspartijen', hetgeen de weg vrijmaakt voor individuen die, als ze voldaan hebben aan de toegangseisen die vastgelegd zijn in Artikel 56, individueel met de Afrikaanse Commissie mogen communiceren. Als de Commissie dergelijke communicatieuitingen onderzoekt en daaruit concludeert dat 'een of meer communicatieuitingen blijkbaar verband houden met speciale gevallen die het bestaan onthullen van een aantal ernstige of massale schendingen van mensen- en volkerenrechten zal de Commissie de aandacht vragen van de Vereniging van Staatshoofden en Regeringen voor deze speciale gevallen.' (Artikel 58.1). Als deze vereniging eenmaal gewaarschuwd is door de Commissie, 'kan de Vereniging van Staatshoofden en Regeringen de Commissie verzoeken om een grondig onderzoek naar deze gevallen in te stellen en hiervan een feitelijk verslag op te stellen, vergezeld van haar ondervindingen en aanbevelingen. (Artikel 58:2).

Daar komt nog bij, zoals Artikel 59 van het Handvest vaststelt, 'dat alle maatregelen die genomen zijn binnen de voorzieningen van het huidige Handvest vertrouwelijk blijven totdat een ander nader vast te stellen tijdstip zal worden bepaald door de Vereniging van Staatshoofden en Regeringen.'

Zoals wel duidelijk wordt zijn dit ontzettend zwakke mechanismen. De Afrikaanse Commissie heeft slechts zeer beperkte macht toegekend gekregen en de Vereniging van Staatshoofden en Regeringen voert een ijzeren bewind uit. Deze vereniging is een uitermate politiek orgaan en, tot nu toe, één die zich niet al te druk maakt over de ernstige schendingen van mensenrechten die plaatsvinden op het Afrikaanse continent. Daar komt nog bij dat, in tegenstelling tot de Europese en Amerikaanse regionale systemen, het Afrikaanse Handvest geen juridisch orgaan heeft dat zich bezig houdt met de naleving van de

mensenrechten, zoals het Europese Hof voor de Mensenrechten of het Inter-Amerikaans Hof voor de Mensenrechten. Deze tekortkoming wordt momenteel gecorrigeerd, aangezien het Protocol voor het Afrikaanse Handvest in juni 1998 is goedgekeurd, waarin gesteld werd dat een waarachtig juridisch orgaan, het Afrikaanse Hof voor Mensen- en Volkerenrechten, opgericht zou moeten worden. Problemen binnen de Afrikaanse Unie hebben ertoe geleid dat, hoewel het Protocol in januari 2004 is ingevoerd, het Afrikaanse Hof nog niet werkzaam is. Wij hopen dat dat op korte termijn gebeurt en dat het dan langzamerhand zal samengaan met de andere twee regionale hoven, het Europeaanse en het Amerikaanse.

Bibliografie

- Bello, E.G. (1985): *The African Charter on Human and Peoples' Rights. A legal analysis*, RCADI, t. 194, 1985-V.
- Benedek, W. (1983): *Human Rights in a Multi-cultural Perspective. The African Charter and the Human Right to Development*, in Ginther, K. en Benedek, W.: *New perspectives and conceptions of International Law. An Afro-European dialogue*. Vienna, Springer-Verlag.
- Castro-Rial Garrone, F. (1984): *La Carta Africana de Derechos Humanos y de los Pueblos* in *Revista Española de Derecho Internacional*, Vol. XXXVI.
- Eya Nchama, C.M. (1991): *Développement et droits de l'homme en Afrique*. Paris, Publisud.
- Heyns, C. en Killander, M. (2009): *The African Regional Human Rights System*, in Gómez Isa, F. en De Feyter, K. (red.): *International Human Rights Law in a Global Context. Humanitarian Net*. Bilbao, Universiteit van Deusto (in press).
- Kabunda Badi, M. (2000): *Teoría y Práctica de los Derechos Humanos en África*. Bilbao, Universiteit van Deusto.
- Madiot, Y. (1998): *Considérations sur les droits et les devoirs de l'Homme*. Brussels, Bruylant.
- Mahmud, S.S. (1993): *The State and Human Rights in Africa in the 1990s. Perspectives and prospects*, *Human Rights Quarterly*, Dl. 15 Nr. 3.
- Ojo, O. (1990): *Understanding Human Rights in Africa* in Berting, J. (ed.): *Human Rights in a Pluralist World. Individuals and collectivities*. London, UNESCO-Meckler.
- Ouguerouz, F. (1993): *La Charte Africaine des Droits de l'Homme et des Peuples. Une approche juridique des droits de l'homme entre tradition et modernité*. Paris, Presses Universitaires de France.
- San Martin, L. (1999): *Comentarios acerca de la creación de un Tribunal Africano de Derechos Humanos y de los Pueblos*, *Anuario de Derecho Internacional*, Vol. XV.
- Shivji, I.G. (1989): *The Concept of Human Rights in Africa*. London, Codesria Book Series.
- Viljoen, F. (2007): *International Human Rights Law in Africa*. Oxford, Oxford University Press.

Felipe Gómez Isa

Afrikaanse regionale integratie

Regionale integratie-initiatieven zijn enkele van de belangrijkste ontwikkelingsstrategieën die zijn voorgesteld door Afrikaanse leiders sinds de dekolonisatie. In de afgelopen decennia hebben de oorspronkelijke Pan-Afrikaanse standpunten die gebaseerd waren op het idee van ontwikkeling van binnenuit en op modellen die op het eigen belang gericht zijn, zich echter in toenemende mate ontwikkeld in de richting van naar buiten gerichte voorstellen die overeenstemmen met het liberaliseringspatroon van de huidige tijd van globalisering. Deze volgen de regels van het zogenaamde open regionalisme.

De literatuur op het gebied van regionalisme in Afrika vergelijkt in de regel het grote aantal formele initiatieven en de alfabetsoep met acroniemen die eruit voortkomt met het beperkte succes ervan op praktisch gebied. Dit blijkt uit het geringe niveau van de interregionale handel en slechte prestaties op het gebied van groei en ontwikkeling. Ondanks dat lijkt de inzet van de Afrikaanse regeringen voor integratieplannen met de buurlanden onverminderd.

Net als in andere continenten lijkt het debat in Afrika niet te gaan over de vraag of regionale integratie al dan niet een instrument kan zijn voor de ontwikkeling van het continent. Dit is onvermijdelijk, gezien de vaagheid van de concepten voor integratie en ontwikkeling, en ook gezien het vermijden van het debat over de verschillende integratiemodellen. De kwestie waarover het meest is gedebatteerd is de eeuwenoude vraag in welke mate overheidsinterventie in de economie wenselijk is, aangezien deze vandaag de dag een raamwerk van meerdere staten is geworden.

De stimulus voor de bevordering van integratie op het Afrikaanse continent volgt echter een ander soort logica - één van politieke zowel als economische aard.

De in het oog springende argumenten voor een toenemende integratie zijn onder andere: de behoefte om het probleem van de kleine Afrikaanse interne markten op te lossen, zodat ze kunnen profiteren van de grotere economieën, het grote potentieel op het gebied van samenwerking binnen sectoren als transport, energie of water, gezien de huidige ontoereikende infrastructuur en de vele landen met gesloten grenzen, het bestaan van grenzen die de culturele en sociale realiteit van het continent niet respecteren en het daaruit volgende gebrek aan nationale bewustwording en het in twijfel trekken van natiestaten, van bovenaf

door de globalisering en van onderaf door de etniciteit of communitarisme en als laatste, het grotere potentieel voor het verdedigen van de Afrikaanse belangen op internationale onderhandelingssterreinen.

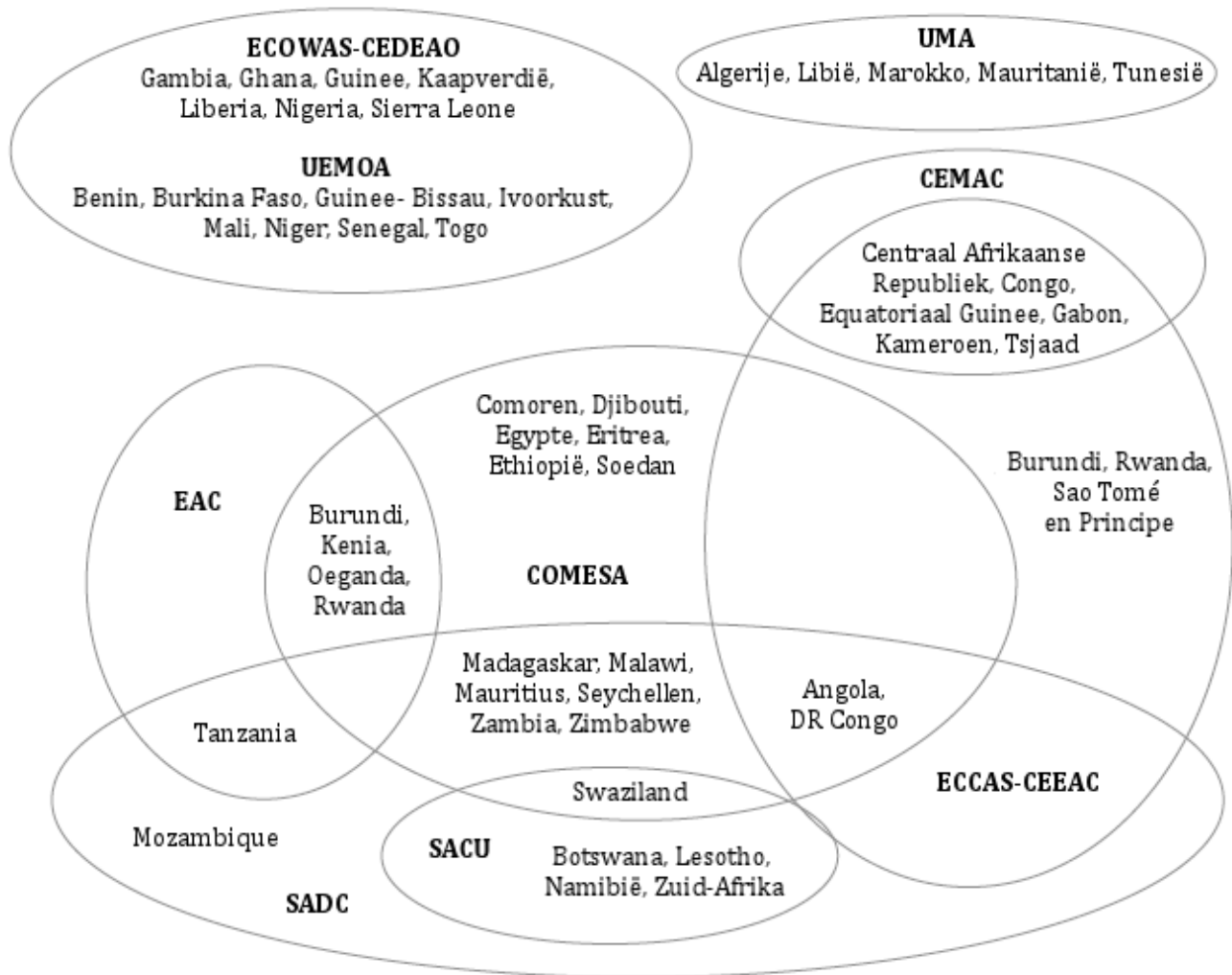
En toch, ondanks de traditionele en bestaande toewijding van de Afrikaanse regeringen aan het regionalisme, zijn de problemen rondom de invoering ervan verre van onbelangrijk. De obstakels en beperkingen kunnen worden onderverdeeld in twee groepen, de politieke en de economische.

Een permanent politiek obstakel voor regionale integratie komt voort uit het feit dat Afrika onafhankelijk van het kolonialisme is geworden door nationale, antikoloniale en bevrijdingsbewegingen, en het logische gevolg van de postkoloniale ideologie is dus het vormen van een natie. Dit was sowieso een obstakel voor de overgang van soevereiniteit naar staatsoverkoepelende regionale entiteiten. Maar er waren andere politieke problemen waar de regionale initiatieven mee te maken hadden. Deze zijn:

- Het lage niveau van legitimiteit van de vele dictatoriale en autocratische Afrikaanse regeringen
- Het onvermogen van politieke leiders om in te zien dat het opgeven van een deel van hun soevereiniteit op korte termijn gecompenseerd kan worden door het profijt dat ze op lange termijn van de integratie kunnen hebben, een afweging die soms nog moeilijker gemaakt wordt door electorale factoren, die resultaten op de korte termijn belonen.
- De druk die wordt uitgeoefend door verschillende economische groepen die bang zijn om hun privileges te verliezen door de concurrentie van grotere markten,
- De vele perioden van interne en externe politieke instabiliteit, zowel tijdens als na de Koude Oorlog,
- De prioriteit die gegeven wordt aan het verdedigen van de nationale soevereiniteit en het zich niet bemoeien met regionale of continentale organisaties,
- Het gemak waarmee een lidmaatschap bij één van de regionale organisaties verkregen kan worden, wat tot meerdere lidmaatschappen leidt en vaak ook tot verwarrende overlappingen van functies en bureaucratische structuren, en dus tot een inefficiënt gebruik van de beperkte middelen. Dit staat in de literatuur over dit onderwerp bekend als de 'spaghettischaal' (zie tabel op volgende pagina¹).

¹ Behalve de regionale groepen die zijn opgenomen in de tabel bestaan ook de volgende regionale groepen: IGADD (Intergovernmental Authority on Development - Autoriteit op het gebied van Ontwikkeling tussen regeringen onderling) die bestaat uit Eritrea, Ethiopië, Djibouti, Kenia, Oeganda, Soedan en Somalië; CEN-SAD (Community of Sahel-Saharan States - Gemeenschap van de Sahel-Sahara-staten) die bestaat uit 18 Centraal-, Oost-, West- en Noord-Afrikaanse landen, IOC (Indian Ocean Commission - Indische Oceaan Commissie), die bestaat uit Comoren, Madagaskar, Mauritius en de Seychellen; CEPGL (Economic Community of the Great Lakes Countries - Economische Gemeenschap van de Grote Merenlanden), waaronder Rwanda, Burundi and the Democratische Republiek Congo.

Tabel 1. Regionale samenwerkingsverbanden in Afrika

Acroniem en jaar van oprichting van elk regionaal samenwerkingsverband:

CEMAC: Communauté Économique et Monétaire de l'Afrique Centrale (1994) - Economische en monetaire gemeenschap van Centraal-Afrika

COMESA: Common Market for Eastern and Southern Africa (1994) - Gemeenschappelijke Markt voor Oostelijk en Zuidelijk Afrika

ECCAS-CEEAC: Communauté Économique des États de l'Áfrique Centrale (1983) - Economische Gemeenschap van Centraal-Afrikaanse staten

ECOWAS-CEDEAO: Communauté Économique des États de l'Áfrique de l'Ouest (1975) - Economische Gemeenschap van West-Afrikaanse Staten

SADC: Southern African Developmen Community (1992) - Zuid-Afrikaanse Ontwikkelings Gemeenschap

SACU: Southern African Customs Union (1910) - Zuid-Afrikaanse Douane Eenheid

UMA: Union du Maghreb Arabe (1989) - Arabisch-Maghrebijnse Unie

UEMOA: Union Économique et Monétaire Ouest Africaine (1994) - West-Afrikaanse Economische en Monetaire Unie

EAC: East African Community (1999) - Oost-Afrikaanse Gemeenschap

Het is gemakkelijk om een soortgelijke lijst van economische obstakels voor effectieve regionale integratie op te stellen. Hieronder vallen:

- Het lage niveau van aanvullendheid tussen de nationale economieën, vooral wanneer verschillende landen zich gespecialiseerd hebben in het exporteren van een aantal goederen (vaak dezelfde als die van hun buurlanden). Dit vertegenwoordigt maar weinig waarde voor de vroegere koloniale landen.

- De infrastructuur voor transporten, die is gecreëerd om grondstoffen uit de koloniën aan te leveren aan de koloniale landen, in plaats van aan een interregionale markt te leveren.
- Het gebrek aan financiële en monetaire integratie, die de regionale markt voor goederen, diensten en kapitaal zou uitbreiden,
- De verschillende ontwikkelingsniveaus van de participerende landen. Dit maakt herverdeling met voorrang noodzakelijk voor de minst be-

gunstige landen en fatale meningsverschillen ontstaan vaak over de mate van herverdeling en de meest geschikte mechanismen om deze uit te voeren.

Hoewel de eerste regionale groepen kort nadat de Afrikaanse landen onafhankelijk werden ontstonden, werd een aantal van de grootste en meest belangrijke groepen pas in de jaren 70 en het begin van de jaren 80 opgericht. Na een onderbreking volgde een herleving van de discussies over regionalisme en de rol ervan in ontwikkeling in de jaren 90. Dit leidde tot een periode van versterking en herdefiniëring van de bestaande Afrikaanse regionale groepen, maar dit keer onder de invloed van het neoliberale globaliseringsproces.

Het begrijpen van de laatste tendensen vereist dat er rekening gehouden moet worden met hun belangrijkste voorgangers, met name het Actieplan van Lagos (LPA) van de topconferentie van de Organisatie van Afrikaanse Eenheid (OAU) die gehouden werd in Nigeria in 1980, en ook met de onmiddellijke reactie daarop door de financiële instellingen van Bretton Woods.

Dit plan werd het centrale referentiepunt van een nieuwe strategie, die tot doel had de economische crisis van de jaren 70 op te lossen, door een ontwikkelingsstrategie toe te passen die de nadruk legde op collectief zelfvertrouwen, diversiteit van producten, vermindering van de afhankelijkheid van de belangrijkste exportsector, en de inzet voor de bevrediging van de belangrijkste behoeften, als het doel van economische ontwikkeling. Als centraal punt van de strategie werden er regionale groepen gevormd die zich uiteindelijk zouden verenigen om een samenwerkingsverband tussen landen van het hele continent te vormen.

De Wereldbank reageerde snel op het plan van Lagos, met een publicatie in 1981 die bekend staat als het 'Berg-rapport', dat een aantal duidelijke neoliberale raadgevingen bevatte. De mooie woorden van de Pan-Afrikaanse projecten uit Lagos hadden geen invloed meer toen Afrikaanse regeringen, die gedreven waren door pragmatisme, zich voor buitenlandse financiering richtte tot de internationale instellingen om de macro-

economische ongelijkheden en de grote schulden van hun economieën op te heffen. De toegang tot financiering was echter afhankelijk van de invoering van bepaald economisch beleid in het kader van de structurele aanpassingsprogramma's en de zogenaamde 'Washington Consensus'.

De Afrikanistische endogene ontwikkelingsstrategieën moesten wijken ten gunste van de zoektocht naar een macro-economische balans, de minimalisering van overheidsinterventie, productieve specialisatie en de naar buiten gerichte heroriëntatie van de Afrikaanse economieën.

Dit zijn de bijzondere kenmerken van de economische beleidsmaatregelen die gevolgd zijn in Afrika gedurende de afgelopen decennia. In de nabije toekomst zullen ze waarschijnlijk allemaal versterkt worden door de voorgestelde EPA's, in het bijzonder het naar buiten gerichte perspectief van heroriëntatie. De doelstellingen van de EPA's zijn wederkerige handel, liberalisering en het gemakkelijker maken van de toelating van buitenlandse investeringen.

Bibliografie

ADB (2000), *African Development Report 2000. Africa in the World Economy, Regional Integration in Africa*. Oxford, African Development Bank/Oxford University Press.

Kabunda, M. (2002): *Integración regional en África. Perspectivas para el siglo XXI*. In Kabunda, M. (samengesteld): *África Subsahariana ante el nuevo milenio*. Madrid, Pirámide.

Bidaurratzaga, E. en Colom, A. (2005): *Regionalismos y estrategias de desarrollo en África: implicaciones y retos del acuerdo de Cotonú y del NEPAD*. Revista de Economía Mundial, Nr. 12. Universidad de Huelva.

Bidaurratzaga, E. en Marín, A. (2006): *Integración regional africana y nuevas relaciones con la UE como instrumentos de desarrollo*. Madrid, Los libros de la Catarata.

UNECA (2004-06-08): *Assessing Regional Integration in Africa I-II-III*. United Nations Economic Commission for Africa. www.uneca.org/aria

Eduardo Bidaurratzaga Aurre

AGOA (African Growth and Opportunity Act)

AGOA: Acroniem dat staat voor *African Growth and Opportunity Act* (Afrikaanse Groei- en Mogelijkhedenwet), een wet die is ingevoerd door het Congres van de Verenigde Staten in 2000, waardoor de unilaterale opheffing van invoerrechten en quota voor verschillende producten die geëxporteerd worden door landen in Sub-Sahara Afrika werd toegestaan. AGOA moest in principe gelden voor de periode tussen 2000 en 2008, maar in 2004 werd deze verlengd tot 2015.

De werking van AGOA

AGOA maakt deel uit van de architectuur van de internationale handel. Het is eigenlijk een uitbreiding van het Algemene Voorkeursysteem van de Verenigde Staten. Voorkeursystemen worden gebruikt sinds 1971, en bestaan uit de unilaterale concessie van commerciële voordelen door ontwikkelde aan onderontwikkelde landen door het gedeeltelijk of geheel opheffen van de handelsgrenzen.

De complexe AGOA-wetgeving wordt om de twee jaar herzien. De laatste keer was in 2006 en staat bekend als AGOA IV.

De voorwaarden om aanspraak te maken op AGOA

Een belangrijk aspect van AGOA is dat een land aan bepaalde voorwaarden moet voldoen voordat het aanspraak kan maken als begunstigde. Deze gaan veel verder dan puur economische of commerciële factoren. De verplichting van een open economie die gebaseerd is op de vrije markt met een minimale bemoeienis door de regering; het wegnemen van blokkades tegen de handel met of investeringen van de VS, het respecteren van regels voor intellectueel eigendom, het behouden van het democratische bestuur en de afwezigheid van beleid dat de nationale veiligheid van de VS zou ondermijnen vallen hier ook onder.

Daar komt nog bij dat begunstigde landen verplicht zijn om beleid in te voeren dat de armoede vermindert en de rechten van arbeiders zoals deze bepaald zijn door de regels van het ILO (International Labour Organisation, Internationale Arbeidersorganisatie) (USTRO, 2008:146) respecteert.

Vanaf november 2008 zijn alle Afrikaanse Sub-Sahara-landen in verschillende mate begunstigde van AGOA, met uitzondering van de Centrale Afrikaanse Republiek, Ivoorkust, Equatoriaal Guinee, Eritrea en Zimbabwe (AGOA rekent Soedan en Somalië niet tot Sub-Sahara Afrika).

De context van AGOA: globalisering en liberalisering van de handel

Tegen het eind van de jaren 90 werd er algemeen aangenomen dat er een 'ontwikkelingscrisis' had plaatsgevonden, met name in Afrika, die om nieuwe internationale actie vroeg. Hoewel de meest opmerkelijke poging om een dergelijke actie in gang te zetten de formulering van de millenniumdoelen was, waren er nog veel meer acties, waarvan AGOA er één was. AGOA, die werd ingevoerd

tegen het eind van de regering Clinton, is een poging om het verloop van de armoedevermindering de richting op te sturen van de internationale handel en de vrije markt. Het moet ook gezegd worden dat het eind van de jaren '90 precies het moment was waarop de kapitalistische globalisering het snelst verliep, en AGOA komt overeen met de neoliberale benadering van het beleid dat heeft aangezet tot globalisering.

De effecten van AGOA

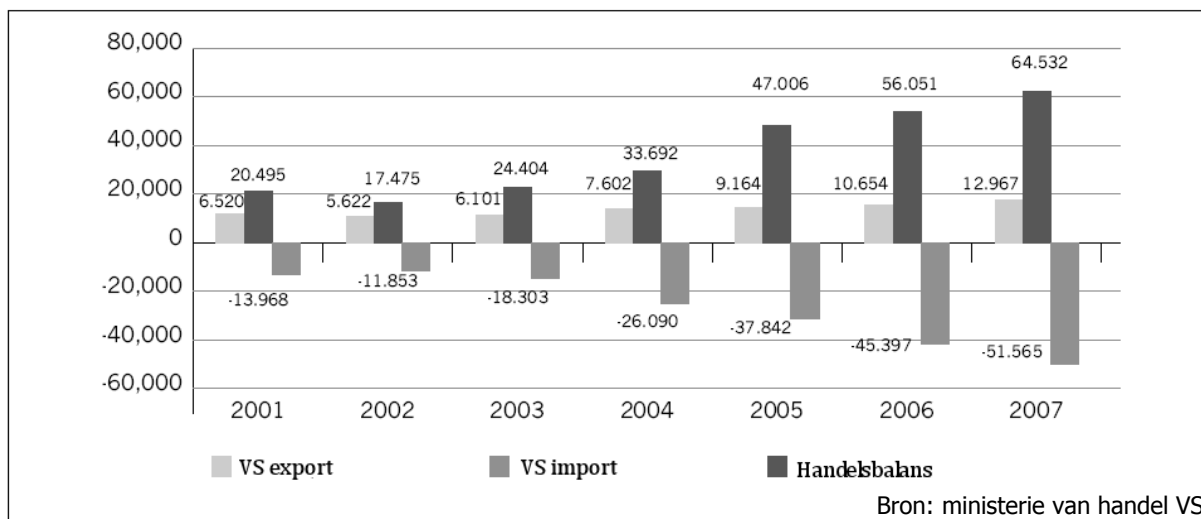
Natuurlijk zijn de exporten van Afrika naar de Verenigde Staten aanzienlijk toegenomen sinds de invoering van AGOA zoals wordt aangetoond in grafiek 1. De meeste van deze exporten hebben geprofiteerd van de handelsvoorkeuren van AGOA.

Een gespecificeerde analyse per product toont echter aan dat de meeste van de AGOA-exporten olieproducten zijn, zoals wordt aangetoond in tabel 1.

Bovendien moet worden opgemerkt dat de winstpercentages in hoge mate geconcentreerd zijn binnen een kleine groep van zes landen. Zoals wordt aangetoond in tabel 2 is 97% van de exporten naar de Verenigde Staten onder het AGOA-regime afkomstig van de aangegeven landen. Deze zes landen zijn in grote mate afhankelijk van de olie-exporten, behalve Zuid-Afrika.

Een ander effect van AGOA is de impuls die het gaf aan de opkomst van de textielindustrie in een aantal landen in het zuiden en oosten van Afrika, gefinancierd met Aziatisch kapitaal. Dit was voor een groot deel te danken aan het feit dat, toen AGOA in 2000 werd ingevoerd, de Agreement on Textiles and Clothing (ATC, overeenkomst inzake textiel- en kledingproducten), (de opvolger van de Multi-Fibre Agreement (MFA, 'Multivezel-overeenkomst'), die in werking trad tussen 1974 en 1994, geregeld werd binnen de WTO. Door deze overeenkomsten konden de ontwikkelde landen quota en invoerrechten heffen op de import van schoeisel en textiel, met als doel om zichzelf te beschermen tegen de grote Aziatische producenten.

Grafiek 1: De handel tussen de Verenigde landen en de AGOA-landen (in miljoenen dollars)

Dus toen AGOA werd ingevoerd zag een aantal Aziatische textiel- en schoeiselproducenten een mogelijkheid om productiefabrieken in Afrikaanse landen te vestigen, die onder de AGOA konden exporteren naar de VS zonder de tariefbarrière waarmee de Aziatische exporteurs te maken hadden. Bovendien zijn de oorspronkelijke AGOA-regels erg soepel, zelfs zo soepel dat er voor de landen die geclassificeerd werden als 'minst ontwikkeld' geen beperkingen zijn voor de oorspronkelijke plaats van herkomst van de grondstoffen die ze gebruiken voor de exportproductie. Deze bepaling zou in 2007 aflopen, maar werd verlengd werd tot 2010.

Dit betekent dat een Afrikaanse textielfirma die een minimumwaarde toevoegt aan halffabricaten en grondstoffen die afkomstig zijn uit Azië producten zonder enige beperking naar de Verenigde Staten mag exporteren. Sinds 2000 heeft deze maatregel een sterke stimulans gegeven aan de vestiging van firma's van Aziatische producenten in Kenia, Lesotho en Swaziland. Madagaskar, Mauritius en Zuid-Afrika hebben ook ervaring met dit fenomeen, ook al zijn zij minder afhankelijk van export naar de Verenigde Staten. Kortom, AGOA heeft een bescheiden Afrikaanse invloed gestimuleerd op de eindfasen van de waardecreatieketens van de wereldwijde textielindustrie. Maar het creëren van een aantal banen met slechte arbeidsomstandigheden heeft niet veel vooruitgang opgeleverd voor de menselijke ontwikkeling.

Het verdwijnen van de Overeenkomst inzake Textiel- en Kledingproducten

De Overeenkomst inzake Textiel- en Kledingproducten van het WTO liep uiteindelijk af op 1 januari 2005. In die tijd vertrokken veel Aziatische producenten die zich na 2000 hadden gevestigd in Zuid- en Oost-Afrika, aangemoedigd door de 'mogelijkhedentheorie' van AGOA.

Al in 2004 zijn er sluitingen gesignaleerd in deze regio. Veel banen zijn ongetwijfeld verloren gegaan, zoals tabel 3 aantoont, maar in landen als Lesotho liepen de autoriteiten al vooruit op de gebeurtenissen en werden er industriële beleidsmaatregelen genomen om het verdwijnen van de handelsvoordelen te neutraliseren (de Hann en Van der Stichele, 2007).

Bibliografie

De Haan, E. en Van der Stichele, M. (2007): *Footloose Investors. Investing in the Garment Industry in Africa*. Amsterdam, Centre for Research on Multinational Corporations.

Kaplinsky, R. en Morris, M. (2008): *Do the Asian Drivers Undermine Export-oriented Industrialization in SSA?* World Development, Deel. 36, Nr. 2. pag. 254-273.

USTRO: *2008 Comprehensive Report on U.S. Trade and Investment Policy Toward Sub-Saharan Africa and Implementation of the African Growth and Opportunity Act*. Washington, United States Trade Representative Office.

Officiële AGOA-website: www.agoa.gov

Website over AGOA: www.agoa.info

Artur Colom Jaén

Tabel 1. Het belang van olie-exporten naar de Verenigde Staten onder het AGOA-regime (in dollars)

	2004	2005	2006	2007
Olie-exporten en andere energieproducten onder het AGOA-regime (a)	23.053,406	35.207,962	41.081,606	47.674,569
Totale export onder het AGOA- regime (b)	26.558,922	38.146,396	44.239,193	51.051,383
(a)/(b)	0,87	0,92	0,93	0,93

Bron: samengesteld door auteur op basis van gegevens van het ministerie van Handel van de VS

Tabel 2. Exporten naar de Verenigde Staten onder het AGOA-regime (2007) (in dollars)

Nigeria	30.138,166
Angola	11.691,880
Zuid-Afrika	2.266,721
Tsjaad	2.066,045
Congo	1.605,099
Gabon	1.673,646
Totaal (a)	49.441,557
Totaal AGOA-landen (b)	51.051,383
(a)/(b)	0,97

Bron: samengesteld door auteur op basis van gegevens van het ministerie van Handel van de VS.

Tabel 3. Daling van de werkgelegenheid in de textielsector

	2004	2005	% daling
Kenia	34.614	31.745	9,3
Lesotho	54.000	40.000	25,9
Zuid-Afrika	98.000	83.000	15,3
Swaziland	28.000	16.000	42,9

Bron: Kaplinsky en Morris (2008:264).

Armoede

Armoede is de situatie waarin een persoon verkeert wiens mate van ontbering onder het niveau ligt dat een bepaalde maatschappij heeft vastgesteld als minimum om in waardigheid te kunnen leven.

Het concept armoede werd en wordt bepaald door de conventies van elke maatschappij. Hoe armoede wordt gezien, hangt af van de sociale en economische context en van de kenmerken van de maatschappij en de doelen die er gesteld worden.

Maar binnen deze verscheidenheid aan contexten kan er één gezamenlijk uitgangspunt vastgesteld worden: armoede verwijst altijd naar bepaalde ontberingen of tekortkomingen waaronder mensen leiden en die hun waardigheid in gevaar brengen.

De historische evolutie van het concept

De verschillende formuleringen van armoede en de voorwaarden van het begrip armoede geven zowel de complexiteit van de context als de historische context weer. Het begrijpen van de relatie tussen het concept armoede en de heersende waarden van de maatschappij is van essentieel belang voor het analyseren van armoede. Dit gegeven is door veel sociologen en economen benadrukt, waaronder Titmuss, Townsend, Abel-Smith, Atkinson en anderen (Woolf, 1989).

De klassieke economie ziet armoede als een centrale categorie voor economische analyse. Adam Smith bevestigde dat geen enkele maatschappij kan bloeien en een gelukkig leven kan leiden als de meerderheid van haar inwoners arm en ongelukkig is. Maar, tot het eind van de 19^e eeuw, toen de onderzoeken van Booth en Rowntree openbaar werden gemaakt in Groot-Brittannië, was armoede geen onderwerp van wetenschappelijke studies. Sindsdien is de berekening van de armoededrempel als bepaling voor het minimum inkomen dat nodig is om te overleven een algemene maatstaf geworden van de voortgang van onderzoeken naar armoede.

In de afgelopen decennia heeft een toename van het onderzoek naar armoede plaatsgevonden door een 'herontdekking' van het fenomeen armoede, hoewel de perceptie van armoede verschilt voor ontwikkelde of ontwikkelingslanden.

Na de Tweede Wereldoorlog werd armoede in de ontwikkelde landen beschouwd als een kwestie die, als deze niet opgelost zou worden, in ieder geval niet problematisch was. De omvang en het omvangrijke karakter van de welvaartsstaat leidde tot het idee dat armoede als fenomeen van sociaal belang nagenoeg verdwenen was. De analyse van armoede verdween zo ongeveer van de wetenschappelijke agenda, met een paar uitzonderingen, waaronder de onderzoeken van Townsend en Sen. Gedurende deze periode werd

armoede teruggebracht tot een kwestie die opgelost kon worden door het toepassen van sociale managementtechnieken. Door de opkomst van de langdurende massawerkloosheid en het fenomeen sociale uitsluiting werd armoede echter steeds vaker gezien als een ernstig obstakel voor het succesvol functioneren van de economie en de maatschappij.

De situatie in de ontwikkelingslanden was anders. Het voorkomen van ernstige tekorten was niet ongewoon, maar dit werd meestal uitgelegd door het in verband te brengen met historische oorzaken aan de ene kant of natuurlijke (vooral klimaatgebonden), etnische en culturele oorzaken aan de andere kant. Het standaardantwoord op de vraag over hoe armoede moest worden bestreden, was steeds vaker dat de ontwikkeling moest worden bevorderd. De heersende ideologie vertrouwde erop dat de kapitalistische economie zou blijven groeien en dat er wederzijdse positieve relaties zouden ontstaan tussen groei en de economieën van de geïndustrialiseerde landen en de ontwikkeling van de minst bedeelde landen. Armoede was een realiteit, maar verdiende nog steeds geen bijzondere aandacht: de ontwikkeling was nabij.

Armoede leidde echter tot verrassingen op elk gebied, niet in het minst in de ontwikkelde landen zelf. In 1962 schetste Harrington's werk *The Other America* (Het andere Amerika) het beeld van een land met veertig tot vijftig miljoen mensen die leden onder nieuwe en oude vormen van armoede. In 1964 kondigde President Johnson de strijd tegen armoede aan. In 1965 publiceerden Abel Smith en Townsend hun boek *The Poor and the Poorest* (De Armen en de Armsten), dat door de analyse van officiële gegevens onthulde dat in 1960 14% van de bevolking in armoede leefde. De gegevens maakten duidelijk dat het niet waar was dat er een automatische relatie bestond tussen groei en het verdwijnen van armoede.

Sinds de jaren 70 is armoede in ontwikkelingslanden steeds vaker het onderwerp van verschillende studies, dit grotendeels vanwege de aandacht die geschonken werd aan basisbehoeften. Dit gebeurde voor het eerst door de ILO (International Labour Organization). Later, vanaf halverwege de jaren 80, leidden de sociale consequenties van de structurele hervormingen die ingevoerd waren in veel ontwikkelingslanden, met name in Latijns-Amerika, opnieuw tot een grotere behoefte aan onderzoek naar armoede. In de jaren 90 werd duidelijk dat de optimistische verwachting van de internationale organisaties dat armoede op internationaal niveau zou verdwijnen niet uit zouden komen.

De politieke connotaties van armoede

Het debat over de aard van de processen die leiden tot een stijging van de armoede, is vandaag de dag bijzonder relevant, aangezien algemeen wordt aangenomen dat het verschijnsel niet conjunctureel is. Juist het tegengestelde is waar; het bewijsmateriaal toont aan dat zelfs als economische en technologische vooruitgang positief lijkt, armoede niet kan worden verminderd.

Het feit dat er overeenstemming is over het gegeven dat het fenomeen armoede van recente aard en dat het niet conjunctureel is, betekent niet dat er ook overeenstemming is over de diagnose van de oorzaken van armoede. Er zijn weinig onderwerpen waarover wetenschappelijk onderzoek zo politiek gekleurd is als armoede. Armoede zelf is een probleem met een belangrijke politieke dimensie, aangezien de belangen van verschillende groepen een sterke invloed hebben op de inkomensverdeling en dus op het bestaan van armoede. De centrale kwestie betreft de aard van armoede en de rol die het speelt in de reproductie van de maatschappij. Armoede is niet alleen een kenmerk van het menselijk bestaan, en het voorkomen ervan kan ook niet worden geanalyseerd als een historische gebeurtenis die zich om de zoveel tijd weer herhaalt.

Verskillende opvattingen over armoede: de paradigma's

Elk voorstel over het omgaan met armoede moet drie elementen bevatten voordat het een politieke actie genoemd kan worden: i) een concept over armoede dat een schatting kan maken van haar omvang en de generatieprocessen, uitbreiding, vermindering of diepgeworteldheid kan onderzoeken, ii) een vaststellingsmethodologie die rekening houdt met de beperking en de inschatting van de realiteit van de armoede, haar evolutie door de geschiedenis heen en de vergelijking tussen landen en iii) de belangrijkste punten voor het bepalen van politieke strategieën om armoede te elimineren. De heersende benadering in de afgelopen eeuw is gebaseerd op een concept van absolute armoede, die wordt vastgesteld door wat de armoeddrempel wordt genoemd. Deze drempel is het inkomen of de inkomsten die een persoon nodig heeft om te kunnen overleven. Als deze drempel eenmaal is bepaald wordt het een referentiepunt om te bepalen wie arm is.

Hoewel dit de heersende benadering is, is het niet de enige benadering. Alle verschillende concepten over armoede kunnen worden onderverdeeld in twee hoofdbenaderingen: een die armoede analyseert door te kijken naar de symptomen van armoede en een tweede die zich meer bezighoudt met het achterhalen van de oorzaken van armoede.

De hegemonie van het eerste concept over armoede is duidelijk geworden in de afgelopen decennia en komt overeen met dat van de internationale organisaties. Vreemd genoeg zijn de con-

currende concepten over armoede alleen maar besproken in relatie tot ontwikkelde landen. Armoede in ontwikkelingslanden is nooit onderwerp geweest van een vergelijkbaar debat. Het is alsof grote ellende op zich al genoeg leverde en niet verder uitgediept hoefde te worden. Armoede in ontwikkelingslanden is onderzocht van een afstand en de onderzoeken hebben zich vooral beziggehouden met het bepalen van de omvang van armoede. Daarom is de algemene probleemstelling van dit model, haar normatieve doel, hoe mensen kunnen overleven. De andere positieve aspecten van ontwikkeling, waaronder welvaart, zijn niet in het model opgenomen.

De Wereldbank en armoede

De Wereldbank heeft de afgelopen jaren steeds meer geaccepteerd dat de strijd tegen armoede haar belangrijkste activiteit is. Als gevolg van de kritiek op de ernstige negatieve sociale effecten van de aanpassingsprogramma's, vooral na het verschijnen van het UNICEF-rapport (*Adjustment with a Human Face - Aanpassing met een Menselijk Gezicht*) in 1987, begon de Wereldbank met het integreren van de armoedekwestie in al haar activiteiten. Op het eind van de jaren 80 werd deze inzet zichtbaar in wat 'de sociale dimensie van aanpassing' genoemd wordt. De opzet was het invoeren van een aantal politieke beleidsmaatregelen, die bedoeld waren om de negatieve effecten van aanpassing te verminderen. Het was echter geen coherent initiatief, met duidelijk gedefinieerde doelstellingen en een coherente beleidsstrategie, maar meer een lijst van projecten met een sociale inhoud.

Later, in het *Wereldontwikkelingsrapport 1990*, dat gewijd was aan de armoede in de wereld, ontwikkelde de Wereldbank een strategie voor het bestrijden van armoede die gebaseerd was op drie punten: het vergroten van het economisch vermogen van arme mensen, met name op het gebied van werkgelegenheid, het vergroten van de toegang tot sociale dienstverlening, en het creëren van netwerken die de sociale zekerheid moesten verbeteren en gericht waren op de meest kwetsbare sectoren. De toenemende bezorgdheid van de Wereldbank over armoede werd uitgedrukt in voorstellen voor beleidsmaatregelen, terwijl er geen hernieuwd onderzoek werd gedaan naar het concept armoede.

Deze pragmatische visie op armoede van de Wereldbank, die tot uitdrukking kwam in beleidsmaatregelen, is nagevolgd door de andere internationale organisaties.

Wat vandaag de dag beschouwd wordt als 'de nieuwe consensus over armoede' die overheerst in de internationale organisaties, is gebaseerd op voorstellen van de Wereldbank.

De 'nieuwe consensus' bestond uit zes punten, die niet substantieel verschillen van de oorspronkelijke benadering. Het *Wereldontwikkelingsrapport* van 2000-2001 heeft de voorgestelde strijd tegen

de armoede niet substantieel aangepast, hoewel het er wel op lijkt dat het een verbreding van het concept voorstaat, aangezien het de multi-dimensionele aard ervan erkent. Hiermee werd de traditionele visie op armoede die alleen bepaald werd door consumptie en inkomen aangepast. De voorgestelde herdefinitie van armoede bevatte essentiële elementen zoals onderwijs, gezondheid, risico's en kwetsbaarheid en participatie bij besluitvorming op lokaal en internationaal niveau. Het nalaten van het voorstellen van nieuwe indicatoren voor armoede en het aanhouden van de bekende drempel van één dollar en vijftig cent per persoon per dag als het enige referentiekader leidde er echter toe dat de verandering op het gebied van speculatie bleef hangen, zodat het geen direct onderdeel van de strategieën werd.

De alternatieve benadering van welvaart

Het keerpunt waarop de ene benadering moet wijken voor een andere vindt plaats als de zorg voor het centrale kennisobject (in dit geval armoede) verder gaat dan de bestaanskwestie en de berekening en de aandacht wordt gericht op de verklaring van de oorzaken. Armoede is het resultaat van processen die voortdurend aan verandering onderhevig zijn. Het begrijpen en analyseren van deze processen vereist een nieuwe indeling en nieuwe instrumenten.

Verschiedende elementen komen samen bij het vaststellen van een nieuwe benadering van armoede die is voortgekomen uit de benadering van de UNDP inzake de menselijke ontwikkeling. De nieuwe elementen zijn pluridimensionaliteit, een relatief in plaats van een absoluut begrip van armoede, nieuwe analytische methodes, andere normatieve doelen, aanpassing van het concept naar de veranderende realiteit en de analyse van de oorzaken.

Voor het overgaan van een absoluut armoedeconcept naar een relatief is meer nodig dan een eenvoudige aanpassing van de criteria voor het vaststellen van de armoededrempel. Door in te zien dat armoede geen vastgesteld referentiepunt heeft, maar één dat onderhevig is aan veranderingen (vandaar dat het relatief is), is het van wezenlijk belang om het normatieve element in te voeren. Als het objectief bepaalde minimum niet langer het enige referentiepunt is, is het noodzakelijk om nieuwe criteria vast te stellen om de armoededrempel te bepalen. Dit leidt ertoe dat we meer over welvaart te weten komen en dat we leren bepalen wanneer mensen op een te laag niveau van welvaart leven, en als gevolg daarvan, arm zijn.

Bij het formuleren van het nieuwe concept van welvaart heeft Sen's bijdrage grote invloed gehad. In het kort stelt Sen dat de cruciale factor voor het evalueren van de levenskwaliteit gevonden kan worden in de vaardigheden van mensen, aangezien deze de mate van positieve vrijheid

bepalen. Meer welvaart betekent dat mensen meer mogelijkheden hebben om verschillende keuzes te maken.

Als het op deze manier geformuleerd wordt, geldt dat er vastgesteld moet worden welke basisvaardigheden en functies werkelijk noodzakelijk en waardevol zijn om te bepalen waar armoede begint en waar armoede eindigt. Het belangrijkste probleem is hoe deze nieuwe armoededrempel vastgesteld moet worden. De millenniumdoelen proberen voor een deel om een antwoord te geven op deze vraag. Tegelijkertijd gaan de structurele aanpassingsplannen, Vrijhandelsverdragen (FTA's) en andere beleidsmaatregelen juist de andere kant op. Zij ondersteunen het vergaren van welvaart door weinigen, waardoor de meerderheid van de wereldbevolking in armoede achterblijft. De Economische Partnerschaps Akkoorden (EPA's) (die erg op de FTA's lijken), waarover de Europese Unie op het moment in onderhandeling is met de ACS-landen, zouden betrekking hebben op 34 van de armste landen. Daarom is het niet vreemd om de conclusie te trekken dat de EPA's mensen hun mogelijkheid tot zelfrealisatie afnemen en landen ervan weerhouden om hun welvaartsniveau te verhogen.

Bibliografie

- Expert Group on Poverty of Statistics (2006): Compendium of best practices in poverty measurement. Rio de Janeiro, Rio Group. In: www.ibge.gov.br/poverty/pdf/rio_group_compendium.pdf
- Nussbaum, M. (1998): *Capacidades humanas y justicia social* in: Riechmann, J. (coord.) (1998): *Necesitar, desear, vivir. Sobre necesidades, desarrollo humano, crecimiento económico y sostenibilidad*. Madrid, Libros de La Catarata. pp. 43-104.
- Nussbaum, M. (2002): *Women and Human Development. The Capabilities Approach* (The Seeley Lectures). New York, Cambridge University Press.
- Pogge, T. (2002): *World Poverty and Human Rights. Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*. Cambridge, Polity Press.
- Sachs, W. en Santorius, T. (2007): *Un futuro justo. Recursos limitados y justicia global*. Barcelona, Icaria/Intermón Oxfam.
- Sen, A. (1992). *Inequality Reexamined*. Cambridge MA, Harvard University Press.
- Sen, A. (1999): *Development as Freedom*. Oxford, Oxford University Press.
- Townsend, P (1993): *The International Analysis of Poverty*. United Kingdom, Harvester Wheatsheaf.
- UNDP (verschillende jaren): Human Development Report. New York, UNDP.
- Woolf, S. (1989): *Los pobres en la Europa moderna*. Barcelona, Editorial Crítica.

www.chronicpoverty.org
www.crop.org
www.undp-povertycentre.org

Alfonso Dubois Migoya

B

Bestuur, (Goed)

(Goed) Bestuur op de ontwikkelings- en hulpagenda

In de afgelopen twintig jaar is het concept goed bestuur (governance) naar voren gekomen in debatten over democratie en ontwikkeling, en het is nu één van de onderwerpen die het meest benadrukt wordt door internationale donoren. Er bestaat echter veel verwarring over de definitie van deze term (in hoeverre verschilt deze van beleid en bestuurbaarheid) en over wat goed bestuur precies is.

Als het onderwerp van ontwikkelings- en hulp-initiatieven kan goed bestuur op verschillende manieren worden beschouwd, afhankelijk van welke ontwikkelings- en hulpconcepten worden gehanteerd (Graña, 2005; Hyden and Court, 2004; González Martín, 2006).

Voor zover bestuur betrekking heeft op ontwikkeling kan het verwijzen naar die factoren die bepalen in hoeverre de staat erin slaagt om de maatschappij op een dergelijke manier te verenigen dat de minimaal noodzakelijke economische veranderingen doorgevoerd kunnen worden. In andere gevallen, en soms tegelijkertijd, kan de bestuurskwestie gaan over de vraag of een sterke, democratische en participerende maatschappij kan bestaan als deze geleid wordt door rechtmatige politieke autoriteiten, die in staat zijn om een ontwikkelingsproces op een effectieve manier te leiden. Van oudsher zijn dit de twee benaderingen van goed bestuur en haar relatie tot ontwikkeling. Deze kunnen worden beschouwd als de neo-institutionele benadering, die uitgaat van het idee dat vooruitgang op het gebied van institutionele verbetering op staatsniveau zal leiden tot het creëren van nieuwe markten en tot een toename van de economische groei (North, 1990) en een alternatieve visie, die gebaseerd is op ideeën over de menselijke ontwikkeling, waarin gesteld wordt dat goed bestuur meer gaat over participatie en het decentralisatieniveau, dan over beslissingen nemen- kortom, dat het te maken heeft met de herverdeling van macht (UNDP, 2002).

Het beleid en bestuursconcept komt voor in discussies over institutionele verbeteringen en democratie als ontwikkelingsdoelen, en ook komt het vaak voor dat de donoren aandachtspunten verplicht stellen of 'aanraden' aan de ontvangende partnerlanden, als voorwaarden voor het blijven ontvangen van hulp of voor participatie in strategische partnerschappen.

Voorals staat of politieke situaties worden soms gezien als 'kwetsbaar' of als een bedreiging voor de wereldwijde veiligheid en tegenwoordig zijn donoren in het bijzonder gevoelig voor de vraag wie de macht heeft in de context van een democratische overgangperiode en/of internationale of burgerconflicten. Vooral in situaties waarin er politieke en economische instabiliteit heerst, wordt 'goed bestuur' vaak eenvoudigweg teruggebracht tot het soort staatscontrole die de donoren geschikt vinden voor de hulp ontvangende ontwikkelingslanden.

De laatste tijd wordt 'goed bestuur' ook beschouwd als een voorwaarde voor effectieve armoedebestrijding. Het opnemen van dit soort voorwaarden in de Declaratie van Parijs heeft geleid tot een nieuw soort conditionaliteit waarmee resultaten bereikt worden die precies tegenovergesteld zijn aan twee van de principes van de Declaratie- het principe van democratische toe-eigening van het ontwikkelingsproces door zelf regeringen te vormen en het principe van hulpmanagement dat gericht is op het bereiken van specifieke resultaten (Internationale Commissie CSO, 2008). Er is dus weinig veranderd in het patroon van hulpverleners die hun belangen opleggen aan de partners die hulp ontvangen.

Sommige auteurs beweren dat hulp waaraan politieke conditionaliteit verbonden is een positieve bijdrage levert aan de politieke hervormingen in de ontwikkelingslanden (Isham, Kaufmann en Pritchett, 1997; Goldsmith, 2001; Dunning, 2004); anderen zijn voorzichtiger en betwijfelen dit, en menen dat er een nieuwe soort hulp nodig is met positieve maatregelen op het gebied van conditionaliteit met een voorkeursbehandeling voor regeringen die zich willen inzetten voor politieke hervormingen en goed beheer, en voor degenen die hun ontwikkelingsprocessen goed beheren (Nelson en Eglington, 1992; Santiso, 2001).

Er is ook vastgesteld dat negatieve conditionaliteit (sancties, embargo's, bezuinigingen op hulp, enz.) alleen invloed heeft op landen met een laag niveau van democratische ontwikkeling, maar niet op autoritaire regeringen, en die moeten nu juist het meest veranderen op het gebied van de mensenrechten, democratie en goed bestuur (Mayall, 2000). Dit is de reden dat er steeds meer interesse is voor het bevorderen van ontwikkeling met behulp van buitenlandse assistentie in landen zonder democratie.

Enkele van deze nadelige effecten zijn: het in de hand werken van corruptie in de landen die hulp ontvangen; een verdere toename van de reeds grote afhankelijkheid van financiering van buitenaf (Hanlon, 2002); het vormen van 'exclusieve democratieën' (waarin de armen geen belangrijke rol kunnen spelen); en staten met een laag niveau van legitimiteit die een zekere politieke rivaliteit toestaan, maar niet in staat zijn om te voldoen aan de economische en sociale behoeften van een bevolking die uitgesloten is van het besluitvormingsproces (Abrahamsen, 2001).

Deze argumenten concluderen of suggereren allemaal dat het bevorderen van goed beleid en bestuur slechts een voorwendsel is om zich met de soevereiniteit van de postkoloniale staten te bemoeien, en een aanvulling op de economische liberalisatie en de uitbreiding van de economie wereldwijd.

Bibliografie

- Abrahamsen, R. (2000): *Disciplining Democracy: Development Discourse and Good Governance in Africa*. London, Zed Books Ltd.
- Alcalde, A.R. en Alberdi, J. (2005): *Gobernabilidad y cooperación internacional al sur del Sáhara* in Campos, A. (ed.): *Ayuda, mercado y buen gobierno*. Los lenguajes del desarrollo en África en el cambio de milenio. Barcelona, Icaria. pag. 39-69.
- Comité Internacional OSC (2008): *De París 2005 a Accra 2008 ¿Podrá ser la Ayuda al Desarrollo eficaz y responsable? Una aproximación crítica a la agenda de la eficacia de la Ayuda al Desarrollo*. Ga naar: www.scribd.com/doc/2072441/DE-PARIS-2005-A-ACCRA-2008
- González Martín, M. (2007): *¿Ser como Dinamarca? Una revisión de los debates sobre gobernanza y ayuda al Desarrollo*. Cuadernos de Trabajo, Nr. 42. Bilbao, Hegoa. UPV/EHU.
- Graña, F. (2005): *Diálogo social y gobernanza en la era del «Estado mínimo»*. Cinterfor/WTO, *Papeles de la oficina técnica*, 16. Montevideo, Cinterfor/WTO.
- Hyden, G.; Court, J. (2002): *Governance and Development. World Governance Survey Discussion Paper*. New York, United Nations University.
- North, D.C. (1990): *Institutions, institutional change and economic performance*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Santiso, C. (2001): *International Co-operation for democracy and Good Governance: Moving towards a second generation* in *European Journal for Development Research*, (13) 1. pag. 154-181.

Jokin Alberdi Bidaguren

Buitenlandse schuld

Dit is de geldelijke verplichting die een staat opgelegd heeft gekregen als gevolg van de eerdere ontvangst van internationale financiering door andere staten, onafhankelijke banken en internationale financiële instellingen, in de vorm van leningen of door het uitgeven van obligaties. Normaal gesproken verwijst de term buitenlandse schuld naar de schuld van ontwikkelingslanden, en niet naar geldbedragen die welvarende landen schuldig zijn. Een buitensporig hoge buitenlandse schuld is een belemmering voor de vooruitgang van veel ontwikkelingslanden.

Buitenlandse schuld - EPA-link

Deze twee concepten, hoewel ze op het eerste gezicht niets met elkaar te maken hebben, hebben belangrijke overeenkomsten. Beiden worden gedeeltelijk veroorzaakt door de afwezigheid van voldoende internationale economische vraag, financiële in het geval van schulden en commerciële in het geval van een EPA, en ze hebben ook te maken met eenzelfde consequentie, namelijk dat ze beiden een tekort hebben aan financiële mogelijkheden en politieke ruimte die nodig zijn om tot een solide en stabiel nationaal beleid te komen dat ontwikkeling bevordert en/of armoede bestrijdt. Beide zijn fenomenen die invloed hebben op het heden, maar waarvan de herkomst teruggaat naar de Noord-Zuid-verhouding in de tweede helft van de 20e eeuw. En beide kunnen worden beschouwd als bewijs voor de ongelijkwaardige relatie die er nog steeds bestaat tussen de Noordelijke landen en de internationale instellingen aan de ene kant en de Zuidelijke landen aan de andere kant.

De geschiedenis van buitenlandse schulden

De geschiedenis wijst uit dat internationale financiering altijd een bron van inkomsten geweest is voor diverse doeleinden. De traditie van instellingen en staten die krediet verstrekken aan die van andere naties bestaat al lang. De geldstroom in de vorm van kredietverstrekking aan ontwikkelingslanden, daarentegen, is veel recenter. Dit krediet maakt de weg vrij voor de 'kredietcrisis', een gebeurtenis die zijn oorsprong vindt in de jaren 70, zijn hoogtepunt vond in de 80er jaren en waarvan wij vandaag de dag nog steeds de consequenties ondervinden.

In 1973 ondernamen de olieproducerende en exporterende landen, onder leiding van de Arabische landen, voor het eerst actie en zetten een enorme stijging van de olieprijs in gang, die bekend staat als de oliecrisis van 1973. Deze actie was gedeeltelijk een politiek antwoord van de olieproducenten op de Zesdaagse Oorlog in het Midden-Oosten en het westerse verbond met Israelische functionarissen tijdens dat conflict, en werd mogelijk gemaakt doordat de geïndustrialiseerde landen extreem afhankelijk waren van olie en van de OPEC-olie in het bijzonder. Door de

acties van de olieproducten steeg de prijs van een vat van 1 naar 4 dollar, een stijging die de wereldeconomie schokte en tot een enorme groei heeft geleid van de inkomsten van de producerende landen.

De olielanden stortten deze extra inkomsten (petrodollars) op bankrekeningen, en de banken, op hun beurt, waren verplicht om nieuwe debiteuren te zoeken aan wie ze deze extra stortingen konden lenen. Aangezien er een algemene recessie gaande was in de westerse wereld en debiteuren schaars waren, leidden deze extra petrodollars tot een onverwachte stijging van kredieten aan ontwikkelingslanden. De banken zetten deze nieuwe manier van zaken doen in gang met een groot aantal middelen, maar weinig voorzorgsmaatregelen. Ze vertoonden 'kuddegedrag', waarmee een aantal banken begon en de rest volgde. De leningen aan ontwikkelingslanden werden voor veel uiteenlopende doeleinden gebruikt, maar de algemene tendens was om weinig voorzorgsmaatregelen te nemen ten aanzien van de terugbetaling in een tijd dat geld overvloedig was en er geen grenzen aan de geldstroom leken te zijn.

Dit proces groeide uit tot een zeepbel. De olieprijs steeg tot 30 dollar tegen het eind van de jaren 70 en de kredietstroom naar de ontwikkelingslanden werd vertienvoudigd. Maar aan het begin van de jaren 80 droogde de kredietstroom op. De olieprijs daalde sterk, een 'omgekeerde crisis', en de publieke uitgaven in de Verenigde Staten namen gigantisch toe, vanwege een stijging van het militaire budget, waaronder het 'Star Wars'-project. Dus, toen er minder geld binnenkwam bij de banken en een favoriete cliënt, de Verenigde Staten, zelf meer ging lenen, leidde dit tot een sterke stijging van het rentepercentage en brak de kredietcrisis uit. Er was steeds minder geld beschikbaar om te lenen, lenen werd steeds duurder en de gezamenlijke schuld was torenhoog.

De crisis brak het eerst uit in Latijns-Amerika en al heel snel sloten de particuliere banken zich aan bij de regeringen van hun landen en het Internationale Monetair Fonds (IMF) om een oplossing te zoeken. De banken sloten zich aan omdat ze de kans liepen om bankroet te gaan als hun cliënten in ontwikkelingslanden niet meer zouden betalen.

Ze kwamen overeen dat de ontwikkelingslanden die schulden hadden een strikt beleid zouden moeten volgen (minder algemene uitgaven, meer export naar andere landen en een vermindering van de import) en ze verstrekten hen nieuwe kredieten om te vermijden dat ze niet zouden betalen. Dit werd de zogenaamde conventionele of 'nieuwe geld'-strategie genoemd. Dit oorspronkelijke beleid werd gevolgd door een soortgelijk beleid, dat bekend werd als structureel aanpassingsbeleid.

De aanpassing van het beleid leidde tot bezuinigingsmaatregelen op het gebied van uitgaven en ook tot een toename van de exportproductie, maar het had rampzalige economische en sociale gevolgen. Op economisch gebied daalden de prijzen van grondstoffen vanwege de massale aanlevering vanuit de ontwikkelingslanden die te maken hadden met een min of meer constante vraag, en de diversifiëring van de productie werd vertraagd, omdat de import nagenoeg tot stilstand kwam. Veel ontwikkelingslanden voerden vrije handelsbeleidsmaatregelen in, en ontregelden daarmee het systeem dat hun tarieven beschermde. Maatschappelijk gezien waren de bezuinigingen met name streng op het gebied van sociale uitgaven, die werden verminderd, of zelfs geminimaliseerd, en de meeste aspecten van het openbaar bestuur leden er ook onder, omdat de omvang en capaciteit, en dus de effectiviteit en legitimiteit ervan aanzienlijk afnamen. Er werd bezuinigd op publieke subsidies, hulpprogramma's en de bevordering van de landbouw, waardoor de lokale industriële structuur voor een belangrijk deel afbrokkelde en een groter deel van de productie in handen kwam van de grote exportbedrijven, in veel gevallen uit het buitenland. Gezondheid, onderwijs en sociale programma's werden allemaal zwaar getroffen en het negatieve effect van de kredietcrisis op de menselijke ontwikkeling is vandaag de dag nog steeds te zien.

Het is dus duidelijk dat de buitenlandse kredietcrisis ernstige maatschappelijke achteruitgang, economische stagnatie en institutionele verslechtering veroorzaakte, die als gevolg hadden dat de jaren 80 bekend kwamen te staan als de 'verloren tien jaar' op het gebied van ontwikkeling. De negatieve effecten van die tien jaar zijn nog steeds niet overwonnen. Ondanks het feit dat er offers gebracht zijn om de schuld af te betalen, is deze blijven groeien, waardoor een groot deel van de nationale budgetten werd opgebruikt, sociale investeringen werden verminderd en de kracht, het functioneren en de legitimiteit van openbare instellingen werden aangetast. De ernstige gevolgen van dergelijke fouten zijn nog steeds zichtbaar, vooral omdat één van de meest voorkomende ideeën over ontwikkeling stelt dat het erg belangrijk is dat overheids- en openbare instellingen verbeterd worden, en het zijn juist deze instellingen die erg aangetast zijn door de kredietcrisis.

In de jaren 90 werd het verschil tussen een aantal ontwikkelingslanden en andere aanzienlijk groter. De landen met een opkomende economie aan de ene kant, en de minst ontwikkelde landen aan de andere kant stonden lijnrecht tegenover elkaar aan beide zijden van een zich steeds verwijdende kloof. In het begin van de jaren 90 kregen de eerstgenoemden weer toegang tot de internationale financiering toen de financiële markten groeiden en de liquiditeit verbeterde, hoewel dit wel een groter financieel risico betekende. Dit gevaar

werd bevestigd door een aantal financiële crisissen die plaatsvonden in Mexico, Brazilië, Thailand en andere landen in de jaren 90. Deze financiële cycli zijn kleiner geworden en de landen met een opkomende economie ondervinden nu het effect van de grote financiële crisis van 2008, die misschien wel de voorbode is van een nieuwe buitenlandse kredietcrisis. Ondertussen hebben de minst ontwikkelde landen nog steeds teveel schulden, lijden ze onder een zware krediet- en ontwikkelingscrisis en zijn ze volledig afhankelijk van de beperkte hoeveelheden kredieten die beschikbaar worden gesteld door publieke bronnen.

Als laatste moet erop gewezen worden dat het probleem niet het feitelijke bestaan van buitenlandse schulden is, en nog veel minder de mogelijkheid om internationaal krediet te krijgen. De moeilijkheden liggen in een ontregeld internationaal kredietstelsel, zonder de controlemechanismen die de meest extreme cycli van liquiditeit zouden kunnen voorkomen of tenminste afzwakken en die het gewetenloze gedrag van sommige debiteuren en crediteuren zouden kunnen bestraffen, iets dat erg duidelijk is geworden door de eerste symptomen van de financiële crisis die begonnen is in de herfst van 2008. Op dezelfde manier heeft de slechte oplossing voor de kredietcrisis van de jaren 80 tot een systeem geleid waarin honderden landen gebukt gaan onder het gewicht van een schuld die veel te hoog is in verhouding tot de grootte van hun budgetten en hun beperkte financiële kredietwaardigheid. Al deze problemen zijn uiteindelijk het gevolg van de onbevredigende oplossingen die de internationale gemeenschap heeft aangedragen.

Kredietverstrekkers en crediteuren

Bovengenoemde zijn verdeeld in drie categorieën: particulier, openbaar bilateraal en openbaar multilateraal. De particuliere categorie bestaat vooral uit banken, bedrijven, investeringsfondsen en pensioenfondsen. In het verleden functioneerde de particuliere sector door leningen te verstrekken (vaak gesyndiceerde, gedeeld door een samengestelde groep bankiers), maar tegenwoordig zijn het vooral de staten die instrumenten of effecten uitgeven, waarna de bovengenoemde particuliere agenten ze ondertekenen of kopen op de financiële markten. De prijs van deze instrumenten hangt af van de veranderingen in vraag en aanbod. Wat het een land kost om financiering te verkrijgen, wordt ook beïnvloed door andere, minder objectieve overwegingen, zoals het zogenaamde landenrisico (het onderzoek dat particuliere organisaties doen naar de financiële kredietwaardigheid van een land).

De openbare bilaterale kredietverstrekkers/crediteuren zijn staten en zij gebruiken twee mechanismen: aan de ene kant zachte kredieten voor ontwikkeling en, aan de andere kant, een verzekering voor de risico's die bedrijven nemen door te exporteren naar het ontwikkelingsland (export-

kredieten). In het eerste geval zijn de kredieten concessioneel (verkrijgbaar tegen een prijs die flink onder de marktprijs ligt), zijn de kredieten gerelateerd aan specifieke projecten en zijn ze meestal gerelateerd aan de aankoop of het leasen van goederen en diensten van het land dat het krediet toekent. In het tweede geval zijn het volledig commerciële transacties, waarin de staat, door een overheidsbedrijf een verzekering afsluit tegen het risico dat men loopt door te exporteren naar ontwikkelingslanden. Bij deze transacties wordt de schuld zichtbaar als het land dat de aankoop doet niet op tijd betaald. In dat geval betaalt de overheid de exporterende partij het bedrag dat is vastgesteld door de exporterende staat en probeert de achterstallige betaling van de staat die de aankoop doet te garanderen. Zo wordt een aanvankelijk commerciële schuld een schuld van twee staten.

Als laatste kennen de Internationale Financiële Instituten (IFI's) (het IMF, de Wereldbank en de regionale ontwikkelingsbanken) ook leningen toe. Sommigen hiervan doen dit in de vorm van 'programmasteun', dat wil zeggen dat ze zorgen voor het voldoen van betalingsachterstanden, het aanvullen van de hoeveelheid buitenlandse valuta of het steunen van andere algemene beleidsmaatregelen. Dit zijn de klassieke internationale leningen die aanpassingsprogramma's en algemeen macro-economisch beleid ondersteunen. De IFI's kennen ook leningen toe aan speciale projecten. Bij beide soorten krediet moet er akkoord worden gegaan met de bepalingen zoals die vastgesteld zijn door het IMF met betrekking tot budgettaire controle, privatisering, het openbare tekort, liberalisatiebeleid en, indien van toepassing specifieke regels voor verschillende sectoren, zoals concurrentiewetten of maatregelen op het gebied van bezuinigingen op openbaar bestuur.

Hoe beter de economische situatie van het ontwikkelingsland is, hoe gemakkelijker het is om een privé-krediet te krijgen, dat hoger is dan een openbaar krediet en niet dezelfde voorwaarden heeft. Een land in een slechte economische situatie kan alleen schaarse bilaterale of beter beschikbare multilaterale kredieten krijgen en moet de bijkomende voorwaarden accepteren: exportproducten van het kredietverstrekken land kopen als het gaat om bilaterale kredieten en wijdverbreide beleidsveranderingen invoeren als het gaat om multilaterale kredieten.

Het onderhandelingsstelsel

Er zijn drie zeer belangrijke locaties voor het onderhandelen over buitenlandse schulden. De eerste is de Groep van Zeven (G7), die jaarlijks of om het andere jaar uitgebreide voorstellen over schulden van ontwikkelingslanden goedkeurt en in bijzondere gevallen specifieke maatregelen voorstelt. In de zomer van 2005, onder de Gleneagles-overeenkomst (Schotland), voerde de G7 een vermindering van de multilaterale schuld van 18 van de armste landen door.

Deze overeenkomst was nog steeds niet volledig ingevoerd in de herfst van 2008, hoewel de multilaterale schuld aanzienlijk was verminderd in landen die het culminatie- of laatste punt van het HIPC-initiatief (*Highly Indebted Poor Countries - Arme landen met een hoge schuldenlast*) bereikt hadden.

De Gleneagles Overeenkomst werd bekrachtigd tijdens de jaarlijkse gezamenlijke bijeenkomst van IMF en Wereldbank. IMF is de op één na grootste organisatie die onderhandelt over schulden. Om tot een schuldbeheer- en verminderingsovereenkomst te komen, wordt het ontwikkelingsland verzocht om akkoord te gaan met het invoeren van het beleid dat goedgekeurd is door het fonds. De vorm die een dergelijke overeenkomst aanneemt, varieert van één van de verschillende versies van het aanpassingsprogramma van IMF tot een recente intentiebrief waarin het ontwikkelingsland belooft om de voorwaarden van het fonds na te leven.

Het derde onderhandelingsforum is de Club van Parijs. Dit is een informele groep crediteurlanden die de bijzonderheden bespreken over het invoeren van het schuldenbeleid dat ontwikkeld is door de G7 of het IMF. De Club maakt zijn eigen regels, meestal aangedragen door de G7, en onderhandelt uit naam van alle crediteurlanden met elk individueel debiteurland dat in moeilijkheden is geraakt.

De Club van Parijs is pas onlangs akkoord gegaan met aanzienlijke schuldverminderingen. Voordat het HIPC-initiatief ingevoerd werd, werden schulden niet vaak verminderd. De Club van Parijs had de neiging om niet meer te doen dan de nominale waarde van de schulden aan te passen, zodat deze dichterbij hun werkelijke waarde kwam. De stabiliteit van het schuldniveau van de betrokken landen werd niet verbeterd.

Het is duidelijk dat het gehele onderhandelingsstelsel wordt beheerd en geleid door de crediteuren, die uiteraard opkomen voor hun eigen belangen en ervoor willen zorgen dat een zo groot mogelijk deel van de schulden uit het verleden wordt terugbetaald. Alleen bij wijze van uitzondering onderhandelen ze op een meer open wijze, waarbij ze de schuldvermindering in verhouding plaatsen tot de problemen van de schuldenaars, zoals armoede en ontwikkeling. Doordat alle onderhandelingen ondergeschikt zijn aan een feitelijke overeenkomst met de IMF heeft deze organisatie een beslissende rol.

Bilaterale schuldeisers, die geen lid zijn van de Club van Parijs, zoals China, India, Zuid-Afrika, Brazilië of Venezuela, zijn belangrijker geworden als crediteuren. Het zijn regionale machten, die ook opereren als kredietverstrekkers, maar die niet gebonden zijn aan overeenkomsten van de G7, IMF of de Club van Parijs. Ze zijn niet verplicht om een overeenkomstig beleid te volgen

door de schulden van ontwikkelingslanden in dezelfde mate te verminderen als de andere leden van de Club. Dit betekent dat, terwijl de schuld van de 'oude' donoren lager wordt, de nieuwe kredietverstrekkers nieuwe leningen kunnen verstrekken. Dit gedrag wordt door de multilaterale instellingen 'free riding' genoemd. Zij stellen dat verbeteringen op het gebied van langdurige schulden, die door schuldverminderingsovereenkomsten tot stand zijn gebracht, hierdoor ongedaan worden gemaakt. Dit relatief nieuwe risico komt voort uit het opkomen van belangrijke wereldmachten van landen zoals de bovengenoemde.

De huidige situatie

Gedurende de afgelopen 10 jaar is de aandacht gericht op de schulden van de armste landen met de grootste schuldenlast, en niet naar de problemen van landen met een 'middeninkomen' die aan de oppervlakte zijn gekomen tijdens een reeks financiële crisissen. Een uitzondering is Argentinië, dat, na een lang van tevoren aangekondigde crisis die uiteindelijk uitbrak in 2001, haar schuld door opnieuw te onderhandelen kon revalueren door middel van een gigantische 'schuldenruil', waardoor het in staat was om haar particuliere schuld met 20% van zijn nominale waarde te verminderen. Deze grootste schuldvermindering in de recente geschiedenis vond plaats buiten de gebruikelijke en verplicht veronderstelde onderhandelingskanalen.

In 1996 keurden IMF en Wereldbank een HIPC-noodinitiatief goed om 42 van de armste, vooral Afrikaanse, landen te helpen. Van deze landen kon worden gezegd dat hun schuldenlast hun problemen op het gebied van armoede en de economische en sociale achteruitgang nog heeft verslechterd. Tien jaar later hebben slechts 18 landen alle schuldverminderingen ontvangen waarvoor ze in aanmerking komen en 11 andere landen hebben een gedeeltelijke schuldvermindering gekregen.

Voor het eerst werden met dit initiatief niet alleen de bilaterale schulden verminderd, maar ook de schulden aan de multilaterale instellingen. Dit was onvermijdelijk, gezien de hoogte van de kredieten die de armste landen van deze organisaties hebben ontvangen.

Toch waren de maatregelen die werden ingevoerd door het HIPC-initiatief onvoldoende om er zeker van te zijn dat het vastgestelde doel, het reduceren van de schuldenlast tot een hanteerbaar peil, bereikt zou worden. Deze schuldhoudbaarheid werd oorspronkelijk alleen gemeten in verhouding tot de waarde van de exportinkomsten. Onlangs zijn beleidswijzigingen toegevoegd om de duidelijke ontoereikendheid van de oorspronkelijk vastgestelde criteria op te heffen.

Een ander mechanisme voor schuldvermindering is de 'schuldenruil', waarbij de kredietverlener zorgt dat de schuld niet terugbetaald hoeft te

worden en met de debiteur overeenkomt om een deel van de waarde van de kwijtgescholden schuld te wijden aan een ontwikkelingsdoel in het land van de debiteur, dat is vrijgesteld van betaling van de rest van de schuld (bijvoorbeeld, als de schuld 100 dollar bedraagt, ziet de schuldeiser af van terugbetaling, en komt met de debiteur overeen dat 50 dollar wordt besteed aan sociale projecten in het land van de debiteur, en de andere 50 dollar wordt kwijtgescholden). Dit mechanisme, waarbij de schuld wordt 'geruild' voor ontwikkelingsactiviteiten wordt al meer dan 20 jaar toegepast, zowel door debiteuren met lage inkomens als debiteuren met middeninkomens.

Andere schulden

De schuldkwestie wordt meestal gezien als een strikt financiële. Maar het is belangrijk om ook aandacht te schenken aan andere aspecten-politieke, sociale, historische, enz. om te komen tot een completer beeld van deze term.

Historische schulden zijn schulden die impliciet gemaakt zijn door de rijke, vroegere koloniale landen ten opzichte van hun vroegere koloniën. Ze zijn niet in getallen uitgedrukt en natuurlijk nooit betaald. Maar deze schuld is impliciet opgelopen door diefstal en gebruik van grondstoffen van de huidige ontwikkelingslanden om de economische vooruitgang van de meest ontwikkelde landen te bevorderen en, wat nog erger is, door het meest waardevolle bezit van de ontwikkelingslanden, de mensen, te misbruiken, door de slavernij. Deze historische schuld, die niet expliciet is, noch betaald, speelt een beslissende rol in het begrijpen van de werkelijke aard van de schuldrelatie.

Sociale schulden zijn de benodigde diensten en sociale verbeteringen waarover de armste delen van de bevolking van ontwikkelingslanden geen beschikking over krijgen, door toedoen van hun eigen regeringen. In veel gevallen worden sociale schulden niet betaald, omdat de regeringen zelf zich beperkt inzetten voor de armere delen van de bevolking, maar ze staan ook in direct verband met de schuld, omdat het nakomen van de schuld een aanzienlijk deel van het budget zou vragen. De roep om de betaling van de sociale schuld voorrang te geven boven de buitenlandse schuld wordt al lange tijd gehoord, eerst in Brazilië, maar meer recentelijk in geheel Latijns-Amerika.

Ecologische schuld is een complexer concept, maar, gezien de hoeveelheid milieuproblemen van deze aarde, moet het tot de schuld gerekend worden. Volgens dit concept hebben de rijke landen een schuld opgebouwd die te maken heeft met de lage prijs die er betaald is voor de export van producten die of niet vervangbaar zijn of slechts over een langere periode vervangen kunnen worden. Dit houdt in dat hier mogelijkheden verloren gaan voor de toekomstige generaties. Ecologische schuld verwijst ook naar het feit dat geïndustrialiseerde landen de grootste hoeveelheid

vervuiling van de atmosfeer veroorzaken, hoewel alle landen, met name de allerarmste, hieronder ijden. Het is zelfs zo dat de woestijnvorming van de Sahel of het alsmaar toenemende geweld van de orkanen in Centraal Amerika, die deel uitmaken van de klimaatverandering, voornamelijk worden veroorzaakt door industriële activiteit en de levensstijl en het consumptiegedrag van de rijke landen. Hierdoor is ook een impliciet groeiende ecologische schuld ontstaan van de rijken ten opzichte van de armen, die, als deze in cijfers zou worden uitgedrukt, het bedrag van de financiële buitenlandse schuld van de armen ten opzichte van de rijken weleens zou kunnen overtreffen.

Feedbackverschijnselen

De EPA's tussen de EU en de ACS-landen bevatten vrijhandelsovereenkomsten die hen verplichten om tussen 80 en 96,5 procent van de importen uit de EU vrij toe te staan. De tarieven moeten in toenemende mate worden verlaagd met een deadline voor volledige vermindering die varieert van twee tot 25 jaar. Deze cijfers verschillen in iedere specifieke overeenkomst en in het geval van de regionale EPA's (bijvoorbeeld, de Caribische) worden ze berekend als een regionaal gemiddelde, en de verplichting van elk van de betrokken landen is variabel.

Omdat de ontwikkelingslanden over het algemeen onvoldoende geld ontvangen uit belastingen, vormen de inkomsten uit invoerrechten een essentiële bron van inkomsten, waarvan ze grotendeels afhankelijk zijn voor de financiering van hun openbare beleid. Tien procent van de rijksmiddelen in de Afrikaanse landen ten zuiden van de Sahara is afkomstig uit deze belastingen.

De vrijhandelsovereenkomsten van de EPA's zullen de middelen van de betrokken landen plotseling sterk verminderen. Verwacht wordt dat de jaarlijkse verliezen van de Afrikaanse ACS-landen vanwege de daling van de inkomsten uit invoerrechten 359 miljoen dollar zal bedragen. In Burundi, Kameroen, Kongo, Kenia of Mauritius zijn deze verliezen gelijk aan het totale overheidsbudget op het gebied van gezondheidszorg.

De EPA's dragen niet bij aan een hervorming van het belastingsysteem, en ook de EU en zijn lidstaten hebben zich niet bereid verklaard om hun hulpverplichtingen nader te specificeren in de EPA's. De EU heeft echter wel officieel verklaard dat er geen extra fondsen beschikbaar zijn om de kosten van de EPA's te financieren.

De schaarste aan overheidsfondsen, die veroorzaakt is door de dynamiek van de buitenlandse schuldenlast, heeft ook een belangrijk effect gehad op de mogelijkheden van de ontwikkelingslanden om te profiteren van de wereldhandel. Afgezien van de obstakels die ontstaan zijn door onrechtvaardige handelsregels, hebben de ontwikkelingslanden te maken met ernstige beperkingen bij hun export (slechte infrastructuur, weinig tech-

nische capaciteit, onvoldoende informatie over de markt, enz). Deze beperkingen veroorzaken een stijging van de kosten, leiden tot een lage BTW op hun producten, belemmeren hun mogelijkheden tot regionale integratie en leiden ertoe dat er niet voldaan kan worden aan de hygiënevereisten, hetgeen noodzakelijk is om producten te verkopen op de markten in het Noorden.

Als de ACS-landen willen profiteren van een effectieve, door handel gegenereerde ontwikkelingscyclus moeten ze eerst belangrijke overheidsinvesteringen doen. Deze kunnen niet worden gedaan zolang hun regeringen alsmaar schulden blijven houden en zolang ze nog verder beroofd worden van hun reeds beperkte bronnen van gegarandeerde geldmiddelen. Het totale bedrag dat nodig is om de kosten te dekken die het invoeren van de EPA's met zich meebrengen (inclusief belastinghervorming, sectorale hervormingen, training, enz.), de kosten van de investeringen die nodig zijn om de beperkingen op het gebied van aanvoer te boven te komen, en het compenseren van het verlies van de opbrengsten die zijn verkregen uit invoerrechten, is geschat op 12 miljard euro op jaarbasis, terwijl er slechts 1,7 miljard euro is toegezegd door de EU en haar lidstaten als 'Handelshulp' aan de ACS-landen.

Voorstellen en alternatieve gezichtspunten

Twee eisen stonden centraal bij het begin van de activiteiten van sociale organisaties en bewegingen in de tweede helft van de 20e eeuw en het begin van de 21e eeuw: allereerst: dat de schuld ingetrokken, verminderd of kwijtgescholden zou worden, en ten tweede: dat er rechtvaardige handelsregels en -betrekkingen zouden komen.

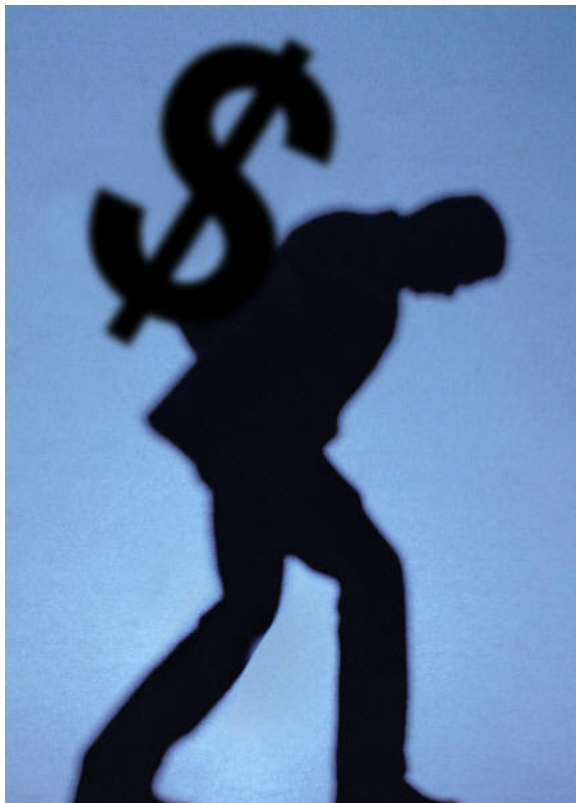
Een onderdeel van deze campagnes is het verdedigen van het principe van de voedselsovereiniteit en alles wordt ter discussie gesteld, van het functioneren van het kapitalistisch systeem als geheel tot de voordelen van de vrije markt, afgezet tegen de legitimiteit van het financiële systeem.

De behoefte aan openheid en duidelijke onderhandelingsregels is een andere veelgestelde eis van sociale bewegingen, alsook de behoefte aan economische en maatschappelijke controles om de effecten van schulden en onrechtvaardige handelsbetrekkingen te peilen. In het geval van schuld wordt alom geaccepteerd dat er behoefte is aan een model dat het Club van Parijs-IMF-G7-model overstijgt, om de weg vrij te maken voor een neutraal en onafhankelijk onderhandelingsstelsel. Dit is zelfs opgenomen als discussiepunt door het IMF, hoewel het niet waarschijnlijk is dat het zal worden overgenomen. Wat de EPA's betreft wordt meer en meer de eis gesteld dat de EU de belangen van de zich ontwikkelende ACS-landen moet respecteren en geen voorstellen in onderhandeling moet nemen die verder gaan dan de verplichtingen op het gebied van de vrije handel, die al zijn bepaald in het multilaterale forum van het WTO.

Er zijn precedentes voor een grotere rechtvaardigheid in de behandeling van internationale schulden en hernieuwde onderhandelingen hierover. Een initiatief uit Noorwegen: kwijtschelding van schulden die ontstaan zijn door corrupte kredieten; en een ander uit Zwitserland: terugbetaling van de vermogens die corrupte politici hebben opgebouwd uit kredieten. Deze initiatieven kunnen worden aangemerkt als belangrijke kenmerken van een nieuwe benadering. In het geval van de EPA's zijn er nog weinig positieve modellen, hoewel een aantal belangrijke nationale en internationale stemmen (het Europese Parlement, de Afrikaanse Unie, enkele Europese nationale regeringen en die van de ACS-landen, deskundigen, enz.) zich hebben uitgesproken tegen de houding van de EU in deze onderhandelingen.

Deze stappen, die zijn genomen na het uitoefenen van internationale maatschappelijke druk, suggereren dat er mogelijkheden voor verbetering zijn en ook dat een sterk activisme ten opzichte van dit soort kwesties gehandhaafd moet worden.

In de uiteindelijke analyse staat een ethische basisbeschouwing ter discussie: het is niet acceptabel dat arme landen de rijke landen een deel van hun schrale inkomen betalen als ze niet eens de minimumrechten van hun volk kunnen garanderen of de Magna Carta van de huidige ontwikkeling, de millenniumdoelen, die goedgekeurd zijn door alle landen, zowel rijk als arm, niet kunnen naleven. Het is ook moeilijk te begrijpen waarom de internationale gemeenschap, onder de noemer van het stimuleren van arme landen, handelsovereenkomsten voorstelt die hen hun hoop voor de toekomst nog verder ontnemen.

Bibliografie

- Alonso, J.A. en Atienza, J. (2000): *Deuda externa: la condena de Sísifo*. Revista Economistas, Nr. 84, maart 2000. Madrid, Colegio de Economistas de Madrid. pag. 117-126.
- Atienza, J. (2002): *La deuda externa del mundo en desarrollo. Teoría, realidad y alternativas*. Madrid, Akal.
- Atienza, J. (2000, 2e editie): *La deuda externa y los pueblos del Sur. El perfil acreedor de España*. Madrid, Manos Unidas.
- De Sebastián, L. (1988): *La crisis de América Latina y la deuda externa*. Madrid, Alianza Amerika.
- George, Susan (1992): *The Debt Boomerang. How the Third World debt harms us all*. Londen, Pluto Press.
- Hanlon, J. (1998): *Dictators and debts*. Londen, Jubilee 2000 UK. www.jubilee2000uk.org
- Intermon Oxfam (2008): *¿Socios o Rivalés? Cómo debería Europa introducir el desarrollo en sus acuerdos comerciales con los países de África, Caribe y Pacífico*.
- ODI en ECDPM (2008): *The new EPAs: comparative analysis of their content and the challenges for 2008*.
- Oliveres, A. (1998): "La deuda externa. Signo de dependencia y reto de liberación" en *Vida Nueva*, Nr. 2126. Madrid, PPC Editorial y Distribuidora. pag. 23-30.
- South Centre (2007): "Trade Liberalisation and the Difficult Shift Towards Reciprocity in the EPAs". *Factsheet* Nr. 3. Genève.
- Sutcliffe, B. (2005): *100 Ways of Seeing an Unequal World*, Londen, Zed Books.
- Toussaint, E. (2006): *Los tsunamis de la deuda. Infórmate y actúa contra la deuda*. Barcelona, Icaria/Intermon.
- Vaquero, C. (samengesteld.) (1999): *La deuda externa del Tercer Mundo. Alternativas para su condonación*. Madrid, Talasa.
- Wereldbank (1998): *Beyond the Washington Consensus, Institutions do matter*. Washington DC, Publicaties van de Wereldbank.
- Wereldbank (verschillende jaren): *Global Development Finance*. Washington DC, Publicaties van de Wereldbank.

Websites

- www.cafod.org.uk
www.ecdpm.org
www.debtwatch.org
www.imf.org
www.intermonoxfam.org
www.jubileesouth.net
www.oecd.org
www.southcentre.org
www.eurodad.org
www.oxfam.org.uk/policy
www.worldbank.org

Jaime Atienza en Javier Pérez

C

Chinees-Afrikaanse relaties

De eerste jaren van de 21e eeuw laten een ongekende uitbreiding van de Chinees-Afrikaanse betrekkingen zien. Handel, particuliere investeringen, openbare werken, openbare ontwikkelingshulp en emigratie zijn enkele van de gebieden waarin deze groeiende betrekking duidelijk wordt. Al sinds het einde van de Koude Oorlog heeft China invloed gehad in Afrika, maar sinds 2000 is deze zichtbaarder geworden. Het is één element in de algemene Chinese strategie die erop gericht is om wereldwijd haar stempel te drukken op de economie.

Forum over samenwerking tussen China-Afrika (FOCAC)

In het jaar 2000 werd FOCAC opgericht en organiseerde het haar eerste ministeriële bijeenkomst in Beijing, waar een meerjarig programma was opgesteld dat ging over de economische, sociale en politieke aspecten van de Chinees-Afrikaanse betrekkingen. De tweede bijeenkomst vond plaats in 2003 in Addis Ababa, maar pas de derde bijeenkomst betekende werkelijk een keerpunt. Deze bijeenkomst vond plaats in Beijing in november 2006 en zette zichzelf op de kaart doordat deze tegelijkertijd plaatsvond met een vergelijkbare topontmoeting van staatshoofden, waarop bijna alle leiders van Sub-Sahara-Afrika aanwezig waren. Bovendien hadden de Chinese autoriteiten 2006 uitgeroepen tot het 'Jaar van Afrika'.

Behalve FOCAC hebben de afgelopen jaren ook de veelvuldige officiële bezoeken aan Afrika van President Hu Jintao, Minister-President Wen Jiabao en Minister van Buitenlandse Zaken Li Zhaoxing bijgedragen aan het creëren van een wijdvertakt netwerk van bilaterale betrekkingen.

De inhoud van de Chinees-Afrikaanse betrekkingen

Het strategische Chinees-Afrikaanse partnerschap is gebaseerd op economie en ontwikkeling, en op

dit moment staat haar politieke agenda op de achtergrond. De spectaculaire groei van de Chinese economie in de afgelopen decennia betekent dat er een enorme behoefte is aan energie en grondstoffen. Deze behoefte heeft ertoe geleid dat de Chinese autoriteiten op zoek zijn gegaan naar strategische bondgenoten, die garant zullen staan voor de bevoorrading van grondstoffen en energie. Gezien het bovenstaande is Afrika een voorkeurspartner geworden vanwege de overvloed aan natuurlijke bronnen. Afrika kan China een gegarandeerde voorraadstroom bieden, en is bovendien een groeiende markt voor Chinese producten. In ruil hiervoor ontvangt Afrika investeringen op het gebied van de infrastructuur, openbare ontwikkelingshulp en de garantie dat er geen politieke bemoeienis zal plaatsvinden met interne zaken.

Zoals aangetoond wordt in tabel 1 is de handel tussen China en Afrika in de afgelopen 10 jaar spectaculair toegenomen.

De FOCAC-bijeenkomst van 2006 stelde als doel dat de Afrikaans-Chinese handel met \$100 miljard gestegen moest zijn in 2010, maar aangezien het totale cijfer over 2007 al in de eerste 8 maanden van 2008 overschreden was, is nu berekend dat de handel \$117 miljard kan bereiken over geheel 2008. Dit is 73% meer dan in 2006.

Als deze schatting correct blijkt te zijn wordt China de op één na grootste handelspartner van Afrika. De grootste is de VS. De concentratie van handelsstromen is opmerkelijk: in 2006 was 77,5% van de Chinese import uit Afrika slechts afkomstig uit vijf landen (Angola, Zuid-Afrika, DR Congo, Equatoriaal-Guinee en Soedan). Bovendien gaat het bij 70% van deze import om de import van olie, en dit geeft duidelijk aan wat deze strategische verbintenis betekent (Alden et al, 2008, 7).

Tabel 1. Chinese handel met Afrika (1997-2007, in miljarden dollars)

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Import	2,5	1,5	2,4	5,6	4,8	5,4	8,4	15,6	21,1	28,8	36,4
Export	3,2	4,0	4,1	4,9	5,9	6,9	10,1	13,6	18,5	26,2	36,5
Totale handel	5,6	5,5	6,5	10,5	10,7	12,3	18,5	29,3	39,6	55,0	72,9
Belang (%) van Afrikaanse handel voor China ¹	1,74	1,70	1,79	2,20	2,09	1,99	2,17	2,54	2,78	3,12	3,35

(i): totale handel met Afrika als percentage van de totale Chinese handel wereldwijd.

Bron: samengesteld door auteur op basis van WTO-gegevens

Als deze schatting correct blijkt te zijn wordt China de op één na grootste handelspartner van Afrika. De grootste is de VS. De concentratie van handelsstromen is opmerkelijk: in 2006 was 77,5% van de Chinese import uit Afrika slechts afkomstig uit vijf landen (Angola, Zuid-Afrika, DR Congo, Equatoriaal-Guinee en Soedan). Bovendien gaat het bij 70% van deze import om de import van olie, en dit geeft duidelijk aan wat deze strategische verbintenis betekent (Alden et al, 2008, 7).

Hoewel bijna 90% van de directe buitenlandse investeringen in Sub-Sahara-Afrika afkomstig is uit Europa en Noord-Amerika, groeit het belang van de Chinese investeringen. Volgens de gegevens van de UNCTAD hebben deze in 2006 \$400 miljoen bereikt

Chinese investeringen in Afrika in de afgelopen 10 jaar hebben in grote mate betrekking op het handelspatroon en de strategische behoefte aan olie en grondstoffen, zodat het merendeel van deze investeringen plaatsvindt in de delfstoffensector (oliewinning en mijnbouw). Zo heeft de Chinese Nationale Petroleum Coöperatie (CNPC) bijvoorbeeld aanzienlijke belangen in Angola, Nigeria en Soedan.

Een ander aspect van de groeiende Chinese invloed in Afrika is de aanleg van infrastructuur, in het bijzonder voor transport of het opwekken van energie. Vaak worden infrastructurele projecten uitgevoerd binnen een raamwerk van ontwikkelingssamenwerkingsprogramma's die subsidies of concessionele leningen van de Chinese regering ontvangen.

Hoewel de precieze cijfers over officiële ontwikkelingshulp niet bekend zijn, zijn er in de afgelopen jaren verschillende hulpverleningsinstrumenten gebruikt door de Chinese regering, die varieerden van zachte kredieten (vooral van de EximBank) tot schuldverlichting en technische hulpprogramma's. Verschillende schattingen bevestigen dat het totale cijfer voor Chinese hulp aan Afrika ongeveer \$400 miljoen bedroeg in 2006, volgens de UNCTAD-gegevens, nog steeds niet veel in vergelijking met de \$43,4 miljard van de DAC-landen (Davies 2008:6).

Chinees-Afrikaanse betrekkingen beperken zich niet alleen tot handel en economie. Vanuit Chinees gezichtspunt staat de verbintenis met de Afrikaanse landen voor een diplomatieke overwinning op Taiwan, gezien het feit dat Afrikaanse landen die betrekkingen met China willen aanknopen alle verbindingen met Taiwan moeten verbreken. Een ander belangrijk aspect van dit groeiende en nog steeds slecht begrepen patroon van Chinees-Afrikaanse betrekkingen is datgene wat de micro-effecten ervan genoemd kunnen worden, in het bijzonder migraties en kleine firma's. Deze micro-effecten zijn nog steeds niet goed bestudeerd en er is weinig statistische informatie beschikbaar

over dit onderwerp, maar micro-effecten hebben een aanzienlijke invloed op de visie van de gemiddelde Afrikaner op de Chinese invloed.

In augustus 2007 maakte het officiële Chinese nieuwsbureau Xinhua de schatting dat 750.000 Chinese burgers waren geëmigreerd naar Afrika. Een deel van deze migraties heeft te maken met het feit dat talloze Chinezen kleine bedrijven bezitten en leiden, verspreid door het hele continent, zelfs in landelijke gebieden. Van tijd tot tijd leidt dit tot conflicten (bijvoorbeeld in Senegal in 2004), vanwege de concurrentie die ze aangaan met kleine lokale firma's.

Een aantal kritische vragen

In de afgelopen jaren heeft er een voortdurend debat plaatsgevonden over de vraag of de invloed van China een kans of een bedreiging is voor Afrika. Aan de ene kant zijn er duidelijke positieve effecten, zoals de macro-economische impuls die voortkomt uit sommige investeringen, maar er zijn ook andere aspecten die vaak bekritiseerd worden, zoals de afwezigheid van politieke voorwaarden waardoor China betrekkingen kan aangaan met Afrikaanse landen die duidelijk ondemocratisch zijn of mensenrechten schenden, zoals Tsjaad of Zimbabwe. Als deze kritiek afkomstig is van officiële westerse organisaties kan het klinken alsof er een dubbele standaard wordt toegepast, gezien de koloniale en neo-koloniale geschiedenis van het Westen in Afrika. De meest gehoorde kritiek op economisch gebied is dat veel contracten voor grote openbare werken die werden toegezegd aan de Chinese bedrijven een minimaal effect hebben op de lokale werkgelegenheid, aangezien de bedrijven tijdelijk hun eigen werkrachten laten overkomen. Dit feit zorgt voor enig wantrouwen onder het Afrikaanse volk.

Bibliografie

Alden, C., Large, D., Soares de Oliveira, R. (2008): *China Returns to Africa: Anatomy of an Expansive Engagement*. WP 51/2008. Madrid, Real Instituto Elcano.
Davies, M. (2008): *How China delivers development assistance to Africa*. Centrum voor Chinese Studies, Universiteit van Stellenbosch
Unceta, K. en Bidaurratzaga, E. (2008): *Las relaciones económicas chino-africanas y su incidencia sobre el patrón de desarrollo en el continente africano*. Revista de Economía Mundial, in press.

Websites

Centrum voor Chinese Studies (Universiteit van Stellenbosch, Zuid-Afrika): www.ccs.org.za
Forum over de samenwerking tussen China en Afrika: www.focac.org

Artur Colom Jaén

Conditionaliteit

Conditionaliteit verwijst naar de voorwaarden die de donor aan de ontvanger stelt voor het ontvangen van hulp. Conditionaliteit is altijd aanwezig geweest in een of andere vorm waar het gaat om ontwikkelingshulp. Hulp is nog nooit zonder enkele voorwaarde gegeven, maar de soort conditionaliteit is veranderd en deze ontwikkeling heeft een belangrijk effect gehad op de aard van de hulpverlening.

Eenvoudige conditionaliteit

Vanaf de beginjaren van de ontwikkelingshulp, tussen de jaren 50 en het eind van de jaren 60, werd algemeen geaccepteerd dat de beste manier om effectieve hulp te bieden inhield dat er een nauwe relatie bleef bestaan tussen het beoogde doel of de doelgroep en de beschikbare bronnen, die in categorieën werden ingedeeld op prioriteiten per sector (gezondheid, onderwijs, hygiëne, productie, enz.). Het meest geschikte instrument om dit te bereiken is het project. Bij elk project worden specifieke doelen gesteld, middelen vastgesteld die moeten worden aangewend om ze te bereiken, bepaald wie het project moet(en) uitvoeren en een inschatting gemaakt van de te verwachten resultaten.

Tegen het einde van de jaren 60 en het begin van de jaren 70 vond er een verandering van perspectief plaats, dat het scala aan hulp op gang bracht, door hulp op te nemen in programma's en in bijzondere sectoren. Landgebonden programma's werden opgesteld en hiermee werd geprobeerd om een samenwerkingsstrategie vast te stellen, waarmee de donor en de ontvanger op middellange en lange termijn akkoord konden gaan. Hiermee werd vastgesteld welke sectoren prioriteit kregen bij het verlenen van hulp. In sommige gevallen leidde deze verandering tot meer overleg tussen de donor en de ontvanger, en ook tot een grotere inzet bij de deelnemers. Dit gebeurde niet overal; veel van de armste landen ontbrak waren niet krachtig genoeg om te onderhandelen met de machtige westerse economieën of met de multilaterale ontwikkelingsorganisaties over de voorwaarden die er aan de aan hen gegeven hulp werden gesteld.

Doordat hulp meer en meer gekanaliseerd werd door uitgebreide programma's, nam de bemoeienis met het binnenlandse beleid van de ontvangende landen toe. Wat eerst interventie met sectoraal beleid was geweest, begon nu interventie met nationaal beleid te worden. Er werd steeds meer van de ontvangers verwacht dat ze bepaald beleid in zouden voeren waarvan de donoren vonden dat het essentieel was, omdat alleen dan de gegeven hulp effectief zou zijn. Dit was de voorloper van een grondigere vorm van conditionaliteit.

Complexe conditionaliteit: de eerste generatie

Deze benadering van hulp had een grote verandering tot gevolg: in plaats van naar de directe resultaten te kijken die werden bereikt met een project, begonnen de donoren zich te richten op bredere doelen, en eisten ze dat ontvangende landen bepaalde economische veranderingen zouden doorvoeren, als een voorwaarde voor de te ontvangen hulp.

Aanvankelijk was dit een geleidelijke verandering, maar dit proces versnelde ineens tijdens de jaren 80, toen de voorwaarden gesteld werden als deel van de structurele aanpassingsprogramma's. Hulp was nu niet zozeer gericht op het verhelpen of oplossen van bepaalde problemen, maar meer op het bewerkstelligen van een verandering in oriëntatie op het economisch beleid van de ontvangende landen. De donoren stelden dat deze hervormingen van wezenlijk belang waren voor het bevorderen van ontwikkeling. De meerderheid van de armste landen kon alleen aan de schulden crisis ontsnappen door hulp of externe financiering te ontvangen van de multilaterale organisaties, en dit verplichtte hen om grondige hervormingen door te voeren, op een manier die bepaald werd door de donoren.

Zo werd de voorwaardelijkheid van hulp openlijk erkend en expliciet gebruikt als een andere manier om met de crisis om te gaan. Het Internationale Monetaire Fonds nam een beslissende leidinggevende rol op zich in deze nieuwe koers, en later volgde de Wereldbank. De samenwerking van beide multilaterale instellingen heeft een stempel gedrukt op het opstellen en uitvoeren van een ontwikkelingshulpbeleid. Dit is vandaag de dag nog steeds merkbaar en alle donorlanden, die het gegeven van conditionaliteit zoals deze is opgesteld door de multilaterale organisaties hebben overgenomen, zijn erdoor beïnvloed.

Dit beleid, dat hulp expliciet voorwaardelijk maakt, is bekend geworden als de Concensus van Washington. Het gaat niet te ver om te zeggen dat in het merendeel van de ontwikkelingslanden het economische beleid ondergeschikt werd gemaakt aan internationale controle en beheer.

De tweede generatie

Tegen het einde van de jaren 80 en begin van de jaren 90 breidde interventie zich uit naar het politieke domein, naar wat de tweede generatie van conditionaliteit genoemd wordt. Hierin werden de democratie, mensenrechten en goed bestuur benadrukt. Deze voorwaarden weerspiegelen de doelen waaraan de donoren in principe de meeste waarde hechten, hoewel dat niet berekent dat dat altijd de doelen zijn waar in de praktijk het meest naar gestreefd wordt. Deze nieuwe doelen staan zijn gerelateerd aan die van de eerste generatie, in die zin dat ze als noodzakelijk worden gezien

Voor het bereiken van een vrijemarkteconomie, door middel van het doorvoeren van de voorgestelde structurele economische hervormingen.

De donorlanden probeerden een legitieme verklaring te geven voor deze politieke interventies, doordat een aanzienlijk aantal regeringen van ontwikkelingslanden politiek in diskrediet waren geraakt en geen enkele democratische legitimiteit hadden.

Natuurlijk is het zo dat despotische regeringen en onderdrukkende en autoritaire regimes helaas veel voorkwamen in een aantal regio's. Een groot deel van de macht die dergelijke regimes hadden kwam echter voort uit hun controle over de moderne sector van de economieën van hun landen. Om deze reden zijn ze lange tijd door de regeringen van de donorlanden geaccepteerd als noodzakelijke partners. Tot voor kort werden deze regimes door een aantal multilaterale organisaties en donorregeringen erkend als noodzakelijke gesprekspartners en tegenhangers bij het uitvoeren van economische projecten en programma's.

De conditionaliteit van gebonden hulp

Eén van de meest schaamteloze voorbeelden van conditionaliteit bij het geven van ontwikkelingshulp is gebonden hulp, die veel voorkomt bij bilaterale samenwerking. Hulp wordt gebonden genoemd als het ontvangende land de fondsen die het ontvangt niet vrij kan besteden, maar verplicht is om ze te besteden aan het kopen van goederen of diensten die geproduceerd of geleverd worden in het donorland.

Deze betreurenswaardige, maar veel voorkomende voorwaarde is opgelegd door donorlanden om een soort terugbetaling te krijgen voor de verstrekte hulp, wat inhoudt dat het de economische belangen van het donorland direct of indirect dient. Het verbinden van hulp aan de producten van de donorlanden wordt soms uitgebreid naar diensten. De ontvanger van de hulp kan verplicht worden om goederen die gekocht zijn met deze hulp, te vervoeren in schepen van bedrijven uit het donorland, zelfs als dat duurder is dan het gebruik van schepen uit andere landen.

Deze praktijken komen steeds minder voor. In de jaren 70 nam gebonden hulp enorme proporties aan; ongeveer 80 procent van de bilaterale hulp uit de Verenigde Naties was gebonden. Sinds haar oprichting in 1960 heeft de DAC (Development Assistance Committee - Commissie voor Ontwikkelingssamenwerking) van de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) de donorlanden ertoe aangezet om gezamenlijk overeen te komen het percentage gebonden hulp te verminderen.

In het begin van de jaren 60 was ongeveer 26 procent van de bilaterale hulp van de donorlanden gebonden, hoewel er grote onderlinge verschillen waren. In 1991 kwamen de regeringen van de donorlanden overeen om een verbod in te stellen op gebonden hulp voor landen met een inkomen

dat bovengemiddeld was; maar de gebonden hulp voor landen met lagere inkomens bleef bestaan. In 2001 raadde de DAC de donorlanden aan om alle hulp voor de minst ontwikkelde landen ongebonden te maken. Het percentage van de hulp die gebonden is loopt terug, maar door de terughoudendheid van een aantal donorlanden is gebonden hulp nog steeds niet helemaal verdwenen en zelfs niet aanzienlijk verminderd.

De Declaratie van Parijs en conditionaliteit

De donorlanden en donororganisaties hebben tijdens een procedure de inhoud en praktijk van de internationale ontwikkelingshulp opnieuw bestudeerd. Dit bereikte zijn hoogtepunt in de Declaratie van Parijs in februari 2005.

De Europese Unie bevestigde haar betrokkenheid bij de Declaratie van Parijs opnieuw, door deze op te nemen in de Europese Consensus voor Ontwikkeling. Door middel van dit document heeft de EU besloten om het voortouw te nemen in overeenstemming met de Declaratie van Parijs. Er werden vier nieuwe verplichtingen vastgesteld die in principe zouden leiden tot verbeterde hulpverlening: 'om het hele hulppotentieel aan te bieden door middel van gecoördineerde programma's met een toenemend gebruik van multi-donor-overeenkomsten; om 50% van de hulp van regering tot regering te kanaliseren door middel van landsystemen, door het verhogen van het percentage hulp dat aangeboden wordt door ondersteuning bij het beheren van het budget of een aangepaste benadering voor alle sectoren; om de vestiging van nieuwe projectunits te voorkomen; om het aantal ongecoördineerde missies met 50% te verminderen'.

In 2008 keurde het Europese Parlement een resolutie goed waarin het de Commissie en de lidstaten opriep om het conditionaliteitsbeleid geleidelijk af te schaffen. Echter, het beleid dat oproept om akkoord te gaan met het voorstel om hulp afhankelijk te maken van het ondertekenen van de Economische Partnerschaps Akkoorden (EPA's) met de ACS-landen heeft veel kritiek gekregen, juist omdat het erom gaat dat een beleid van buitenaf wordt opgelegd, in plaats van het stimuleren van plaatselijke initiatieven.

Bibliografie

Gómez Gil, C.; Gómez-Olivé, D. en Tarafa, G. (2008): *La ilegitimidad de los créditos FAD. Treinta años de historia*. Barcelona, Icaria.
Griffiths, J. (2006): *What progress? A shadow review of World Bank conditionality*. Action Aid.
Intermón (Verschillende jaren): *La realidad de la ayuda*. Barcelona, Intermón.

Websites

www.oecd.org/dac/untiedaid
www.eurodad.org/aid/?id=130
www.choike.org/nuevo/informes/1636.html
www.europafrica.org

Alfonso Dubois

E

Effectiviteit van hulp

Toen landen met elkaar overeen kwamen dat de millenniumdoelen in 2015 bereikt moesten zijn, werd er een akkoord gesloten: terwijl de ontwikkelingslanden allereerst verantwoordelijk waren voor het bereiken van de doelen, zouden de donorlanden een buitengewoon belangrijke rol vervullen bij het ondersteunen van een mondiaal partnerschap ter bevordering van ontwikkeling. Dit houdt de verplichting in om zowel de kwantiteit van de hulp aan ontwikkelingslanden te vergroten als de kwaliteit ervan te verbeteren- met andere woorden, om de effectiviteit van de hulp te vergroten.

Om de effectiviteit van hulp te vergroten moet er gegarandeerd worden dat de hulp aan ontwikkelingslanden bijdraagt tot het vergroten van het welzijn van de armste bevolkingsgroepen. Daarom moet de hulp werkelijk gericht zijn op de prioriteiten op het gebied van ontwikkeling die deze landen zelf gesteld hebben. Centraal bij deze verplichting staat de overtuiging dat de donoren de ontwikkelingslanden niet ontwikkelen- de ontwikkelingslanden moeten zichzelf ontwikkelen.

Om dit mogelijk te maken moeten donoren en ontwikkelingslanden waarachtige partnerschappen met elkaar aangaan, waarin ze gezamenlijk en wederzijds verantwoordelijk zijn voor de resultaten van de ontwikkeling. Dit betekent dat er een fundamentele omslag gemaakt moet worden in de manier waarop ze zaken doen.

De Declaratie van Parijs over de effectiviteit van de hulp

Dus wat doen donoren en ontwikkelingslanden om de manier waarop ze zaken doen te veranderen? In maart 2005 kwamen de belangrijkste hooggeplaatste ambtenaren uit meer dan honderd hulp ontvangende landen en donororganisaties bij elkaar in Parijs, om concrete stappen te zetten om de effectiviteit van de hulp te verbeteren. Dit staat bekend als de *Declaratie van Parijs over de effectiviteit van de hulp*. De Declaratie van Parijs vermeldt een aantal specifieke maatregelen die ingevoerd zullen worden en stelt indicatoren in om de prestaties te meten om de vooruitgang te bepalen. De Declaratie roept ook op tot het houden van een internationale supervisiebijeenkomst ter controle van de vooruitgang in 2005, 2008 en 2011, om er voor te zorgen dat donoren en ontvangers elkaar verantwoordelijk stellen - een uniek gegeven vergeleken met andere overeenkomsten.

Meer dan een verklaring van algemene grondbeginselen, is de Declaratie van Parijs een praktische, actiegerichte handleiding voor het verbeteren van de kwaliteit van hulp en de impact ervan op ontwikkeling. De 56 verplichtingen die het

partnerschap op zich genomen heeft, zijn georganiseerd rondom vijf fundamentele grondbeginselen voor het vergroten de effectiviteit van hulp.

Zeggingschap: Ontwikkelingslanden bedenken hun eigen strategieën voor ontwikkeling, het verbeteren van hun instellingen en het bestrijden van corruptie

Afstemming: Donorlanden stemmen hun steun af op de doelen en gebruiken lokale systemen

Harmonisering: Donorlanden coördineren hun acties, vereenvoudigen procedures en wisselen informatie uit om duplicatie te voorkomen.

Resultaatgerichtheid: Ontwikkelingslanden en donoren richten zich op het bereiken en meten van resultaten

Wederzijdse verantwoordelijkheid: Donor- en ontwikkelingslanden zijn verantwoordelijk voor de resultaten van het ontwikkelingsproces.

Vijf grondbeginselen van de effectiviteit van hulp

Zeggingschap

Om de millenniumdoelen te bereiken is het nodig dat de regeringen in ontwikkelingslanden de volledige verantwoordelijkheid op zich nemen voor de verplichtingen die ze zijn aangegaan ten opzichte van hun eigen bevolkingen onder de vlag van de Millenniumverklaring. Donoren moeten duidelijk maken dat ze de zeggingschap van ontwikkelingslanden respecteren en steunen, en dat ontwikkelingslanden het voortouw nemen en handelen in het belang van hun burgers.

Om de duurzaamheid van de ontwikkeling op lange termijn te garanderen, moeten de regeringen van ontwikkelingslanden het ontwikkelingsproces op een effectieve manier aansturen, en dit geldt ook voor hulp. Het is van fundamenteel belang dat ze volledige openheid en verantwoordelijkheid afleggen aan hun burgers, ook aan de armen. Ontwikkelingslanden moeten daarom het initiatief nemen bij de ontwikkeling en invoering van hun nationale ontwikkelingsstrategieën via een open consultatief proces, en ervoor zorgen dat deze strategieën strategisch gekoppeld zijn aan de middelen. Het management van ontwikkelingsbronnen moet op alle niveaus gecoördineerd worden.

Afstemming

Om te garanderen dat donoren ingaan op de werkelijke behoeftes en prioriteiten zoals deze zijn aangegeven door de ontvangende landen, moeten donoren ervoor zorgen dat hun hulp afgestemd is op de ontwikkelingsstrategieën van ontvangende landen en dat landsystemen worden gebruikt voor

het geven van hulp. Afstemming is geen op zichzelf staand doel- maar een manier waarop zeggingschap vergroot kan worden door middel van het ontwikkelingsproces.

Hulp is afgestemd als deze is geïntegreerd in de eigen planning en het eigen budget van het land. Toenemend gebruik van de landsystemen bevordert niet alleen de groei van duurzame lokale capaciteit en verantwoordelijke regeringen, maar het maakt het ook mogelijk dat het ontwikkelingsland werkelijke zeggingschap krijgt door middel van hulp. Het opnemen van hulp in het nationale budget zorgt ervoor dat het gebruik van deze fondsen wordt onderworpen aan onderzoek door de regeringen van ontwikkelingslanden en andere nationale instellingen waaraan verantwoordelijkheid moet worden afgelegd, en door de burgergemeenschap. Bovendien maakt de voorspelbaarheid van hulp het landen mogelijk om hun eigen ontwikkeling te beheren en het voortzetten van ongebonden hulp zal ervoor zorgen dat de hulp haar geld waard is. Het bieden van steun op het gebied van capaciteitsontwikkeling als oplossing voor werkelijke behoeftes zoals die aangegeven zijn door de ontwikkelingslanden, is van essentieel belang voor de garantie van duurzame effecten van capaciteitsontwikkeling en toegenomen controle van de ontwikkelingslanden zelf.

Harmonisatie

Als er een groot aantal donoren is, ieder met vele projecten en hun eigen vereisten op het gebied van beheer en rapportage, kan de werklast die daaruit voortvloeit enorm zijn voor landen die al boven hun kunnen functioneren. Ambtenaren zijn zo druk met het tegemoet komen aan de eisen van de donor dat ze er niet voor kunnen zorgen dat de overheidsprogramma's normaal functioneren, of kunnen ingaan op de werkelijke zorgen en behoeftes van haar eigen burgers. Om deze last te verlichten moeten donoren de hulpprocessen harmoniseren, in toenemende mate gaan samenwerken en gemeenschappelijke procedures gebruiken.

Donoren halen het beste uit hun werk als ze informatie uitwisselen en hun acties coördineren. Door ervoor te zorgen dat hun activiteiten coherent zijn en elkaar aanvullen. Door arbeid over de landen en sectoren te verdelen onder de donoren wordt de versnippering van de hulp verminderd.

Transactiekosten voor het aansturen van hulp kunnen aanzienlijk verlaagd worden als donoren gaan harmoniseren- door gebruik te maken van gemeenschappelijke praktijken en procedures. Ook kunnen zij gezamenlijk missie- en landsanalyses doen. Het kanalisieren van hulp via een gemeenschappelijke aanpak -een programmatische aanpak, samengevoegde fondsen en gezamenlijke programma's- zorgt ervoor dat door de acties van donoren gezamenlijk gemeenschappelijke doelen bereikt worden van zowel de ontwikkelingslanden als de donoren.

Resultaatgerichtheid

Het effectiever maken van hulp houdt in dat niet alleen donoren, maar ook ontwikkelingslanden voor uitdagingen komen te staan. Gerichtheid op de resultaten van ontwikkeling betekent het verzekeren- en aantonen- van de werkelijke invloed van hulp op het leven van mensen. Om dit voor elkaar te krijgen, moeten regeringen een 'prestatiecultuur' ontwikkelen, om er zeker van te zijn dat hulp wordt aangestuurd en uitgevoerd op een zodanige manier dat de gewenste resultaten bereikt worden, en bewijsmateriaal wordt gebruikt om het besluitvormingsproces te verbeteren.

Wederzijdse verantwoordelijkheid

De regeringen van ontwikkelingslanden hebben te lang verantwoording moeten afleggen aan de donoren, terwijl dat andersom niet het geval was. Bovendien zijn de regeringen van donorlanden- en ontwikkelingslanden in onvoldoende mate verantwoordelijk gesteld voor de resultaten van ontwikkeling ten opzichte van hun respectievelijke burgers. Alleen als regeringen verantwoordelijk gesteld worden voor hun acties ten opzichte van de armsten ter wereld zullen we een werkelijke verbetering van de hulpverlening zien.

Om ervoor te zorgen dat er verantwoordelijkheid wordt afgelegd, moet het land werkelijk zeggingschap hebben over het ontwikkelingsproces: democratische zeggingschap, het erbij betrekken van de regering, de burgers en hun instellingen. De burgermaatschappij speelt een essentiële rol in dit proces, omdat het de armen een stem geeft en individuen en hun gemeenschappen meer macht geeft, zodat ze basisrechten en diensten kunnen opeisen en hun regeringen verantwoordelijk kunnen stellen.

ACCRA Actieagenda: Vernieuwde verplichtingen voor het verlenen van effectieve hulp

Sinds de bekrachtiging van de Declaratie van Parijs in 2005 is gebleken dat er vooruitgang is geboekt in het verbeteren van de kwaliteit en de effectieve aansturing van hulp. Het is echter ook gebleken dat vooruitgang alleen niet genoeg is, en dat de vooruitgang te langzaam gaat. Zonder verdere hervormingen en snellere acties zal de internationale gemeenschap niet aan de verplichtingen voldoen en de doelstellingen die gesteld zijn in Parijs in 2010 niet bereiken.

Om de urgente uitdagingen het hoofd te bieden, kwamen ministers, de directeuren van ontwikkelingsinstellingen en organisaties uit de burgergemeenschap samen in Accra in Ghana, voor het Derde 'High Level Forum' (Forum op hoog niveau) over de effectiviteit van hulp in september 2008. Het daaruit voortgekomen document Accra Agenda for Action (AAA), dat is bekrachtigd door meer dan 130 ontwikkelingslanden en donoren, vermeldt een aantal nieuwe concrete maatregelen om het vooruitgangproces te versnellen, zodat aan de verplichtingen van de Declaratie van Parijs voldaan kan worden.

Het vergroten van zeggingschap van landen door middel van ontwikkeling

Het belangrijkste doel van de AAA is het vergroten van zeggingschap van landen door middel van ontwikkeling. Hieronder wordt ook verstaan dat de definitie van zeggingschap wordt uitgebreid naar parlementen, lokale autoriteiten, en de burgermaatschappij. De AAA roept daarom op tot een toenemend leiderschap in ontwikkelingslanden, om er voor te zorgen dat hulp wordt gebaseerd op de vraag.

In de AAA zijn ook verplichtingen opgenomen om de lokale capaciteit bij het leiden en aansturen van het ontwikkelingsproces te versterken. Deze acties, waaronder het vaststellen en opstellen van strategieën voor de ontwikkeling van capaciteit op alle niveaus, gezamenlijk beheer van samenwerking op technisch gebied, en de bevordering van technische samenwerking door lokale en regionale bronnen, waaronder Zuid-Zuid-samenwerking, zal ervoor zorgen dat de ontwikkeling van capaciteit gebaseerd is op de vraag en niet op het aanbod.

De AAA roept donoren op om nationale landsystemen te gebruiken, zodat niet voorbij wordt gegaan aan de prioriteiten van het land zelf en de lokale capaciteit voor openbaar management en openbare verantwoordelijkheid niet ondermijnd wordt. Eén van de belangrijkste overeenkomsten van de AAA is dat donoren bij voorkeur landsystemen gebruiken. Als donoren geen gebruik kunnen maken van landsystemen, hebben ze de verplichting op zich genomen om de redenen hiervoor duidelijk aan te geven, en ervoor te zorgen dat de andere opties waar ze gebruik van maken de landsystemen niet ondermijnen. Tegelijkertijd hebben de ontwikkelingslanden de verplichting op zich genomen om het voortouw te nemen bij het verder versterken van hun systemen.

Effectieve en veelomvattende partnerschappen voor ontwikkeling

Donoren zijn ook overeengekomen om de waarde van de ontwikkelingshulp te vergroten door de hulp aan de arme landen met een zware schuldenlast ongebonden te maken, en door het gebruik van lokale en regionale toegang tot hulp te stimuleren. Die donoren die hun hulp nog niet volledig ongebonden hebben gemaakt, hebben toegezegd dat ze meer gebruik zullen maken van ongebonden hulp.

En de AAA moedigt allen die zich bezig houden met ontwikkeling, ook degenen die zich bezig houden met Zuid-Zuid-samenwerking, aan om de grondbeginselen van de Declaratie van Parijs als referentiepunt te gebruiken voor het bieden van ontwikkelingssamenwerking. Hiermee wordt de rol van maatschappelijke organisaties als volwaardige participanten op ontwikkelingsgebied erkend en wordt hen ook gevraagd om na te denken over de toepassing van de grondbeginselen van Parijs op hun werk.

Het bereiken van resultaten in het ontwikkelingsproces en de verantwoording hiervoor

In de AAA zegden donoren en ontwikkelingslan-

den toe om zich te richten op het bereiken van resultaten, en de management- en informatiesystemen van een land op een dusdanig niveau te brengen dat dit bereikt kon worden. In plaats van aan te dringen op zichtbaarheid en toeschrijving kwamen donoren overeen om fundamentele hervormingen door te voeren in hun instellingen, om de motivatie op organisatorisch en personeelsgebied te veranderen, zodat ze gedrag zouden bevorderen dat in overeenstemming is met de grondbeginselen van de effectiviteit van hulp.

Zowel donoren als ontwikkelingslanden kwamen in Accra overeen om op een transparantere en meer verantwoordingsvolle manier hulp te gaan bieden. Als gevolg hiervan werden een aanzienlijk aantal verplichtingen op zich genomen door zowel donoren als ontvangers, om hulp transparanter te maken, een beter parlementair en openbaar overzicht van hulpstromen te bevorderen, wederzijdse assessmentbesprekingen te houden en corruptie te bestrijden. De AAA belooft ook plechtig om de voorgeschreven voorwaarden die donoren verbinden aan hulp te verminderen, namelijk die te maken hebben met hoe en wanneer geld wordt uitgegeven. Donoren zullen zich in plaats daarvan richten op voorwaarden die gebaseerd zijn op de eigen doelstellingen van het ontwikkelingsland, zoals die uiteengezet zijn in de nationale ontwikkelingsplannen.

Specifieke acties die zijn overeengekomen door donoren om de voorspelbaarheid op middellange termijn van hulp te vergroten, zullen verstrekkende gevolgen hebben voor de effectiviteit van hulp door ontwikkelingslanden toe te staan om hun ontwikkelingsprogramma's effectief te plannen en te beheren. Ontwikkelingslanden zijn overeengekomen om het budgetteringsproces voor het beheren van huishoudelijke en externe middelen te verbeteren en het verband tussen uitgaven en resultaten te vergroten, en ze zullen samenwerken met donoren om de voorspelbaarheid van hulp op middellange termijn te verbeteren, alsook de instrumenten om deze te meten.

De effectiviteit van de hulp; de volgende stappen

De volgende stappen voor alle ontwikkelingsdeelnemers zijn het invoeren van de acties van de AAA, en het streven naar het bevorderen van gelijke mate van zeggingschap en de resultaatgerichtheid die deze acties met zich meebrengen, zodat ontwikkelingsbeleid de juiste informatie op de juiste tijd krijgt.

Veel van de acties in de AAA vereisen transparantie en capaciteit. Dit geldt in het bijzonder voor donoren, die tijdige en realistische informatie moeten verschaffen over de verplichtingen en uitbetalingen die de hulp met zich meebrengt. Donoren moeten ook bijdragen aan de ontwikkeling van hulpmanagement. Maar de echte impact van Accra zal blijken uit haar effect op ontwikkeling.

Door ons te richten op die kwesties, die het moeilijkst of het meest controversieel waren in Accra, kunnen we belangrijke gebieden uit het oog verliezen waar onze overeenkomsten gemakkelijk en

snel opgesteld werden. Misschien is de allerbelangrijkste overeenkomst de meest voor de hand liggende: dat mensen centraal staan in de Accra Agenda for Action (Actieagenda van Accra). Terwijl het verbeteren van de operationele efficiëntie van hulpverleningsmechanismen essentieel is,

erkent de Actieagenda dat wat uiteindelijk telt de resultaten van en de impact op de levens van arme vrouwen en mannen zijn.

Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO)

Economische Partnerschaps Akkoorden (EPA's)

De Economische Partnerschap Akkoorden (EPA's) zijn de belangrijkste instrumenten voor handelsbetrekkingen tussen de Europese Unie (EU) en de landen in Afrika, Caraïben en de Stille Oceaan (ACS-groep). Deze overeenkomsten zijn in de eerste plaats vrije handelsovereenkomsten, in overeenstemming met de regels van de Wereldhandelsorganisatie (WTO). De doelstelling van de EPA's is de verlichting en eliminatie van armoede en het integreren van de ACS-landen in het internationale economische systeem (doelstellingen van Art. 34.1 van het Verdrag van Conotou¹). Wat nieuw is aan deze verdragen, is vooral het openstellen van de Afrikaanse markt voor Europese producten. Ze betekenen een belangrijke verandering van de hedendaagse praktijk, aangezien zo gauw als deze verdragen ingevoerd worden, de Afrikaanse landen verplicht zijn om in snel tempo de meerderheid van de tarieven en quota's waar de Europese producten nu mee te maken hebben om toegang tot de ACS-markten te krijgen te elimineren. De EPA's introduceren dus een nieuwe benadering, die 'wederkerigheid van de handel' genoemd wordt, en een radicale verandering in de EU-ACS-relatie betekent, die tot nu toe voornamelijk gebaseerd was op unilaterale niet-wederkerige concessies.

Tot de invoering van de EPA's beschermden de ACS-landen hun markten, terwijl de EU in snel tempo de tariefbescherming van haar markten had geëlimineerd, onder de vorige ingevoerde overeenkomsten (de Verdragen van Yaoundé en Lomé).

Het Verdrag van Cotonou bevat een mandaat voor het onderhandelen van EPA's die op zijn laatst in januari 2008 moesten zijn ingevoerd. De onderhandeling over de EPA-akkoorden, die van start gingen in 2002, waren vooral moeilijk in de laatste fase- in geheel 2007. De meest controversiële vragen waren de volgende:

1. Het onderhandelingschema: de Europese Commissie stond er op om de onderhandelingen tijdig af te sluiten, gericht op invoering van de EPA's in januari 2008, terwijl de ACS-landen meer tijd vroegen om te onderhandelen.
2. De reikwijdte en inhoud van de overeenkomsten: de Commissie wilde onderhandelen over *volledige EPA's*, die zich niet alleen bezighouden met liberalisering, de eliminatie van tarieven en andere handelsbarrières, maar waarin ook extra verplichtingen waren opgenomen op het gebied van dienstenhandel en andere investeringen (bedoeld om de toegang van Europese bedrijven tot de ACS-markt gemakkelijker te maken) en zelfs andere kwesties die betrekking hadden op intellectueel eigendom, concurrentiebeleid en het afsluiten van openbare contracten, maar de Afrikaanse ACS-landen eisten dat deze extra kwesties geen deel zouden uitmaken van de onderhandelingen.²
3. Het feit dat de Europese Commissie geen enkel alternatief aanbood voor de EPA's was ook controversieel, omdat er een duidelijke vraag was om alternatieven van een aantal van de ACS-landen en van een aanzienlijk deel van de Afrikaanse en Europese maatschappelijke organisaties; de verplichting om alternatieven aan te bieden was ook opgenomen in het Verdrag van Conotou.
4. De vraag om een ondubbelzinnig positieve benadering van ontwikkeling van Europese kant gedurende de onderhandelingen was een constante, maar het formele leiderschap dat uitgevoerd werd door het Dictoraat-Generaal Handel binnen de Europese Commissie kreeg veel kritiek op dit onderwerp, evenals een opeenvolging van verklaringen van het Commissielid Peter Mandelson zelf.

Sinds januari 2008 hebben ongeveer dertig ACS-landen EPA's met de EU ondertekend, maar de EU is er slechts in geslaagd om één volledige EPA in te voeren, die met de Caribische landen. Voor de

¹ Nadat de Lomé IV-overeenkomst was verlopen in 2000, werd het raamwerk van de relatie tussen de EU en sub-Sahara Afrika volledig vernieuwd, door middel van het Verdrag van Conotou, dat ingevoerd werd in 2003. De nieuwe partnerschapsovereenkomst bevat drie essentiële steunpilaren voor ontwikkelingssamenwerking: politieke samenwerking, samenwerking op handelsgebied, en technische en financiële samenwerking. De sectie over politieke samenwerking is het meest vernieuwd. Deze sectie bevat onder andere het mandaat voor onderhandeling over de Economische Partnerschap Overeenkomsten (EPA's) of het zoeken naar alternatieven hiervoor voor 1 januari 2008, op grond van het feit dat de huidige Overeenkomsten van Lomé onverenigbaar waren met de WTO-regels.

² Een gedetailleerde analyse van de meest controversiële aspecten van de akkoorden, waaronder de zogeheten 'Singapore issues' kan worden nagelezen in het rapport waarnaar verwezen wordt in Marín Egoscóbal's bibliografie (2008).

rest van de individuele landen of regionale groepen van de ACS-landen, kon de EU alleen overeenstemming bereiken die *gedeeltelijke of interim-overeenkomsten* genoemd werden. Deze kwamen overeen met de WTO-regels, maar laten de meest controversiële onderwerpen weg. Deze 'interim-overeenkomsten' (merk op dat de Commissie ze formeel niet beschouwd als EPA's) bevatten alleen aspecten die betrekking hebben op de liberalisering van de goederenhandel (vooral tariefverlagingen per product en een schema voor het openstellen van de Afrikaanse markten voor Europese producten). De interim EPA's bevatten echter een 'rendez-vous'-clausule, waardoor de onderhandelingen hervat kunnen worden totdat *volledige EPA's* bereikt zijn. Hierdoor begon er een nieuwe onderhandelingsfase in 2008, met als doelstellingen dieper in te gaan op de zaken waarover geen overeenstemming bereikt was in de reeds opgestelde overeenkomsten, en het stap voor stap opnemen van de (voornamelijk Afrikaanse) landen die niet betrokken waren bij de overeenkomsten.

Het officiële EU-standpunt

De EU stelt dat de EPA's geen typische handels-overeenkomsten zijn (die zich bijvoorbeeld alleen bezighouden met de liberalisering van tarieven), maar in plaats daarvan de bevordering van regionale integratie en economische ontwikkeling als doelstellingen hebben, en dat ze ook sterk ondersteund worden door financiële hulp van de EDF en door bilaterale hulp uit lidstaten van de EU. Vanuit het gezichtspunt van de Europese Commissie streven de EPA's wel naar ontwikkeling, omdat de ACS-landen producten die als 'gevoelig' beschouwd worden uit mogen sluiten van het liberaliseringsproces en deze beschermd blijven door tarieven, en ook omdat de liberaliseringsperiode voor andere producten lang is. Volgens Europa moeten de ACS-landen bovendien investeringen aantrekken, vooral op het gebied van telecommunicatie, het bankwezen en bouwsectoren, en de volledige EPA's zullen daarom bijdragen aan het creëren van een stabielere en transparantere investeringsklimaat, en hierdoor ook een bijdrage leveren aan de bevordering van ontwikkeling in de ACS-landen.

De belangrijkste kritiek en problemen die opgemerkt zijn door NGO's

Vanuit een breder perspectief is de belangrijkste kritiek op de EPA's gebaseerd op het idee dat de EU meer streefpunten en verplichtingen wil opnemen in de EPA's dan in het de Overeenkomst van Cotonou, in het bijzonder maatregelen waarmee Europese bedrijven gemakkelijker toegang krijgen tot de markten van de ACS-landen. De meest kritische stemmen beweren ook dat de kwesties die de EU opneemt in de onderhandelingen noch in detail zijn gelegitimeerd, noch internationaal besproken binnen de WTO (Wereldhandelsorganisatie). Veel voorstellen die nu opgenomen zijn in de EPA's door de EU waren eerder verworpen door de ontwikkelingslanden in WTO-verband.

Een aantal campagnes tegen de EPA's door organisaties in zowel de EU als de ACS-landen geeft de volgende bijkomende kritiekpunten aan:

1. De EU geeft voorrang aan de vrije handels- en investeringsagenda boven de doelstellingen van armoedeverlichting en de bevordering van duurzame ontwikkeling in de partnerlanden.
2. De EU houdt geen rekening met de herhaalde twijfels van de ACS-regeringen over de effectiviteit van EPA's en stelt geen alternatieven voor.
3. Het is niet aangetoond dat ontwikkeling automatisch het gevolg is van liberalisering van de handel.
4. De EPA's overbelasten de Afrikaanse handelsagenda en verzwakken haar institutionele vermogen om tegelijkertijd met de EU te onderhandelen en binnen de WTO.
5. De overeenkomsten schaden de regionale integratieprocessen van de Afrikaanse landen.
6. Als laatste onderschat de EU de financiële kosten van de EPA's, aangezien ACS-landen niet gecompenseerd kunnen worden zonder bijkomende financiële hulp, zoals de EU beweert.

Alternatieven voor de EPA's

De aanpak op handelsgebied die de EU de ontwikkelingslanden toezegt is niet homogeen. Dit betekent dat sinds de invoering van de EPA's gedurende 2008, die landen die geen overeenkomst hebben gesloten met de EU nog steeds gebruik maken van één van de verschillende types handelsregimes die de EU toepast op ontwikkelingslanden. In het algemeen past de EU het Algemene Systeem van Voorkeurtarieven (General System of Preferences GSP) toe op ontwikkelingslanden waarmee geen handelsovereenkomsten gesloten zijn. GSP verleent tariefconcessies op de toegang tot de gemeenschapsmarkt voor importen van ongeveer 180 ontwikkelingslanden en -gebieden. De herziene versie van het GSP van januari 2006 bestaat uit drie types handelsregimes:

1. Het algemene regime (minder gunstig als het gaat om handelsconcessies);
2. Het GSP+ dat verdere tariefconcessies doorvoert in ruil voor duurzame ontwikkeling en de inzet van beleid en bestuur (de criteria voor verkiesbaarheid voor dit regime zijn de bekrachtiging van internationale instrumenten van mensenrechten, arbeidsrecht, milieu, drugs, corruptie en het beschouwd worden als een kwetsbare economie) en
3. Het EBA ('Everything but Arms')-initiatief van 2000, waarin de EU tarieven- en quotavrije toegang verleent aan de meerderheid van de producten die afkomstig zijn uit de Minst Ontwikkelde Landen. Het grootste verschil tussen het GSP, in elk van deze drie vormen, en bilaterale overeenkomsten (zoals EPA's) is wederkerigheid. Onder het GSP hoeven de ontwikkelingslanden geen handelspreferenties te verlenen aan Europese producten die op hun markten verschijnen, terwijl dat in een EPA en in de meeste vrije handelsovereenkomsten wel zo is.

Tabel: Modaliteiten van de handelsaanpak van de EU in samenwerking met ontwikkelingslanden: EPA's en andere alternatieven

Bron: opgesteld door de auteur

Wederkerige handelspreferenties	Niet-wederkerige handelspreferenties	
<p>Bilaterale handelsovereenkomsten</p> <p>Voorbeelden:</p> <p>a EPA's met ACS-landen</p> <p>b Overeenkomsten met onder andere landen in Latijns-Amerika, afgesloten met elk type ontwikkelings-land</p>	<p>Lomé-handelsregime</p> <p><i>alleen voor ACS-landen, wordt/werd nog tijdelijk toegepast tot 2008</i></p>	+
	<p>GPS-modaliteiten</p> <p>a Everything But Arms (EBA - Alles Behalve Wapens) <i>Alleen voor de Minst Ontwikkelde Landen</i></p> <p>b GPS+ (plus) <i>Elk type ontwikkelingsland dat voldoet aan de voorwaarden om hier aanspraak op te maken</i></p> <p>c Algemeen regime <i>Elk ontwikkelingsland</i></p>	- Handelsvoordelen

Een eenvoudige samenvatting van de verschillende regimes wordt aangegeven in bovenstaande tabel.

In de ACS-landengroep zijn er twee verschillende categorieën ontwikkelingslanden: enkele Minst Ontwikkelde landen (volgens de criteria van de Verenigde Naties) en andere die niet in die categorie vallen. Het gunstigste alternatief voor de EPA voor de Minst Ontwikkelde landen is om door te gaan met het initiatief dat EBA (*'Everything but Arms'*) genoemd wordt, een handelsregime dat de EU heeft toegestaan aan alle Minst Ontwikkelde landen (of ze nu ACS-landen zijn of niet) vanaf 2001. Een aantal ACS-landen die in de categorie Minst Ontwikkelde Landen valt heeft er echter voor gekozen om een EPA in te voeren, dus zijn ze begonnen met het verlenen van wederkerige handelspreferenties, en dit betekent dus dat ze hun markten aan het liberaliseren zijn (zoals gebruikelijk beschermd tegen de toegang van Europese producten).

Voor de ACS-landen, die niet tot de Minst Ontwikkelde landen behoren, geldt dat de EU in januari 2008 begonnen is met het automatisch opleggen van het handelsregime dat is opgelegd aan alle ontwikkelingslanden die geen ACS-land waren, namelijk het Veralgemeend Stelsel van Voorkeurtarieven (GSP). Dit betekent dat voor een dergelijk land de handelspreferenties op de markt van de EU veel minder gunstig zijn dan die van het voorgaande Lomé-systeem. Deze situatie schendt het Verdrag van Conotou, dat bepaalt

dat, wanneer er geen EPA is overeengekomen, alternatieven bedacht moeten worden die er niet toe leiden dat de toegang tot Europese markten moeilijker geworden is dan onder Lomé het geval was (Art. 37.6).

Bibliografie

Cotonou Agreement. Zie: http://ec.europa.eu/development/geographical/cotonou/cotonoudoc_en.cfm

Bilal, S. en RAMPA, F. (2006): *Alternative to EPA*. Brussels, European Centre for Development Policy Management ECDPM. Zie: www.ecdpm.org

Intermón Oxfam (2008): *¿Qué son los EPA?* Te raadplegen op: www.oxfam.org/es/campaigns/trade/riggedrules/EPA

Marín Egoscozábal, A. (2008): *Los Acuerdos de Asociación Económica (EPA) de la Unión Europea con África Subsahariana*. Madrid, Fundación Alternativas and Fundación Carolina. Te raadplegen op: www.falternativas.org/opex

Oxfam International & TWN Africa (2007): *A Matter of Political Will. How the EU can maintain market access for African, Caribbean and Pacific countries in the absence of Economic Partnership Agreements*.

Europese Commissie (2008): *African, Caribbean, Pacific Economic Partnership Agreements: A New Approach in EU-ACP Trade Relations*. Te raadplegen op: http://ec.europa.eu/trade/issues/bilateral/regions/acp/index_en.htm

Ainhoa Marín Egoscozábal

F

Feminisering van de armoede

Steeds meer vrouwen onder de verarmde bevolking

Van de mensen die in armoede leven, naar schatting 1,7 miljard mensen, is 70% vrouw. Dit aantal levert op zichzelf onweerlegbaar bewijs dat armoede in de wereld een 'vrouwelijk gezicht' heeft, een fenomeen dat wereldwijd verspreid gedocumenteerd is, zowel in de Zuidelijke landen als de geïndustrialiseerde landen (UNDP, 1995, pag. 43). Het concept *feminisering van de armoede* verwijst naar dit feit, maar ook naar drie andere:

1. De toename van het aantal vrouwen onder de arme bevolking: de feminisering van armoede is een proces, niet alleen de stand van zaken in een bijzondere historische conjunctuur. De onevenredige vertegenwoordiging van vrouwen onder armen groeit snel.
2. Het vooroordeel met betrekking tot geslacht als oorzaak van armoede: vrouwen en mannen hebben verschillende rollen in de gemeenschap, en het verschillende effect van armoede op beide geslachten is het onvermijdelijke resultaat van dit feit.
3. De grotere blootstelling van vrouwen aan armoede, te wijten aan de grotere mate van onzekerheid, onveiligheid en kwetsbaarheid waar ze onder lijden, vanwege hun ondergeschikte positie aan mannen in het sekserelatiesysteem.

Het concept van de 'breakdown position' dat gebruikt is door Amartya Sen (1990) om de ongelijkheden tussen de geslachten te verklaren, is een waardevol instrument voor het begrijpen van het risico dat vrouwen lopen op armoede. Als er een breuk plaatsvindt in relaties, waarvan de betrokkenen een huishoudelijke eenheid vormen, kunnen de posities van elk lid aanzienlijk veranderen. Over het algemeen leidt het uit elkaar vallen van een familie of stel ertoe dat vrouwen met minder vaardigheden, ervaring en connecties op de arbeidsmarkt achter blijven (vanwege het feit dat ze zich hebben toegelegd op het verzorgen van kinderen en het verrichten van huishoudelijke taken) en dus minder goed dan mannen hun geld kunnen verdienen. Vrouwen zijn ook beperkter met betrekking tot tijd en autonomie, omdat er van hen wordt verwacht dat ze voor de kinderen blijven zorgen.

De grotere kwetsbaarheid van vrouwen voor armoede wordt bepaald door de slechte omstandigheden waarin ze op de arbeidsmarkt komen, hun grote toewijding aan niet-betaalde taken, hun voeding, achterstanden op het gebied van onderwijs en gezondheidszorg. Verder hebben ze minder economische, sociale en culturele voordelen

vergeleken met mannen. Bovendien hebben stabilisatiebeleid en structurele aanpassingsprogramma's vanaf het begin van de jaren 80 in de meeste landen een negatief effect gehad op de vrouwelijke sectoren van de bevolking (met minder middelen), wat het risico op armoede verhoogt en ook de ongelijkheden tussen de geslachten

Er zijn vier scenario's waarin de gevolgen van de neoliberale economische hervormingen het meest gevoeld zijn in termen van de feminisering van armoede.

1. *Op het gebied van reproductie.* Als gevolg van het feit dat vrouwen minder toegang hebben tot de marktgoederen en diensten voor hun huishouden, hebben ze gemerkt dat de tijd die ze besteden aan niet-betaald werk aanzienlijk toeneemt. Dit werk bestaat uit de zorg voor het huis en kinderen, het zogenaamde familie-werk (activiteiten die meestal betrekking hebben op het handhaven van sterke solidariteitsbanden onder de leden van de uitgebreide familie) en het werk in werk ten dienste van de gemeenschap. Dit wekt de vraag op of vrouwen betaald zouden moeten krijgen in de vorm van duurzaamheid en hulp in tijden van nood, gezien hun investering van tijd en energie in niet-betaald werk voor de familie en de buurt.
2. *In betaald werk.* Gedurende de laatste twee decennia zijn de economische mogelijkheden van vrouwen verslechterd. Vrouwen in steden hebben gemerkt dat hun toegang tot financiële middelen beperkt is- doordat ze werkzaam zijn in die sectoren die het meest lijden onder de verlaging van de openbare uitgaven (onderwijs, gezondheid en openbaar beheer). Het aantal vrouwen op het platteland dat in absolute armoede leeft, is met 50% gestegen (UNDP, 1995, p.43). Aan de andere kant spelen bij de investering in menselijk kapitaal nog steeds veel vooroordelen ten opzichte van vrouwen en meisjes een rol; terwijl de grotere werkloosheid onder vrouwen en het toenemende aantal vrouwen in de informele sector sterke ongelijkheid tussen de seksen genereren als het gaat om de beschikking over economische middelen.
3. *In de toekenning van sociaal kapitaal en sociale vermogens* (sociale banden van het individu die toegang tot inkomen, goederen en diensten gemakkelijker maken) en ook culturele middelen (formeel onderwijs en culturele kennis waardoor een persoon goed kan overleven in haar omgeving). Aangezien het duidelijk is dat vrouwen en mannen verschillende 'aandelenportefeuilles' hebben, heeft de economische

hervorming de bestaansmiddelen van vrouwen met betrekking tot de zorg van de kinderen en huishoudelijke taken aanzienlijk verminderd.

4. *In bestuursbeleid.* Het is duidelijk dat de bezuinigingen op het gebied van sociale uitgaven (die kenmerkend zijn voor structurele aanpassingsprogramma's) de toegang van vrouwen tot de basisdiensten die ze nodig hebben om hun productie- en sociale reproductiediensten te vervullen, verminderd hebben. Hierdoor krijgen vrouwen meer arbeidstaken en moeten zij meer ontberingen ondergaan dan mannen. Hoewel de regels die aan de basis liggen van een dergelijke verdeling aanzienlijk verschillen per cultuur, kan één lid van het huishouden op veel gebieden armer zijn dan een ander: hij of zij krijgt minder te eten, kan minder aanspraak maken op gezondheidszorg en onderwijs, draagt slechtere kleding, heeft minder vrije tijd of heeft minder te zeggen over de aankopen die gedaan worden met het gezamenlijke inkomen van de familiegroep.

Hoewel het Rapport over de Menselijke Ontwikkeling van de UNDP -in de secties over verschil in toegang tot voedsel, onderwijs, gezondheidszorg en recreatie voor jongens en meisjes- duidelijk heeft laten zien dat er in een groot deel van de wereld geen rechtvaardigheid bestaat als het gaat om de verdeling van bestaansmiddelen, blijven deze rapporten toch de standaardeenheden die gebruikt worden voor analyse. Als gevolg hiervan maskeren de heersende systemen op het gebied van gegevensverzameling de economische ongelijkheden tussen vrouwen en mannen, en maken ze het in veel landen moeilijk om de mate van de feminisering van de armoede te meten.

Bibliografie

Anderson, J. (1994): *La feminización de la pobreza en América Latina*. Lima, Entre Mujeres.

OIT (2007): *Tendencias mundiales del empleo de las mujeres. Resumen, marzo de 2007*.

Te raadplegen op: www.ilo.org/public/spanish/employment/strat/download/getw07.pdf

Pearce, D. (1978): *The Feminization of Poverty: Women, Work, and Welfare*, Urban and Social Change Review, 11.

Sen, A. (1990): *Gender and Cooperative Conflicts*, in Tinker, I. (ed.): *Persistent Inequalities. Women and World Development*. Oxford, University Press.

UNIFEM (2005): *El progreso de las mujeres en el mundo 2005. Mujeres, trabajo y pobreza*. Zie: www.unifem.org/attachments/products/PoWW2005_spn.pdf

United National Development Program (UNDP) (1995): *Human Development Report*. New York.

Clara Murguialday Martínez

G

Gemeenschappelijk landbouwbeleid

Het gemeenschappelijke landbouwbeleid is opgesteld in de jaren 60, een periode waarin Europa een tekort had aan de meeste voedselproducten die geconsumeerd werden door haar bevolking. Dit beleid van openbare steun voor landbouwproductie heeft bijgedragen tot de economische groei en de gegarandeerde levering van een breed aanbod aan kwaliteitsproducten tegen redelijke prijzen aan de Europese consument.

Het gemeenschappelijke landbouwbeleid is het belangrijkste gemeenschappelijke Europese beleid, niet alleen vanuit budgettair oogpunt, maar ook omdat het één van de essentiële bouwstenen van de Europese Unie zelf is. Hoewel het gemeenschappelijke landbouwbeleid aanvankelijk tweederde van het totale Europese budget opslokte, is dat nu iets minder dan 40%, hetgeen overeenkomt met 0,3% van het BNP van de EU.

Doelstellingen

De doelstellingen van het gemeenschappelijke landbouwbeleid zijn beschreven in Artikel 39 van het Verdrag van Rome: verhoging van de productiviteit, het garanderen van een redelijke levensstandaard voor producenten in de landbouwsector en de zekerheid dat consumenten een redelijke prijs betalen voor hun voorraden.

Het Verdrag van Rome erkent ook de noodzaak om de structurele en natuurlijke ongelijkheden tussen de verschillende landbouwregio's aan te pakken, rekening te houden met de sociale aspecten van landbouw en het gemeenschappelijke landbouwbeleid in toenemende mate aan te passen aan veranderende toekomstscenario's.

Ontwikkeling

Sinds het opstellen van het gemeenschappelijke landbouwbeleid heeft dit beleid zich voortdurend ontwikkeld, en wel om twee belangrijke redenen: vanwege veranderende omstandigheden op de internationale voedselmarkt en om te proberen om het landbouwbudget onder controle te houden. Door deze ontwikkelingen heeft het gemeenschappelijke landbouwbeleid verschillende stadia doorlopen, die voornamelijk te onderscheiden zijn op grond van het veranderende beleid dat gevolgd is om de oorspronkelijke doelstellingen te bereiken.

De eerste fase strekte zich uit vanaf het moment dat het beleid was opgesteld in 1962 tot de eerste hervorming die plaatsvond in 1992. In deze periode van 30 jaar was het landbouwondersteuningsstelsel gebaseerd op twee fundamentele be-

leidsregels: het ondersteunen van het inkomen en het beschermen van de grenzen. Het inkomen van producenten werd ondersteund door het vaststellen van minimumprijzen voor landbouwproducten in combinatie met het opkopen van overschotten, een systeem van variabele importtarieven en een variabel restitutie (subsidie)-stelsel voor de export.

Dankzij dit ondersteuningsstelsel nam de landbouwproductie toe en werd de EU de grootste importeur ter wereld en de op één na grootste exporteur van landbouwproducten. Maar het stelsel had ook negatieve gevolgen, met name het feit dat de overschotten steeds groter werden. Overschotmanagement leidde op haar beurt tot onder andere een verhoging van de interventiekosten, problemen met concurrenten op de internationale markt¹ en negatieve gevolgen voor het milieu.

In 1992 was het beleid niet duurzaam meer, om interne en externe redenen. Op intern gebied had het beleid geleid tot een onacceptabele stijging van de openbare uitgaven, naast de gewenste stijging van de productie. Maar de landbouwhervorming van 1992 was met name te wijten aan druk van buitenaf, net zoals het geval was bij de andere hervormingen. In dit specifieke geval was de druk afkomstig uit landen als de Verenigde Staten en Australië, in de context van de Ronde van Uruguay van de GATT (Wereldovereenkomst voor Tarieven en Handel).

De hervorming van 1992 verving het beleid van minimumprijzen, dat vaak bekritiseerd was, door rechtstreekse betalingen die het inkomen van boeren moesten ondersteunen. De directe subsidies of hulp werden vastgesteld volgens de opbrengsten van de boerderijen in het verleden. Het doel was om de boeren te compenseren voor het verlies aan inkomen door het beëindigen van de prijsondersteuning. Dit type ondersteuning werd gezien als minder nadelig voor de markt dan prijsondersteuning en is nog steeds toegestaan door de zogenaamde 'blauwe doos'²-clausule van de Wereldhandelsorganisatie (WTO). Bovendien werden de variabele verplichte heffingen van het gemeenschappelijke landbouwbeleid omgezet in vaste douanetarieven, in overeenstemming met de Ronde van Uruguay. Tijdens de overgangperiode van vijf jaar (1995-2000) zouden ze met ten minste 15% verlaagd worden en met gemiddeld 36% vergeleken met de tarieven die in 1986-88 golden.

¹ De EU subsidieerde de export van diverse landbouwproducten om te kunnen concurreren met wereldmarktprijzen.

² De blauwe doos van het WTO bevat die producten die zijn vrijgesteld van de verplichting tot verlaging.

Een latere hervorming, die bekend staat als Agenda 2000, leidde tot verdere verlagingen in prijsondersteuning. Tevens werden er stappen genomen om de landbouw milieuvriendelijker te maken (het concept van eco-conditionaliteit werd voor het eerst gebruikt) en het ontwikkelingsbeleid ten aanzien van het platteland werd aangescherpt.

Maar pas in juni 2003 brak er een nieuwe fase aan in het bestaan van het gemeenschappelijke landbouwbeleid. Wat eerst niet meer dan een herziening van Agenda 2000 leek, nam serieuze vormen aan. Het beleid dat deze nieuwe fase karakteriseerde, werd het zogenaamde 'single payment per farm' (éénmalige subsidie per boerderij) genoemd.

Wat dit soort ondersteuning bijzonder maakt, is dat het niet in verband staat met productie én dat er voldaan moet worden aan een aantal regels op het gebied van het milieu, arbeid, gezondheid en dierenwelzijn. Het oorspronkelijke bedrag van de éénmalige subsidie werd gebaseerd op het inkomen van elke boerderij afzonderlijk van de afgelopen jaren.

Weer vond deze hervorming plaats door de behoefte om het gemeenschappelijke landbouwbeleid af te stemmen op internationale onderhandelingen, dit keer de Ronde van Doha van de WTO die begonnen was in november 2001. Deze hervorming was een poging om de verstoringen van de landbouwmarkt, die veroorzaakt waren door het gemeenschappelijke landbouwbeleid, te verminderen. Maar vanuit het oogpunt van de Europese producenten is de waarde van het systeem van éénmalige subsidie erg twijfelachtig. De hulp wordt betaald aan boerderijbezitters die al geprofiteerd hebben van het vorige ondersteuningssysteem. Hierdoor wordt het voor jonge mensen erg moeilijk om in de landbouw te gaan werken, en dat heeft zowel sociaal als economisch negatieve gevolgen.

In 2008 moest het gemeenschappelijke landbouwbeleid een zogenaamd 'medisch onderzoek' ondergaan, wat weer een nieuwe fase in de langdurige afbraak van het traditionele landbouwbeleid betekende. Men verwacht dat deze fase in 2013 beëindigd zal worden met de herziening van de gemeenschapsbudgetten.

Het onderzoek leidde tot een jaar waarin over veel aspecten van het gemeenschappelijke beleid vurig werd gedebatteerd: de volledige loskoppeling van hulp en productie, de vraag of er meer of minder flexibiliteit toegestaan moest worden, de kenmerken van eco-conditionaliteit, de uiteindelijke intrekking van de verplichting om landbouwgrond uit te sluiten van productie, en de intrekking van de melkquota in 2015. Deze debatten hebben plaatsgevonden in een uiterst onzekere internationale context: internationale handelsonderhandelingen zijn gestagneerd, er zijn meer bilaterale en regionale handelsovereenkomsten

gesloten, de vraag naar voedsel is wereldwijd toegenomen en biobrandstoffen zijn sterke concurrenten geworden als het om het gebruik van landbouwgrond en gewassen gaat.

Samenvatting van het proces

Sinds het gemeenschappelijke landbouwbeleid is ingevoerd, heeft het zich aangepast aan de voortdurende veranderingen in interne en internationale context. De belangrijkste gebeurtenissen in dit proces zijn: allereerst, de combinatie van de opeenvolgende verhoging van de EU- en bevroren gemeenschapsbudgetten, ten tweede, aanpassingen van het landbouwbeleid aan de veranderende multilaterale handelsregels, die vragen om een beleid dat een minder vervormend effect heeft op de wereldprijzen, en ten derde, het constante probleem van het handhaven van de inkomens van de boeren wanneer het ondersteuningsbeleid wordt gewijzigd.

Zoals we hiervoor al uitgelegd hebben, heeft het gemeenschappelijke landbouwbeleid sinds de hervorming van 1992 een verandering doorgemaakt van het reguleren van de landbouwmarkt naar het ondersteunen van het platteland door middel van rechtstreekse hulpverlening aan de boerengemeenschap. Ondanks deze verandering komt het gemeenschappelijke landbouwbeleid nog steeds voor eerdere uitdagingen te staan, zoals legitimiteit, winstgevendheid en financiering. De meest belangrijke zijn onder andere:

1. Het gemeenschappelijke landbouwbeleid verleent vooral ondersteuning aan bepaalde sectoren, landen en regio's, waardoor een aantal economische activiteiten blijven bestaan die niet concurrerend zouden zijn op de vrije markt, of in ieder geval onder meer concurrerende omstandigheden.
2. Aangezien de landbouwsteun erg ongelijk verdeeld wordt, bestaat tegelijkertijd de kans dat het platteland als geheel slecht wordt beheerd, waardoor kleine en middelgrote boerderijen in achtergestelde regio's sneller verdwijnen en de groei van de concurrerende commerciële landbouw sterk gestimuleerd wordt.
3. Er wordt nog steeds onvoldoende aandacht geschonken aan de niet-commerciële belangen van veel burgers, zoals de trek naar het platteland, het behoud van landbouwgrond en voedselveiligheid.

De positieve kant is echter dat er steeds meer gedetailleerde informatie beschikbaar is over het effect van het gemeenschappelijke landbouwbeleid, zoals de identiteit van de belangrijkste begunstigen. Deze toenemende openheid van zaken zal bijdragen aan een meer effectieve verdeling van middelen.

Met het oog op de toekomst

Sinds het gemeenschappelijke landbouwbeleid werd opgesteld, is haar ontwikkeling 'afgedwongen' door druk van buitenaf, van de toenmalige GATT en nu van de WTO, en door de noodzaak om de gemeenschapsuitgaven te verminderen. Geen van de hervormingen was zo radicaal dat deze de oorspronkelijke doelstellingen van het gemeenschappelijke landbouwbeleid kon veranderen. Dit betekent dat het op het moment onduidelijk is waarom het gemeenschappelijke landbouwbeleid sowieso is opgesteld, en ook welke belangen er worden gediend met dit gemeenschappelijke beleid. Het lijkt niet erg goed afgestemd te zijn op een wereldscenario dat gekenmerkt wordt door een almaar stijgende vraag naar voedsel, hoge internationale prijzen en een toenemende concurrentie op het gebied van landgebruik. Dit moet wel leiden tot ernstige twijfels over de toekomst van het gemeenschappelijke landbouwbeleid en die van duizenden Europese boeren.

Europa en de internationale context

Op het moment schijnt het nieuwe gemeenschappelijke landbouwbeleid geen antwoord te hebben op dergelijke uitdagingen. Integendeel, het gemeenschappelijke landbouwbeleid lijkt mede verantwoordelijk te zijn voor het verdwijnen van veel kleine boerderijen, die niet-concurrerend zijn en niet in staat om nieuwe problemen het hoofd te bieden. Als de toekomst van het gemeenschappelijke landbouwbeleid na 2013 onzeker lijkt, dan geldt dat nog meer voor de familieboerderijen die verantwoordelijk zijn voor het behoud van het Europese platteland.

Hoewel de veranderingen die het gemeenschappelijke landbouwbeleid heeft ondergaan voor een groot deel bestaan uit reacties op de 'eisen' van het WTO, onderhandelt de Europese Unie buiten het multilaterale kader over andersoortige overeenkomsten. Dit zijn onder andere de EPA's met de ACS-landen, partnerschapsovereenkomsten met de ASEAN-landen (Associatie van Zuidoost-Aziatische landen) en overeenkomsten met landen van de Andean Gemeenschap (Andes-landen). De EU wil door het ondertekenen van deze overeenkomsten markten vinden voor zowel de export van haar goederen als bronnen voor de import van grondstoffen.

Er bestaat een sociale beweging die een grotere openheid van zaken eist in dit soort onderhandelingen, zodat details geanalyseerd kunnen worden. Deze beweging eist soms ook dat delen van de overeenkomst nietig verklaard worden, omdat ze een wissel trekken op de toekomst en ontwikkeling van veel van de partnerlanden.

Tegelijkertijd moeten we ons realiseren dat de internationale gemeenschap, waaronder de Europese Unie, in 2000 de millenniumdoelen heeft vastgesteld, acht doelen die in 2015 bereikt moeten zijn. Het uitroeien van extreme armoede en honger is het belangrijkste millenniumdoel.

In een wereld waarin het voor veel landen een zeer ernstig probleem is om te voorzien in de behoefte aan voedsel en energie, is het noodzakelijk dat er eerlijkere basisregels komen, waardoor de minst bedeelde landen hun markt kunnen beschermen en hun interne voedselproductie kunnen vergroten. Bovendien wonen drie miljard mensen in landelijke gebieden en zo'n anderhalf miljard daarvan leeft in kleine boerenhuishoudens. Als familielandbouw gesteund en gehandhaafd wordt, zal dit een enorm positief effect op de werkgelegenheid en het inkomen hebben, op de zorg voor het land, de culturele diversiteit en, zeker niet het minst belangrijk, miljoenen mensen verzekeren van voedsel.

Bibliografie

Informatie verkregen op de bijeenkomst *Euskadi-Europa. Agenda agrícola 2013*, die georganiseerd is door Organización Agraria ENBA, in december 2008.

Meyn, M. (2008): *Economic Partnership Agreements: A historic step towards a "partnership of equals"?* Working Paper 288; Londen, Overseas Development Institute

Massot Martí, A. (2007): *¿Quo Vadis PAC? La revisión de 2008, primer paso en la búsqueda de una nueva política agraria común*, Boletín Económico del ICE Nr.2903.

Websites

Factsheets van het Europese Parlement Nr. 4.1.7 Extern landbouwbeleid: landbouwovereenkomsten onder GATT / WTO: www.europarl.europa.eu/factsheets/4_1_7_es.htm

Het Gemeenschappelijk landbouwbeleid en de Strategie van Lissabon: ec.europa.eu/agriculture/lisbon/index_en.htm

World Rural Forum (WRF)

Lomé en Cotonou, Akkoorden van

Het traditionele raamwerk voor de betrekkingen tussen de vroegere 'moederlanden' van de huidige EU en Sub-Sahara Afrika werd ontwikkeld tussen 1975 en 2000 tijdens een opeenvolging van de Lomé-conventies (Lomé I in 1975, Lomé II in 1980, Lomé III in 1985, en Lomé IV in 1990, herzien in 1995). Het Lomé-model werd voorafgegaan door de Association Frameworks van 1957 tussen een aantal West-Europese landen en de Overzeese Landen en Territoria en tevens door de Overeenkomsten van Yaoundé I en II- van respectievelijk 1963 en 1969. Het Lomé-model stuurde de relatie tussen Europese landen en de landen in Afrika, Caraïben en de Stille Oceaan (ACS-landen) 25 jaar aan. Het aantal ACS-landen in de overeenkomst is gestegen van 46 naar 79 en bedraagt momenteel 48 Afrikaanse landen en ongeveer 75% van de zogenaamde Minst Ontwikkelde Landen (de Afrikaanse landen of het Noordelijke deel van het continent, samen met andere uit het Mediterrane gebied, hebben hun eigen institutionele kader van EU-relaties).

Het Lomé-model is representatief voor het hulpbeleid van de EEG. Het stuurt de distributie van technische en financiële hulp aan (voornamelijk van de acht verschillende Europese Ontwikkelingsfondsen (EDF)). Maar één van de bepalende

kenmerken van het model is ook het verlenen van niet-wederkerige preferentiële toegang tot de Europese markt voor producten uit de ACS-landen. Dit draagt bij aan het criterium van positieve discriminatie zonder deze landen hiervoor een compensatie te bieden (een beleid dat waarschijnlijk beïnvloed is door de eisen die er in die tijd werden gesteld aan een Nieuwe Internationale Economische Orde (NIEO), die een potentiële bijdrage zou kunnen leveren aan de socio-economische ontwikkeling van het Zuiden). Dit Europese gebaar was echter niet vrij van zelfbelang. Positief onderscheid maken ten gunste van Afrikaanse exporten betekende ook met voorrang Europese toegang tot Afrikaanse grondstoffen, waarvan de prijzen op dat moment een stijging doormaakten op internationale markten.

Een ander bepalend element van het Lomé-verdrag is de bijzondere behandeling van bepaalde verhandelde producten, zoals bananen, vee, suiker en rum, waarvoor speciale protocollen opgesteld zijn. ACS-landen hebben de garantie dat ze een vast aantal van deze exporten krijgen tegen een vastgestelde prijs. Er is één belangrijke uitzondering op het preferentiële regime, dat een belangrijk gevolg had voor de ACS-export, namelijk de producten die beschermd werden in het

Tabel 1: Landen van de ACS-groep: Minst Ontwikkelde Landen en andere ontwikkelingslanden

Minst ontwikkelde landen (MOL)			Ontwikkelingslanden			
Afrika (34)		Caribisch gebied(1)	Pacifisch gebied (6)	Afrika (14)	Caribisch gebied(15)	Pacifisch gebied (9)
Angola	Madagaskar	Haïti	Kiribati Oost Timor Samoa Solomon Eil. Tuvalu Vanuatu	Botswana	Antigua/ Barbuda	Cook Eilanden Fiji Marshall Eil. (Fed. Staten van) Micronesia Nauru Niue Palau Papua Nieuw-Guinea Tonga
Benin	Malawi			Congo-Braz.	Bahama's	
Burkina Faso	Mali			Gabon	Barbados	
Burundi	Mauritanië			Ghana	Belize	
Cen. Afr. Rep.	Mozambique			Ivoorkust	Cuba (*)	
Comoren	Niger			Kameroen	Dominica	
Djibouti	Oeganda		Kenia	Dominicaamse		
D.R. Congo	Rwanda		Mauritius	Republiek		
Eritrea	Sao Tome & P.		Namibië	Grenada		
Ethiopië	Senegal		Nigeria	Guyana		
Eq. Guinee	Sierra Leone		Seychellen	Jamaica		
Gambia	Soedan		Swaziland	St. Kitts/Nevis		
Guinee	Somalië		Zimbabwe	St. Lucia		
Guinee-Bissau	Tanzania		Zuid-Afrika (*)	St. Vicente & Grenadines		
Kaapverdië	Togo			Suriname		
Lesotho	Tsjaad			Trinidad & Tobago		
Liberia	Zambia					

(*) Landen die de overeenkomst van Cotonou niet ondertekend hebben

Bron: Bidauratzaga en Marin, 2006

Europese gemeenschappelijke landbouwbeleid. Als het om landbouw gaat zijn het dus vooral tropische producten die met voorrang toegang krijgen tot de Europese markt.

Toen de vervaldatum van Lomé IV naderde in 2000, vond er een algemeen debat plaats over de behaalde resultaten en de mogelijke wijzigingen van het bestaande raamwerk. De aanzet voor dit proces was de publicatie van het zogenaamde 'Groene Boek' in 1996, waarin de Europese Commissie voor het eerst formeel haar bezorgdheid aangaf en haar voorstellen om het model te veranderen bekend maakte. Haar gezichtspunt was gebaseerd op de uitdagingen en mogelijkheden waarmee de Unie volgens haar te maken zou krijgen in de 21ste eeuw. Het Groene Boek bepleitte een radicale herbeschouwing en herformulering van het voorgaande plan.

Allereerst stelde de Commissie dat het Lomé-model niet effectief was geweest, aangezien de meeste ambitieuze langetermijndoelstellingen niet gehaald waren (de vermindering van armoede of een hoger niveau van economische en sociale ontwikkeling) en dit gold zelfs voor de specifieke kortetermijndoelstellingen (toenemende ACS-exporten naar Europese markten). Het aandeel van de ACS-landen binnen de totale Europese import daalde zelfs onder het Lomé-model. Andere ontwikkelingslanden, met name in Azië, hadden hun aandeel in de Europese import vergroot zonder dat er sprake was van preferentie. Sommige critici hebben het negatieve oordeel van de EU over het preferentiesysteem van Lomé (het systeem werd door de EU gezien als een mislukking), verworpen op grond van het feit dat dit duidelijk niet de mening van de ACS-landen was, die het model wilden handhaven.

Op de tweede plaats stelde de EU dat de Lomé-overeenkomsten onverenigbaar waren met een aantal van de multilaterale WTO-regels, zoals wederkerigheid en anti-discriminatie. Hoewel het controversiële Artikel XXIV van het WTO-verdrag discriminatie toestaat in het geval van regionale integratie-overeenkomsten, stelde de EU dat dit niet opging voor Lomé. Ze geloofden dat het niet-wederkerige preferentiële verdrag van Lomé alleen gezien kon worden als een uitzondering, door middel van een 'habilitatieclausule' en alleen dan als de voordelen werden toegepast op alle ontwikkelingseconomieën, en niet alleen op een aantal, zoals in Lomé.

Als laatste pleitte de EU voor een grotere verscheidenheid tussen de landen van de ACS-groep, in overeenstemming met hun niveau van socio-economische ontwikkeling en hun evolutie in de afgelopen twee decennia. Een preferentiesysteem dat gericht was op het bereiken van ontwikkeling vereiste dat de Minst Ontwikkelde Landen een aantal privileges zouden moeten krijgen in vergelijking met de rest van de ACS-landen.

Ondanks haar onverenigbaarheid met de WTO-regels mocht de Lomé-overeenkomst van kracht blijven, dankzij het opnemen van twee tijdelijke uitzonderingen, die bedongen waren door de EU, waarvan de laatste afliep op 31 december 2007.

Op het eind van 1998 startte een onderhandelingsproces over de inhoud van de 'Groene Krant' van de EU en daaruit is de Overeenkomst van Cotonou ontstaan. In deze onderhandelingen drong de EU aan op een verandering van het oude model naar een nieuw model dat gebaseerd was op wederkerige handelsliberalisering, met als pleidooi dat dit de manier was om de efficiëntie en de concurrentiepositie van de productiesystemen van de betrokken landen te verbeteren en ook het vermogen van de ex-koloniën om te integreren in de wereldeconomie. De reactie van de ACS-landen was anders. Zij vochten zo lang mogelijk voor de verlenging van het vorige model en als dat niet kon, voor de grootst mogelijke flexibiliteit in de nieuwe overeenkomsten en het verlengen van de overgangperiode, zodat de aanpassing aan de nieuwe situatie minder traumatisch zou zijn.

Na anderhalf jaar van onderhandelingen tussen de partijen werd de Overeenkomst van Cotonou ondertekend in juni 2000, als vervanging voor het regulerende raamwerk dat gebruikt was gedurende de afgelopen 25 jaar. Het preferentiebeleid werd overigens wel verlengd voor de overgangperiode, totdat de EPA (*Economische Partnerschapsakkoorden*) gereed waren. Er was aanvankelijk voorspeld dat dit voor het eind van 2007 zou gebeuren. Terwijl er een scala aan nieuwe items is opgenomen in de nieuwe overeenkomst op politiek gebied, en er ook een aantal is overgenomen uit de herziende versie van Lomé IV, liggen de belangrijkste nieuwe punten van de overeenkomst op economisch gebied, vooral in relatie tot de handel.

In overeenstemming met de argumenten van de EU gedurende de onderhandelingen, lag de fundamentele verandering op het gebied van de vervanging van de unilaterale preferenties door een nieuw handelsregime met een wederkerend karakter, zodat liberalisering in beide richtingen plaats vond, met andere woorden, door het vestigen van vrije handelsgebieden. Dit was allemaal volledig in overeenstemming met de multilaterale regels van de WTO en paste goed bij het model dat voorheen was gepropageerd door de Verenigde Staten, waarin de creatie van continentale vrije handelsgebieden was opgenomen (zoals het voorgestelde Vrije Handelsgebied van Amerika, FTAA). De EU wil vrije handelsgebieden vestigen tussen haarzelf en zoveel mogelijk ACS-landen, individueel of in geïntegreerde groepen. Zowel de plannen van de EU als de VS, die werden gepresenteerd als voorbeelden van het nieuwe open regionalisme, zijn bedoeld om de economische toekomst van de ontwikkelingslanden formeel te verenigen met hun historische invloedssferen, op een moment dat ze ook bedreigd lijken te worden door

concurrentie van een aantal opkomende economieën uit Azië, met name door de toenemende invloed van China in de rest van de wereld, dat in Afrika heeft geleid tot veel belangstelling, maar ook tot controversie.

Een opvallend kenmerk van het nieuwe Europese model is haar naam. In tegenstelling tot haar Amerikaanse equivalenten, is de uitdrukking 'vrij handel' niet in de naam opgenomen, maar is de voorkeur gegeven aan 'economische partnerschap'. Het is de bedoeling dat de Economische Partnerschapsakkoorden (EPA's) meer zijn dan een wederkerig commercieel handelsregime. Technische en financiële hulp van zowel het Europese Ontwikkelingsfonds (EOF) als de bilaterale hulpprogramma's van de verschillende lidstaten van de EU zijn ook opgenomen in de EPA's.

Een andere bijzonderheid van de EPA's, een oplossing voor de behoefte aan verscheidenheid zoals die hierboven is aangegeven, bestaat uit de speciale behandeling die is toegezegd aan de Minst Ontwikkelde Landen, door middel van de tijdelijke handhaving van het vroegere niet-wederkerige preferentieregime. Deze handhaving van het vroegere regime is uitgebreid naar alle Minst Ontwikkelde Landen in de rest van de wereld, ongeacht of ze deel uitmaken van de ACS-groep, dankzij het EBA (*Everything but Arms*) (Alles behalve Wapens)-initiatief van de EU in 2001.

De Overeenkomst van Cotonou is een 'overeenkomst voor het overeenkomen van zaken'. Er werd een verdrag overeengekomen, maar de inhoud van elke EPA werd niet gedetailleerd vastgesteld. Er werd gesteld dat er onderhandeld moest

worden over de inhoud, bij voorkeur met vooraf bepaalde regionale groepen, om deze in het begin van 2008 te kunnen in gebruik te kunnen nemen en volledig ingevoerd te worden in 2020. Details over de EPA-onderhandelingen, hun mogelijke effecten op de ACS-landen en hun mogelijke alternatieven worden beschreven in andere concepten in dit woordenboek.

Bibliografie

European Commission (1997): *Green Paper on Relations between the European Union and the ACP Countries on the Eve of the 21st Century. Challenges and Options for a New Partnership*. Brussels, European Commission.

Bidaurratzaga, E. en Marín, A. (2006): *Integración regional africana y nuevas relaciones con la UE como instrumentos de desarrollo*. Madrid, Los libros de la Catarata.

Bidaurratzaga, E. (2008): *El nuevo modelo de relaciones Europa-África. El debate sobre los EPA como instrumento de desarrollo*. Claves de la Economía Mundial. Madrid, ICEI/ICEX.

Gibb, R. (2000): *Post-Lomé, the European Union and the South*, Third World Quarterly, Deel. 21, Nr. 3. London, Routledge.

Hurt, S. R. (2003): *Co-operation and coercion? The Cotonou Agreement between the European Union and ACP states and the end of the Lomé Convention*, Third World Quarterly, Deel. 24, Nr. 1, Londen.

McQueen, M. (1998) *ACP-EU trade cooperation after 2000. An assessment of reciprocal trade preferences*, The Journal of Modern African Studies, 36, 4, Cambridge University Press.

Eduardo Bidaurratzaga Aurre

De markt van Lomé

M

Menselijke ontwikkeling

Menselijke ontwikkeling verwijst naar het proces waarin de vaardigheden van mensen vergroot of verbreed worden, zodat ze meer vrijheid kunnen krijgen om te kiezen hoe ze willen leven. Daarmee wordt het standpunt dat ontwikkeling vooral afhangt van de vergroting van materieel kapitaal ter discussie gesteld, en een grotere nadruk gelegd op het belang van menselijke kwaliteiten. Deze gerichtheid stelt mensen centraal: ze zijn zowel het onderwerp van het beleid als het fundamentele instrument van hun eigen ontwikkeling. De mensgerichte visie op ontwikkeling neemt daarom de plaats in van de denkwijze die goederen centraal stelt. De opkomst van deze visie aan het begin van de jaren 90, die werd aangemoedigd door het Ontwikkelingsprogramma van de Verenigde Naties (UNDP), luidde een radicale verandering in van de prioriteiten die gesteld werden op het gebied van ontwikkeling.

De oorsprong en de ontwikkeling

Het paradigma van de menselijke ontwikkeling is ontstaan in de context van een proces waarin de heersende ideeën over de economieën van ontwikkelingslanden bekritiseerd worden. Hoewel de oorsprong van sommige ideeën in een ver verleden liggen, zijn de meest recente gebaseerd op de denkwijze die de basisbehoeften centraal stelt. Aan het eind van de jaren 70 benadrukte deze dat economische groei niet altijd vergezeld gaat van een verbetering op maatschappelijk gebied. Deze denkwijze legt de nadruk op de bevrediging van de menselijke basisbehoeften als het belangrijkste doel van de ontwikkelingsstrategie, samen met de doelen die te maken hebben met economische groei.

Tijdens de heerschappij van het neoliberale beleid van de Washington Consensus dat het decennium tussen de jaren 80 en de jaren 90 domineerde, ontstond er nieuwe kritiek. Sommige critici wezen op de noodzaak tot het opnemen van een sociaal beleid in de aanpassingsprogramma's. Anderen wezen niet alleen op het feit dat het neoliberale beleid niet effectief bijdroeg tot het bereiken van een aanhoudende economische groei, maar ook op het falen op het gebied van armoedevermindering in veel landen. In 1989 introduceerde de Pakistaanse econoom Ul Haq het idee om de UNDP een jaarlijks rapport over menselijke ontwikkeling te laten opstellen.

Hoewel niet gezegd kan worden dat de UNDP menselijke ontwikkeling heeft bedacht, is het wel zo dat haar jaarlijkse rapporten gediend hebben als een platform die als basis diende voor het verspreiden van ideeën. De rapporten werden een verplicht referentiepunt in het huidige debat over

ontwikkeling. In de bespreking van deze nieuwe ontwikkelingsvisie verdient de econoom Amartya Sen, die in 1998 de Nobelprijs won, speciale aandacht. Zijn kritiek op het concept welvaart dat gebaseerd is op accumulatie of overvloed en zijn voorstel voor persoonsgerichte welvaart hebben veel interesse gewekt. In feite is de mensgerichte visie op ontwikkeling die gepropageerd werd door de UNDP geïnspireerd door zijn theoretische bijdragen.

Een nieuw ontwikkelingsconcept

De definitie van menselijke ontwikkeling van de UNDP (het Ontwikkelingsprogramma van de VN) is een algemene richtlijn geworden. Het criterium voor het bepalen wanneer er sprake is van ontwikkeling ligt in het werkelijke effect op mensen of op de goederen en diensten waar ze gebruik van maken. Dit werkelijke effect op mensen wordt het beslissende criterium voor de evaluatie van economische activiteit. Precies weten hoeveel een land produceert heeft geen enkele zin als de leefomstandigheden van mensen er niet verbeteren. Om deze reden is de centrale vraag of er sprake is van ontwikkeling verschoven van 'hoeveel produceert een land' (dit was lange tijd de centrale vraag) naar 'hoe gaat het met de mensen?'

De UNDP (het Ontwikkelingsprogramma van de VN) definieert menselijke ontwikkeling als 'het proces dat de keuzemogelijkheden van mensen vergroot, door het verbeteren van hun functioneren en vaardigheden'. Het geeft zowel een proces weer, als het doel ervan. De drie essentiële waarden op alle ontwikkelingsniveaus zijn dat mensen een lang en gezond leven kunnen leiden, goed geïnformeerd zijn en toegang hebben tot de bronnen die nodig zijn om een behoorlijke levensstandaard te bereiken. Maar het gebied van menselijke ontwikkeling is nog groter: andere keuzeterreinen die hoog gewaardeerd worden door mensen zijn onder andere: participatie, veiligheid, stabiliteit, gegarandeerde mensenrechten - allemaal nodig om creatief en productief te kunnen zijn, zelfrespect en kracht te ervaren en het gevoel te hebben dat je bij een gemeenschap hoort. In de uiteindelijke analyse betekent menselijke ontwikkeling de ontwikkeling van het volk, voor het volk en door het volk.' (Rapport over Menselijke Ontwikkeling, 2000).

Deze uitspraak voegt nieuwe dimensies toe aan het ontwikkelingsconcept: het houdt zich niet alleen bezig met het hier en nu van de mensheid, maar ook met haar toekomst, en heeft betrekking op alle aspecten van menselijke creativiteit.

op alle aspecten van menselijke creativiteit. Het stelt ter discussie of er een directe relatie is tussen de stijging van het inkomen en de verbreding van keuzemogelijkheden voor mensen. Het stelt zich niet tevreden met een analyse van de omvang van de groei, maar vindt het belangrijker om zich te richten op de kwaliteit ervan.

Het is niet zo dat het ontwikkelingsconcept geen aandacht heeft voor economische groei, maar alleen dat er wordt benadrukt dat er bij de evaluatie van de behoefte aan groei ook gekeken moet worden naar het feit of die groei al dan niet bijdraagt aan de bevrediging van de behoeften van mensen.

Een nieuw welvaartsconcept, de basis voor een vooruitstrevend voorstel

Bij de beschouwing van de hoeksteen van de menselijke ontwikkeling is er een waarachtig alternatief voorstel gevonden in haar definitie van het welvaartsconcept. De definitie van welvaart gerelateerd aan menselijke ontwikkeling is de mogelijkheid hebben jezelf als persoon te ontwikkelen. Het is belangrijk om die functies en minimumvaardigheden als positief te beoordelen die, om Sen's terminologie te gebruiken, het alle mensen mogelijk maken om die bijzondere zoektocht naar het leven te ondernemen die hen bevrediging geeft.

Het belangrijkste doel van menselijke ontwikkeling voor ieder mens is dat hij/zij het potentieel waar hij of zij over beschikt kan aanspreken. Een mens is arm als hij ervan weerhouden wordt om zijn potentieel te gebruiken. Of mensen de mogelijkheden hebben om hun eigen leven te leiden kan niet worden overgelaten aan het lot of aan liefdadigheid. Als individuele welvaart op deze manier wordt gedefinieerd, is het van ethische betekenis en kan het als doel worden gesteld door de internationale gemeenschap. De globale economische structuur, en ook die van ieder land individueel, moet geëvalueerd worden in verhouding tot wat er bereikt is wat betreft het bevorderen van de welvaart van de mensen.

De belangrijkste vraag van de 21ste eeuw is, zoals Kapuscinski aangeeft, wat er gedaan moet worden met de mensen. Niet hoe ze gevoed moeten worden of hoe er scholen en ziekenhuizen voor hen gebouwd moeten worden, maar wat er met hen gedaan moet worden.

Men moet hen geen materiële goederen van buitenaf geven; als mensen niet hebben geparticipeerd in de beslissing wat ze willen doen, hebben we de vrijheid om te kiezen wat ze willen zijn van hen weggenomen, we hebben hen hun toekomst afgenomen. In laatste instantie betekent dit dat een aantal mensen hun toekomst ontzegd wordt, zij worden buitengesloten. Vanuit dit perspectief heeft internationale ontwikkelingshulp geen zin als deze gebaseerd is op een visie die de wensen van de hulpverleners centraal stelt.

Duurzame menselijke ontwikkeling

Duurzaamheid is natuurlijk een substantieel impliciet onderdeel van welk wijdverspreid concept over menselijke ontwikkeling dan ook, en daarom zou het niet nodig moeten zijn om duurzaamheid expliciet te maken, zoals gedaan wordt wanneer er gesproken wordt over 'duurzame menselijke ontwikkeling'. Ontwikkeling die is gebaseerd op menselijke vaardigheden heeft geen zin als deze vaardigheden niet onderhouden kunnen worden. Ontwikkeling scheiden van duurzaamheid betekent een tegenstelling creëren waarin wordt voorgesteld dat sommige mensen zich kunnen ontwikkelen en sommige niet, of dat ontwikkeling een bepaalde tijd duurt en niet langer.

De oorsprong van de uitdrukking 'duurzame ontwikkeling' komt uit het Brundtland-rapport (*Onze Gezamenlijke Toekomst*), het document dat ter discussie stond op de Wereldconferentie over Milieu en Ontwikkeling, die plaats vond in Rio de Janeiro in 1992. De definitie die toen werd gegeven van stabiele ontwikkeling is een ontwikkeling die 'in staat is om de behoeften van de huidige generaties te bevredigen zonder daarbij de capaciteiten en mogelijkheden van de toekomstige generaties en hun behoeften aan bevrediging uit het oog te verliezen.' Nog preciezer gedefinieerd: duurzame menselijke ontwikkeling kan worden gezien als ontwikkeling waardoor de behoeften van mensen bevredigd worden en hun leefomstandigheden constant verbeteren, beginnend bij een gelijke verdeling van mogelijkheden voor mensen, altijd met de doelstelling: een vergroting van menselijke vaardigheden als de basis voor een beter leven. Om dit te bereiken wordt een algemene visie gepresenteerd waarin onder andere de dimensies van cultuur, ethiek, politiek, economie en ecologie zijn geïntegreerd. Dit gaat verder dan een gewone theorie over ontwikkeling en wordt gepresenteerd als een paradigma.

De Rapporten over Menselijke Ontwikkeling

Sinds 1990 heeft UNDP ieder jaar een *Rapport over Menselijke Ontwikkeling* gepubliceerd dat een tweeledig doel heeft. In een theoretisch gedeelte worden de bronnen van de benadering vastgesteld. Het andere gedeelte is politiek en stelt beleidsmaatregelen voor om de doelen van menselijke ontwikkeling te verwezenlijken.

Sinds het ontstaan van het concept menselijke ontwikkeling heeft het in snel tempo erkenning gekregen van belangrijke sectoren van zowel ontwikkelingsorganisaties als overheidsorganisaties. Vanuit deze twee sectoren hebben talloze voorstellen en mobilisaties er mede voor gezorgd dat men de hoop kreeg dat de ontwikkelingspraktijken rechtvaardiger zouden verlopen. Met andere woorden: menselijke ontwikkeling heeft tot een kritischer bewustzijn geleid, dat er mee begonnen is om het overheersende paradigma te confronteren, en daarvoor in de plaats een theoretisch alternatief naar voren brengt, alsook maatregelen voor een consequent alternatief beleid.

UNDP heeft een cruciale rol gespeeld bij de ontwikkeling van deze alternatieven en haar rapporten hebben gediend als tegenvoorstel ten opzichte van het conformisme van de internationale instellingen die de status quo het meest vertegenwoordigen, de Wereldbank en het Internationale Monetair Fonds. Maar deze kritische functie heeft haar beperkingen. De positie van UNDP is overtuigender in haar stellingname omdat ethiek, gelijkheid, inclusiviteit, menselijke veiligheid, duurzaamheid en ontwikkeling allemaal worden beschouwd als onderdeel van ontwikkeling. Haar positie tegen de commercialisering van essentiële aspecten van het menselijk leven vormt een sterk argument tegen de plannen voor de ongeïmitteerde uitbreiding van markten die voortkomen uit de multilaterale instellingen. Gezien het ontbreken van een ethisch perspectief in de concepten over armoede en ongelijkheid zoals die gebruikt worden door de instellingen van de Washington Consensus, is de positie van de UNDP kwalitatief en inhoudelijk verschillend. Maar er moet nog dieper worden ingegaan op de belangrijkste oorzaken van de huidige verarmingsprocessen, zoals het beleid van de rijke landen en de multilaterale instellingen, evenals op het gedrag van de transnationale bedrijven en het kapitaal.

Dit is het perspectief van waaruit de verdragen die de Europese Unie voorlegt aan de ACS-landen, onder de naam Economische Partnerschaps Akkoorden (EPA's) opnieuw bekeken, bekritiseerd of betwist moeten worden.

Index van de Menselijke Ontwikkeling (HDI)

Het inkomen per hoofd van de bevolking is lange tijd de belangrijkste indicator geweest voor het ontwikkelingsniveau. Veranderingen in het inkomen per hoofd van de bevolking worden gezien als de belangrijkste indicator van vooruitgang in ontwikkeling.

Degenen die een andere ontwikkelingsvisie dan de officiële of overheersende aanhangen hebben daarom voortdurend geprobeerd om een andere ontwikkelingsindicator te vinden die een aantal van de welvaartsaspecten aangeeft die niet worden gedekt door het inkomen per hoofd van de bevolking.

De Index van de Menselijke Ontwikkeling of Human Development Index (HDI), zoals die is opgesteld in 1989, is tot vandaag de dag de belangrijkste methode voor het ontwikkelen van een synthetische indicator, die gebaseerd is op de theoretische benadering van menselijke ontwikkeling. De HDI is onderverdeeld in drie categorieën: gezondheid, educatie en inkomen. Deze worden gemeten door de volgende vier indicatoren te gebruiken: (1) leeftijdsverwachting bij de geboorte in relatie tot gezondheid, (2) het aantal volwassenen dat kan lezen en schrijven en (3) het totale aantal aanmeldingen bij lagere en middelbare scholen en scholen voor hoger onderwijs, en (4) het logaritme van het feitelijke inkomen per hoofd

van de bevolking vergeleken met de koopkracht-pariteit. De interpretatie van het inkomen per hoofd van de bevolking is echter heel anders dan die van de conventionele ontwikkelingsindicator: inkomen wordt niet gezien als een indicator van persoonlijk welzijn, maar eerder als een van de factoren die bijdraagt aan het vergroten van menselijke capaciteiten.

De HDI wordt veelvuldig gebruikt, maar heeft belangrijke beperkingen. De index berekent nog steeds een enkel getal voor een geheel land. Met andere woorden, net zoals bij het inkomen per hoofd van de bevolking, is de index niet gevoelig voor interne verschillen binnen het land. Men weet dan niet of een HDI met een hoog gemiddelde het resultaat is van het feit dat een deel van het land een opvallend hoog ontwikkelingsniveau heeft, terwijl een ander deel een laag ontwikkelingsniveau heeft, of dat het grootste deel van de bevolking een gelijkwaardig ontwikkelingsniveau heeft. Het is wel zeker dat de introductie van ongelijkheid als een variabele zou leiden tot een index die veel meer aan zou sluiten bij de menselijke ontwikkeling in alle landen.

In aanvulling op de Index van de Menselijke Ontwikkeling en de Menselijke Armoede Index, hebben de UNDP-rapporten nog twee andere typen indicatoren uitgewerkt. In het rapport over 1991 werd de Human Freedom (Index Menselijke Vrijheidsindex - HFI) voorgesteld om te meten in hoeverre de mensenrechten werden nageleefd, maar deze verdween na slechts twee jaar, na zware druk van de regeringen die niet wilden dat hun democratische tekortkomingen zoveel publieke aandacht kregen. De verdwijning van deze index liet een van de grootste gaten achter in de rapporten.

In het rapport over 1995 werden de Gender-Related Development Index (GDI - Gendergerelateerde ontwikkelingsindex) en de Gender Empowerment Index (GEI - Gender Empowerment Index) gelanceerd, met als doel het in beeld te brengen van ongelijkheid die veroorzaakt wordt door het geslacht. In de context van de menselijke ontwikkeling was het van wezenlijk belang om de aandacht te vestigen op veelvoudige vormen van discriminatie tegen vrouwen. Als er niets gedaan wordt om de verschillen in menselijke ontwikkeling aan te tonen die gerelateerd zijn aan sekse, blijft de situatie van bijna de helft van de mensheid onzichtbaar: en het is juist deze helft die het slechtst scoort op het gebied van de menselijke ontwikkeling.

Bibliografie

Doyal, L. en Gough, I. (1991): *A Theory of Human Need*. Basingstoke, Macmillan.

Ibarra, P. en Unceta, K. (coord.) (2001): *Ensayos sobre el desarrollo humano*. Barcelona, Icaria.

Mancero, X. (2001): *La medición del desarrollo humano. Elementos de un debate*, CEPAL, Estudios Estadísticos y Prospectivos, No. 11.

Marchesi, J. en Sotelo, J. (2002): *Ética, crecimiento económico y desarrollo humano*. Madrid, Editorial Trotta.

Nussbaum, M.C. (2000): *Women and Human Development: the capabilities approach*. New York, Cambridge University Press.

Pogge, Th. (2002). *World Poverty and Human Rights: Cosmopolitan Responsibilities and Reforms*. Cambridge, Polity Press, 2002.

UNDP (Verschillende jaren): *Human Development Report*. New York, United Nations Development Programme.

Sen, A. (1992): *Inequality Reexamined*. Oxford, Oxford University Press.

Sen, A. (1999): *Development as Freedom*. New York, Random House.

Alfonso Dubois

Mensenrechten

Onder mensenrechten worden de rechten verstaan die alle mensen hebben, alleen maar omdat ze tot de menselijke soort behoren. Zoals Norberto Bobbio heeft gezegd: 'de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens kan daarom beschouwd worden als de grootste historische test ooit over de consensus omnium gentium [consensus voor alle mensen] in verhouding tot een gegeven waardenstelsel.' (Bobbio, 1996:140). Ook de rechtskundige Abdullahi An-Na'Im bevestigde dat er een graad van universele consensus is bereikt met betrekking tot mensenrechten, waaronder drie generaties rechten (An-Na'Im, 1999).

Volgens Victoria Camps (1994) zijn de morele waarden die afkomstig zijn uit de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, en die als geleidewaarden kunnen worden genomen voor ontwikkelingseducatie, de volgende: waardigheid, vrijheid, gelijkheid, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid, rechtvaardigheid, solidariteit en vrede.

Generaties mensenrechten

Er zijn verschillende manieren om mensenrechten in te delen. Eén van de bekendste is gebaseerd op het onderscheiden van verschillende generaties mensenrechten. De term generatie verwijst naar het historische moment waarop de rechten werden omgezet in verschillende regelinstrumenten. Het is een classificatie die de evolutie van mensenrechten probeert te verklaren, hoewel deze ook bekritiseerd is, omdat mensenrechten die van zichzelf ondeelbaar en van elkaar afhankelijk zijn, toch onderverdeeld worden. Deze tekst gebruikt de indeling als een hulpmiddel om het concept mensenrechten te interpreteren, maar trekt de ondeelbaarheid en wederzijdse afhankelijkheid van mensenrechten op geen enkele manier in twijfel. Op dit punt zullen we nog terugkomen als we het gaan hebben over de relatie tussen mensenrechten en ontwikkeling.

De eerste generatie mensenrechten

De *Onafhankelijkheidsverklaring* van de Verenigde Staten uit 1776 en de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens en Burgers*, die werd afgekondigd na de Franse Revolutie van 1789, zijn twee van de eerste teksten waarin mensenrechten van burgerlijke en politieke aard voorkomen. Ze zijn in essentie gebaseerd op de waarde van vrijheid en een aantal van de genoemde rechten zijn: het recht op leven; vrijheid; zekerheid; gelijkheid voor de wet; niet bloot hoeven staan aan martelingen of wrede onmenselijke of mensonterende straffen of behandeling; geen willekeurige gevangenschap hoeven ondergaan; het recht op vrije handel, asiel en privé-eigendommen; de vrijheid van denken, geweten en religie, meningsuiting, mening; en het recht om deel te nemen aan openbare zaken.

Mensenrechten van de tweede generatie

Door de invloed van de arbeidersbeweging en het democratische socialisme, werden er nieuwe economische, sociale en culturele rechten toegevoegd aan de voorgaande lijst. Deze waren voor een groot deel gebaseerd op de waarde gelijkheid. Dit zijn mensenrechten als het recht op werk; bescherming tegen werkloosheid; gelijke en bevredigende beloning; lidmaatschap van de vakbond; rust en beschikking over vrije tijd; redelijke beperking van de werkduur en betaalde periodieke vakanties; medische hulp, gezondheid, huisvesting en kleding; vrij basisonderwijs en culturele deelname. Om deze rechten na te kunnen leven is er meer interventie door de staat nodig. Daarom moeten er openbare diensten in het leven geroepen worden en moet de staat een grotere stimulerende rol spelen. Deze rechten geven de overgang weer van een staat waarin de regels van de wet centraal staan tot een sociale staat waarin de regels van de wet centraal staan.

Zowel de rechten van de eerste als tweede generatie zijn opgenomen in talloze grondwetten over de hele wereld, in de *Universele Verklaring van de Rechten van de Mens*, die opgesteld is door de Algemene Vereniging van de Verenigde Naties in 1948, en in talloze internationale verdragen. Van deze verdragen noemen we met name het Internationale Convenant over Burger- en Politieke Rechten en het Convenant over Economische, Sociale en Culturele Rechten, beiden uit 1966.

De mate waarin de rechten van de eerste en tweede generatie worden beschermd verschilt aanzienlijk. Zo zijn er in de meeste constitutionele verordeningen wettelijke mechanismen die de afhandeling van schendingen van eerste generatie-rechten garanderen, terwijl de naleving van de rechten van de tweede generatie meestal wordt overgelaten aan discrete staatsinterventie.

De derde generatie mensenrechten

In de tweede helft van de 20e eeuw werd er een begin gemaakt met het internationaliseren van mensenrechten. De zogenaamde derde generatie mensenrechten is ook opgenomen in een aantal declaraties (zoals de Declaratie van de Algemene Vergadering van de VN in 1984 of de Declaratie van de Rio-conferentie van 1982 of de Verklaring van het Recht op Ontwikkeling van 1986).

Tot deze derde generatie rechten behoren onder andere het recht op ontwikkeling, milieu, vrede, het algemene erfgoed van de mensheid, enz. Het belangrijkste recht dat deze rechten ondersteunt is solidariteit. Niet alleen de huidige wereldburgers maken aanspraak op deze rechten, maar ook de toekomstige generaties. Het ontbreken van overkoepelende, boven de staat staande beschermingsmechanismen voor dit type rechten en het gebrek aan een dwingende macht op wereldniveau maakt doorvoeren van de derde generatie-mensenrechten erg moeilijk.

Om deze reden stellen talloze rechtskundigen dat je niet echt kunt spreken van rechten, dat het slechts een kwestie is van retoriek. Anderen suggereren echter dat de rechten van de derde generatie rechten zijn die nog vastgesteld moeten worden of rechten in opkomst. Sommigen zeggen zelfs dat het subjectieve rechten zijn waarop door verschillende belanghebbenden aanspraak wordt gemaakt: aan de ene kant door staten en internationale organisaties en aan de andere kant door volkeren en personen (Gomez Isa, 1999).

De relatie tussen mensenrechten en ontwikkeling UNDP (2000) stelde vast dat de wegen van de gebieden ontwikkeling en mensenrechten tot de jaren 90 uiteen liepen. Er werden andere strategieën toegepast en andere analyses gemaakt: economische en sociale vooruitgang aan de ene kant en politieke druk, rechtshervormingen en ethische kwesties aan de andere kant.

In de jaren 90 werden mensenrechten ook opgenomen in de discussie over ontwikkeling, toen het concept 'governance' (goed bestuur) op de agen-

da van internationale ontwikkelingssamenwerking kwam.

Ontwikkeling werd geïdentificeerd met democratie, en dus met de naleving van de rechten van de eerste generatie. De visie op de benadering van ontwikkeling, die op rechten gebaseerd is, gaat verder dan het naleven van de rechten door te pleiten voor de ondeelbaarheid en wederzijdse afhankelijkheid van alle mensenrechten, door de machtskwestie centraal te stellen in de analyse en door de nadruk te leggen op verantwoordelijkheid en individuele aansprakelijkheid (Groves en Hinton, 2004). Laten we al deze punten hieronder afzonderlijk bespreken.

De relatie tussen mensenrechten en ontwikkeling

UNDP (2000) stelde vast dat de wegen van de gebieden ontwikkeling en mensenrechten tot de jaren 90 uiteen liepen. Er werden andere strategieën toegepast en andere analyses gemaakt: economische en sociale vooruitgang aan de ene kant en politieke druk, rechtshervormingen en ethische kwesties aan de andere kant.

In de jaren 90 werden mensenrechten ook opgenomen in de discussie over ontwikkeling, toen het concept 'governance' (goed bestuur) op de agenda van internationale ontwikkelingssamenwerking kwam.

Ontwikkeling werd geïdentificeerd met democratie, en dus met de naleving van de rechten van de eerste generatie. De visie op de benadering van ontwikkeling, die op rechten gebaseerd is, gaat verder dan het naleven van de rechten door te pleiten voor de ondeelbaarheid en wederzijdse afhankelijkheid van alle mensenrechten, door de machtskwestie centraal te stellen in de analyse en door de nadruk te leggen op verantwoordelijkheid en individuele aansprakelijkheid (Groves en Hinton, 2004). Laten we al deze punten hieronder afzonderlijk bespreken.

Allereerst betekent het erkennen van de ondeelbaarheid en wederzijdse afhankelijkheid van de mensenrechten dat er in de ontwikkelingsagenda moet worden vastgehouden aan de geldigheid en naleving van alle mensenrechten, zelfs als het geen wettelijke rechten zijn.

Vasthouden aan de wederzijdse afhankelijkheid van mensenrechten houdt in dat degenen die deze rechten in de praktijk niet hebben beschermd moeten worden, dat er economische fondsen opgericht moeten worden, dat instellingen en praktijken aangepast en getransformeerd moeten worden om ervoor te zorgen dat niet alleen de burgerrechten en politieke rechten worden nageleefd, maar dat ook economische, sociale en culturele rechten gerealiseerd worden.

Ten tweede wordt het door het feit dat de machtsanalyse op de ontwikkelingsagenda is gezet mogelijk om van een technisch begrip van ontwikkeling over te gaan naar een politiek begrip (Rosalind Eyben, 2005). De grondslag van de vermindering van armoede heeft niet alleen te ma-

ken met het feit dat de minstbedeelde mensen behoeften hebben, maar ook met het feit dat ze rechten hebben, hetgeen betekent dat anderen wettelijke verplichtingen hebben. Daarom moet de analyse ingaan op de ongelijke machtsverhoudingen, de obstakels die de mensen die het minst aanspraak kunnen maken op hun rechten tegenkomen en het zoeken naar manieren om deze ongelijkheid te bestrijden.

Ten derde verwijst het gezichtspunt van mensenrechten in ontwikkeling naar verantwoordelijkheid of individuele aansprakelijkheid. Als iemand rechten heeft, dan heeft diegene ook verplichtingen en van alle deelnemers aan het internationale samenwerkingsverband, vooral de machtigsten, wordt rekenschap gevraagd. Ten opzichte van wie? Leslie Groves en Rachel Hinton (2004) stellen aansprakelijkheid voor ten opzichte van velen: 1) ten opzichte van de belastingbetalers in de Noordelijke landen; 2) ten opzichte van de regeringen van de Noordelijke landen; 3) ten opzichte van de regeringen van de Zuidelijke landen en 4) ten opzichte van de minstbedeelde van de Zuidelijke landen; en als laatste 5) ten opzichte van het internationale samenwerkingsstelsel, dat de verplichtingen beschrijft die zijn opgenomen in de verdragen over de mensenrechten, zoals ze zijn opgesteld door de VN en haar regionale organisaties.

De op rechten gebaseerde benadering en ontwikkelingseducatie

Zowel ontwikkelingseducatie, in de betekenis van educatie voor wereldburgers, als de op rechten gebaseerde benadering gaan uit van het idee dat het gevoel te kunnen participeren een recht is. Educatie en sensibilisering van burgers die leren zichzelf te zien als wereldburgers, als deel van een wereldgemeenschap van gelijken en die verantwoordelijkheid nemen voor hun rol in de ontwikkeling van het sociale en politieke leven, betekent dat het participatie werkelijkheid wordt, zowel lokaal als wereldwijd.

Voor de burgers uit het Noorden betekent dit dat ze zich bewust moeten zijn van de buitengewone kracht die ze hebben om zaken te veranderen en van de manieren waarop ze dat kunnen doen. Het betekent ook dat regeringen, hulporganisaties, multinationale instellingen en de NGO's de verantwoordelijkheid op zich nemen om ervoor te zorgen dat mensenrechten op een goede manier worden nageleefd.

Bibliografie

- An-Na'Im, A. (1999): *Expanding the Limits of Imagination: Human Rights from a Participatory Approach to Multilateralism* in Schechter, G. (ed.): *Innovation in Multilateralism*. Tokyo/New York/Paris, United Nations University Press. pag. 205-222.
- Bobbio, N. (1996): *The Age of Rights*. Cambridge, Polity Press.
- Boni, A. (2006): *La educación para el desarrollo orientada al desarrollo humano* in Boni, A. en Pérez-Foguet, A. (coord.): *Construir la ciudadanía global desde la universidad*. Barcelona, Intermón-Oxfam/Ingeniería Sin Fronteras.
- Camps, V. (1994): *Los Valores de la Educación*. Madrid, Alauda/Anaya.
- De Lucas, J. (1996): *Tolerancia y derecho. ¿Tiene sentido hablar de tolerancia como principio jurídico?*. Isegoría, 14. pp. 152-163.
- Eyben, R. (2005): *Linking power and poverty reduction* in Also, R. (ed.): *Power, Rights and Poverty: Concepts and Connections*. Washington DC/London, The World Bank/DFID. pp. 15-28.
- Gómez Isa, F. (1999): *El Derecho al Desarrollo*. Bilbao, Universidad de Deusto.
- Groves, L. en Hinton, R. (ed.) (2004): *Inclusive aid. Changing power and relationships in international development*. London, Earthscan.
- Peces Barba, G. (1999): *Curso de Derechos Fundamentales*. Madrid, BOE/Universidad Carlos III.
- UNDP (2000): *Human Development Report*. Madrid, Mundi Prensa.

Alejandra Boni

Mondiale collectieve goederen

Collectieve goederen zijn tastbare en ontastbare goederen, gedefinieerd door twee voorwaarden: niet uitsluitbaar en niet rivaliserend. Het beginsel 'niet uitsluitbaar' heeft betrekking op de technische, politieke of economische onmogelijkheid om iemand uit te sluiten van het gebruik van het goed. Het karakteristieke voorbeeld is straatverlichting. 'Niet rivaliserend' betekent dat het gebruik van het goed de beschikbaarheid van hetzelfde goed voor anderen niet beperkt. Kennis is het klassieke voorbeeld. Mondiale collectieve goederen zijn goederen waarvan de verdiensten of de

kosten gevolgen hebben voor de gehele mensheid. Voor de voorziening van mondiale collectieve goederen is een duurzame samenwerking tussen de staten nodig.

Een stukje geschiedenis

Nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz onderscheidt vijf hoofdcategorieën van mondiale collectieve goederen: internationale economische stabiliteit, het milieu, politieke stabiliteit, humanitaire hulp en kennis.

Inge Kaul, directeur van het Office Bureau voor Ontwikkelingsstudies van het VN-ontwikkelingsprogramma (UNDP), en één van de bekendste theoretici op het gebied van mondiale collectieve goederen, stelt de volgende classificatie voor: gerechtigheid, maatschappelijke stabiliteit en rechtvaardigheid, internationale financiële en economische stabiliteit, stabiliteit van het klimaat, beheersing van besmettelijke ziekten, kennis en informatie, biodiversiteit en veiligheid.

Historisch gezien kunnen de eerste theorieën met betrekking tot mondiale collectieve goederen worden gerelateerd aan de studie van David Hume over 'de gemeenschappelijke goederen' uit 1739. Verscheidene economen, zoals David Ricardo, Thomas Malthus en Adam Smith filosofeerden in de daaropvolgende eeuwen over hetzelfde onderwerp. De moderne theorie over collectieve goederen werd ontwikkeld in 1954 door Paul Samuelson in zijn 'The Pure Theory of Public Expenditure'. In 1968 publiceerde Garrett Hardin zijn beroemde artikel 'The Tragedy of the Commons' ('De tragedie van de meent').

Dit artikel legt uit hoe verschillende individuen die zich in hun eigen belang gedragen een gedeeld of algemeen goed of een hulpbron kunnen beschadigen of zelfs vernietigen. Het artikel bevat het voorbeeld van enkele veefokkers die hun koeien op een gemeenschappelijk perceel laten grazen. Individueel genomen zou het voor elke veehouder van belang zijn om het grootste aantal koeien te laten grazen op dat perceel. Maar als alle veefokkers dat zouden doen, zou dat uiteindelijk resulteren in de beschadiging van de grond en dat zou een verlies betekenen voor alle fokkers. Hieruit blijkt dat individueel rationeel gedrag mogelijk niet leidt tot de beste beslissing voor de gemeenschap.

Volgens dit artikel zijn er drie hoofdoplossingen. De eerste is privatisering: in het genoemde voorbeeld zouden slechts enkele fokkers de grond bezitten en deze gebruiken zoals zij willen, en daarmee andere fokkers uitsluiten van het gebruik van hetzelfde goed. De tweede oplossing daarentegen voorziet in een hogere autoriteit die beslist wanneer en hoe de fokkers wordt toegestaan om hun koeien naar het perceel te brengen. Dit zou het geval kunnen zijn in een door de staat geleide economie. Als laatste gaat de derde oplossing uit van een samenwerkingsverband tussen alle fokkers, om gezamenlijk te besluiten hoe het perceel het beste bestuurd kan worden.

Wie zal de zware last dragen?

Na deze definities en voorbeelden is het duidelijk dat een marktgebaseerde benadering nauwelijks voorstelbaar is voor de mondiale collectieve goederen. Gezien hun aard is het onmogelijk om iemand te beperken of uit te sluiten van de voordelen van deze goederen. Daarom zou het gebruikelijke vraag- en aanbodmechanisme niet werken. De vraag wie de kosten moet dragen van de voor-

ziening, het behoud en de bescherming van de collectieve goederen is van het grootste belang. Op nationale schaal is het probleem opgelost door het gebruik van belastingen, en door de autoriteit van de staat te erkennen om belastingen te innen bij de burgers en de bevolking te voorzien van publieke goederen. Tot dergelijke goederen kunnen onder andere openbaar onderwijs, gezondheidsdiensten, rechtspraak en sociale zekerheid worden gerekend.

Verschillende staten hebben verschillende ideeën over wat als een 'algemeen goed' moet worden beschouwd. Het voorbeeld van de verschillen tussen gezondheidszorgsystemen in sommige Europese landen en in de Verenigde Staten is veelzeggend. Nog algemener, de meeste goederen zijn niet zuiver openbaar of particulier. Sociale, historische en culturele factoren hebben invloed op de mate waarin een goed wordt gedefinieerd als 'openbaar'.

Bovendien kan het ingrijpen van de staat en de vorm van de voorziening veranderen. De staat kan het goed rechtstreeks produceren en/of voorzien, zoals geldt voor openbaar onderwijs of voor rechtspraak. De staat kan ook bemiddelen door een goed te financieren of er subsidie voor te verstrekken. Dit kan het geval zijn bij de strijd tegen besmettelijke ziekten. Hiervoor financiert de staat wetenschappelijk onderzoek naar nieuwe medicijnen. Een derde mogelijkheid is dat de staat de voorziening van het goed uitbesteed aan de particuliere sector, terwijl de staat de voorwaarden reguleert en controleert.

De situatie ligt heel anders bij de mondiale collectieve goederen. Er is geen internationale organisatie die het mandaat en de autoriteit heeft om de gehele menselijke bevolking te vertegenwoordigen. Er is een gebrek aan zowel vertegenwoordiging als coördinatie, of, anders gezegd, er is geen internationale soevereine eenheid en ook geen goed multilateraal systeem.

Deze internationale tekortkomingen zijn duidelijk geworden in het geval van verschillende mondiale collectieve goederen, zoals internationale financiële stabiliteit, klimaatstabiliteit en de strijd tegen klimaatverandering, de strijd tegen besmettelijke ziekten en andere. Er is een internationale overeenkomst nodig voor een goede voorziening van deze mondiale collectieve goederen.

Een voorbeeld is het verdrag van Kyoto met betrekking tot klimaatverandering. Dit voorbeeld laat duidelijk zien hoe moeilijk een dergelijke internationale samenwerking is. De verschillende staten proberen elkaar de lasten en de kosten van de voorziening van het mondiale collectieve goed 'klimaatstabiliteit' toe te schuiven, en dan is er nog het probleem met 'free riders' die zich niet aan internationale normen en conventies houden.

Economische Partnerschaps Akkoorden (EPA's), een verkeerde weg?

Om de voorziening, het behoud en de bescherming van de mondiale collectieve goederen te garanderen zijn de laatste jaren enkele voorstellen naar voren gebracht. Deze voorstellen variëren van de versterking van het VN-systeem tot de oprichting van ad hoc instellingen en faciliteiten. Een van de meest interessante voorstellen betreft de heffing van mondiale belastingen.

Een belasting op vervuilende activiteiten bijvoorbeeld zou kunnen helpen bij de vermindering van de uitstoot van klimaatveranderende gassen en tegelijkertijd middelen opbrengen ten behoeve van de bescherming van het milieu.

Vergelijkbare voorstellen zijn uitgewerkt met betrekking tot het heffen van belasting op speculatie op financiële markten met als doel om de internationale financiële stabiliteit te bevorderen. Een krachtige internationale samenwerking en politieke wil is nodig om dergelijke voorstellen om te zetten in concrete overeenkomsten, om de voorziening en het behoud van mondiale collectieve goederen zeker te stellen.

De Economische Partnerschaps Akkoorden hebben betrekking op een aantal kwesties die als (mondiale) publieke goederen kunnen worden beschouwd. Dit zijn onder andere essentiële voorzieningen als onderwijs en gezondheidszorg, het recht op voedsel en voedselsoevereiniteit. In het algemeen richten de EPA's zich op de capaciteit van de staten om te voorzien in een aantal publieke goederen, en deze te reguleren en beschermen. De marktgebaseerde benadering die de EU probeert door te drukken zou kunnen leiden tot een bedreiging van de juiste aanbod van deze goederen door de armere staten, of in elke geval dezelfde staten beletten in volledige autonomie de oplossingen te kiezen voor de voorziening van deze publieke goederen.

Bibliografie

- Harding, G. (1968), *The tragedy of the Commons*. Science 162. pag. 1243-1248
- Kaul, I. et al. (1999), *Global Public Goods: International Cooperation in the 21st Century*. New York, Oxford University Press
- Kaul, I. et al. (2003), *Providing Global Public Goods: Management Globalisation*. New York, Oxford University Press
- Raffer, K. (1999), *ODA and Global Public Goods: A trend Analysis of Past and Present Spending Patterns*. New York, United Nations Development Programme, Bureau for Development Policy, Office of Development Studies
- Samuelson, P. (1954): *The Pure Theory of Public Expenditure*. The Review of Economics and Statistics, Vol. 36, No. 4, pag. 387-389

Andrea Baranes

Multilaterale initiatieven voor schuldverlichting

Initiatief voor Arme Landen met een Hoge Schuldenlast (HIPC)-initiatief

Een multilateraal programma dat gericht is op het verminderen van buitenlandse schulden, in werking sinds 1996, voor landen met hoge schulden en een laag ontwikkelingsniveau. Het doel van het drie-fasenprogramma is het verminderen van de schuldenlast naar een niveau dat financieel aanvaardbaar wordt geacht, gebaseerd op vooraf bepaalde criteria. Het kwijtschelden van de schulden in dit programma hangt af van het feit of het land economische beleidsmaatregelen invoert die worden ondersteund door de Wereldbank en het IMF.

Initiatief voor Multilaterale Schuldvermindering (MDRI)

Een multilateraal programma dat gericht is op het verminderen van de buitenlandse schuld en ingevoerd is in 2005. Het programma is vooral gericht op landen die het HIPC-initiatief ontvangen, en voor wie een aanvullende kwijtschelding mogelijk is als de laatste stadia van het HIPC-initiatief zijn bereikt.

Het ontstaan van multilaterale initiatieven voor schuldverlichting

Na het uitbreken van schulden crisis in 1982 is de structuur van de schulden van de ontwikkelingslanden in zeer korte tijd veranderd. De schuld aan de multilaterale financiële instellingen (met name de Wereldbank, IMF en regionale banken) werd belangrijker, terwijl bilaterale en particuliere schulden daalden als geheel van het totaal.

Dit geldt vooral voor de minst ontwikkelde landen, die minder te maken hebben met het circuit van internationale particuliere financiering dan andere landen. Gezien de ernstige socio-economische problemen waar de ontwikkelingslanden mee te kregen tijdens de jaren 80, ontstond er discussie over de kwestie of het aan te raden is om multilaterale buitenlandse schulden kwijt te schelden.

Zowel bilaterale schuld als particuliere schuld was al eerder het onderwerp geweest van de herprogrammering en zelfs van gedeeltelijke kwijtschelding binnen het raamwerk van de Club van Parijs (sinds 1956) en de Club van Londen (sinds 1976). Multilaterale schuld was echter nog nooit het onderwerp van onderhandeling geweest. Gezien het feit dat het duidelijk was dat een aanzienlijk deel van de multilaterale schulden niet terugbetaald kon worden (zonder dat dit zeer ernstige socio-economische consequenties zou hebben) en onder druk van internationale campagnes, zoals Jubilee 2000, propageerde de G7 in 1996 het HIPC-Initiatief.

Het HIPC-initiatief

De effectieve organisator van het HIPC-initiatief was de G7, aangezien deze landen het meest verantwoordelijk zijn voor het beheer van de multilaterale financiële instellingen, en ook de landen zijn die het grootste deel van de kosten van het initiatief zouden dragen. Zoals bepaald was in 1996 was het initiatief gericht op landen die alleen toegang hadden tot zachte kredieten van de We-

reldbank en het IMF, dat wil zeggen, landen met een laag ontwikkelingsniveau

Voor deze landen hield het initiatief in: a) het bepalen van de financiële houdbaarheid van hun buitenlandse schuld of het gebrek aan houdbaarheid, volgens een aantal vooraf bepaalde maatstaven; b) in het geval dat de schuld als niet houdbaar wordt beschouwd, zou het land kwijtschelding van de multilaterale schuld krijgen, dat wil zeggen de schulden bij de Wereldbank, het IMF en andere regionale banken (in het bijzonder de Afrikaanse, Aziatische en Inter-Amerikaanse Ontwikkelingsbanken).

Kwijtschelding van de bilaterale schuld door de Club van Parijs was ook onderdeel van het HIPC-initiatief. Aan de andere kant werd schuldvermindering verleend onder voorwaarde dat het gezamenlijke economische beleidsprogramma dat overeengekomen is met de Wereldbank en het IMF wordt aanvaard en op bevredigende wijze nageleefd.

In 1999 moedigde de G7 een hervorming van het initiatief aan, door het gebrek aan resultaat, het feit dat de bedragen die waren ingezet voor schuldvermindering niet voldeden en de voortdurende druk van de publieke opinie over heel de wereld. De hervorming van het initiatief werd officieel bekend als het Versoepelde HIPC-initiatief, en bevatte in essentie drie nieuwe punten: a) het versoepelen van de vereisten om in aanmerking te komen als begunstigd land, b) het verhogen van de bedragen die kwijtgescholden werden (in samenwerking met de Club van Parijs) en c) de vereiste om een volledige strategie ter vermindering van de armoede op te stellen en in te voeren (uiteengezet in een Strategiedocument voor Armoedebestrijding - Poverty Reduction Strategy Paper PRSP), met als doel om aanspraak te kunnen maken op de voordelen van het initiatief.

Begunstigde landen of landen die aanspraak kunnen maken op het HIPC-Initiatief (vanaf december 2008)

Landen die het Beëindigingspunt bereikt hebben (23)			
Benin	Honduras	Mozambique	Sierra Leone
Bolivia	Kameroen	Nicaragua	Tanzania
Burkina Faso	Madagaskar	Oeganda	Zambia
Ethiopië	Malawi	Rwanda	
Gambia	Mali	Sao Tomé en Principe	
Ghana	Mauritanië	Senegal	
Landen die overgangshulp ontvangen (tussen het Beslissingspunt en het Beëindigingspunt)(10)			
Afghanistan	Congo	Guinee-Bissau	Liberia
Burundi	DR Congo	Haïti	Tsjaad
Centraal Afrikaanse Rep.	Guinee		
Landen die het Beslissingspunt nog niet bereikt hebben (8)			
Comoren	Ivoorkust	Nepal	Somalië
Eritrea	Kirgizië	Soedan	Togo

Bron: Wereldbank en IMF

Vanuit het standpunt van het begunstigde land wordt de invoering van het initiatief ingedeeld in drie fasen. In de eerste fase moet het land dat voldoet aan de voorwaarden gedurende tenminste drie jaar het programma op bevredigende wijze hebben nageleefd dat overeengekomen was met het IMF, en moet het een PRSP hebben opgesteld of zijn begonnen met de invoering ervan. Tegen die tijd wordt het Beslissingspunt bereikt. In de tweede fase heeft het land het recht op gedeeltelijke vermindering van de schuld. Als de resultaten van de PRSP goed zijn en de afspraken met het IMF nog steeds worden nagekomen, wordt het Beëindigingspunt bereikt, waarop het totale schuldbedrag dat als niet duurzaam wordt beschouwd wordt kwijtgescholden.

Tot 31 december 2007 werden de kosten van het initiatief geschat op 71,2 miljard dollar. Hiervan had 32,5 miljard betrekking op de schuld aan multilaterale financiële instellingen en 38,7 miljard had betrekking op de schuld aan de Club van Parijs en andere kredietverleners. De multilaterale kosten worden hoofdzakelijk gefinancierd door bijdragen van de G7-landen aan een zogenaamd 'Trust Fund' (Beheerd Fonds), dat een compensatie biedt aan de multilaterale financiële instellingen die betrokken waren bij de verliezen die zijn opgelopen doordat de kwijtgescholden schulden niet geïnd konden worden.

Multilateral Debt Relief Initiative (Initiatief ter verlaging van de multilaterale schuld)

De bijeenkomst van de G8 in Gleneagles in 2005 besloot om nog een stap verder te gaan om de schuld nog verder te verlagen, dit vanwege de druk van de wereldwijde publieke opinie en de internationale pogingen om armoede te verlagen zoals die zijn opgenomen in de millenniumdoelen. De begunstigden van de MDRI zijn de landen die het Beëindigingspunt van het HIPC-initiatief hebben bereikt (en Cambodja en Tadzjikistan). De kwijtschelding van 100% van de multilaterale schuld die deze landen nog steeds hebben op het eind van 2004 is onderdeel van het initiatief. De

MDRI kan dus beschouwd worden als een tweede fase van het HIPC-initiatief. Tot 31 december 2007 had de MDRI de totale kosten die geschat waren op 28.3 miljard dollar op zich genomen. Hiervan had 65% betrekking op schulden aan de Wereldbank.

De reikwijdte en de beperkingen van het HIPC-initiatief en de MDRI

Het belangrijkste positieve aspect van deze initiatieven is dat de middelen die vrijkomen door de betaling van de schulden voor een groot deel worden ingezet voor maatregelen ter vermindering van de armoede, zoals het verbeteren van de gezondheid of onderwijs (Wereldbank en IMF, 2008:7). De multilaterale financiële instellingen stellen echter strenge voorwaarden voor het volgen van dergelijk beleid. Hierdoor neemt de effectiviteit van de schuldvermindering af en weerhoudt het landen ervan om een ander ontwikkelingsmodel te gebruiken dan dat wat oorspronkelijk werd voorgesteld door de instellingen in Washington (Colom, 2006).

Bibliografie

Colom, A.(2006): *Alcance y limitaciones de las iniciativas de reducción de la deuda en África subsahariana* in Claves de la Economía Mundial 2006. Madrid, ICEX-ICEI.

IDA en IMF (2008): *Heavily Indebted Poor Countries Initiative and Multilateral Debt Relief Initiative. Status of Implementation*. Washington, IDA en IMF.

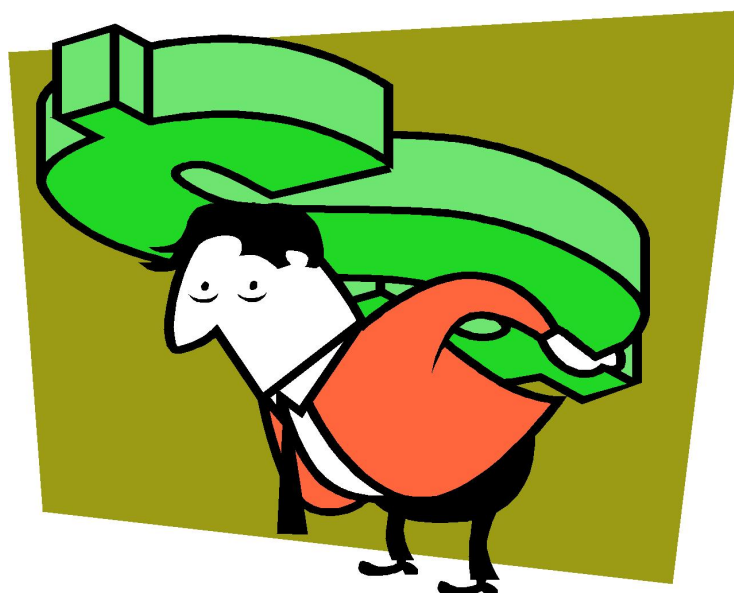
Websites

Europees Netwerk voor Schuld en Ontwikkeling:
www.eurodad.org

Website van de Wereldbank over schulden:
www.worldbank.org/debt

Jubilee 2000-campagne:
www.jubileedebtcampaign.org.uk

Arthur Colom Jaén

N

Neoliberalisme

De verheerlijking van de markt als perfect en onvervangbaar besturingsmechanisme van de economie is de hoeksteen van de neoliberale ideologie. Omdat het gebaseerd is op een neoklassieke theorie voorziet het in een logisch en gesloten model waarin alle problemen waar een economisch systeem mee te maken kan krijgen, kunnen worden opgelost.

Op internationaal niveau is het neoliberalisme vooral een voorstander van het opheffen van alle obstakels voor de internationale handel (vrije handel) en de liberalisering van kapitaalbewegingen.

Oorsprong

Toen eenmaal duidelijk werd dat de Keynesiaanse oplossingen uitgeput waren, deed het neoliberalisme haar intrede als een strategie om het kapitalisme uit de crisis van de jaren 70 te halen. In ideologisch opzicht wilden de aanhangers van de nieuwe doctrine bevestigen dat de crisis van de jaren 70 was veroorzaakt door de oude, uitgeputte doctrine van het Keynesianisme. De oorzaak werd gezocht bij doctrinale en beleidsfouten, zodat het systeem als geheel vrijgepleit kon worden. En politiek gezien was het de taak van het neoliberalisme om tot een aantal beleidsmaatregelen te komen waarvan de heersende klassen zouden profiteren. Gedurende de jaren 80 nam het gemak waarmee neoliberale ideeën voet aan de grond kregen nog toe door het mislukken van pogingen om de crisis op te lossen door middel van vroeger beleid en door het aan de macht komen van de conservatieve Reagan in de Verenigde Staten en Thatcher in Groot-Britannië. Zij leidden een wereldwijd offensief, en sleurden andere regeringen daarin met zich mee, ongeacht hun ideologie.

Sindsdien hebben grondige economische veranderingen plaatsgevonden. Industriële sectoren die historisch gezien van belang waren, zijn minder belangrijk geworden en andere sectoren zijn juist opgekomen. Er heeft een grondige technologische vernieuwing plaatsgevonden, die voor alles gericht was op de verbetering van de productiviteit. De concentratie van het kapitaal is toegenomen en multinationale bedrijven zijn nu de instellingen die de structuur van de wereld-economie bepalen. De sociale verhoudingen tussen de klassen zijn aanmerkelijk veranderd, en dit heeft geleid tot een zwakkere positie voor de arbeidskrachten in vergelijking met die van de kapitaalkrachten.

De neoliberale voorschriften zijn er in geslaagd om de winstmarge over het kapitaal te verhogen,

maar de conflictueuze aard van het kapitalisme betekent dat er subtielere oplossingen nodig zijn om de problemen van een beschaving op te lossen die verscheurd is door veelvuldige spanningen, afsplitsingen en frustraties. Tot nu toe kan het neoliberalisme tevreden zijn: ze hebben de crisis van het kapitalisme aangepakt zonder daarbij ernstige schade aan het systeem toe te brengen en ze hebben de belangen van de heersende kapitalistische sectoren voorop gezet. Maar het is wel duidelijk dat geen enkele van de belangrijkste mondiale sociale vraagstukken die voor de neoliberale hegemonie bestonden zijn opgelost en dat de situatie in veel gevallen nog verslechterd is.

Programma

Het belangrijkste doel van het neoliberale economische beleid is een verhoging van de winst over het kapitaal en hiernaar wordt gestreefd door middel van een aantal specifieke maatregelen: het aanpakken van de lonen en salarissen, de verlaging van de sociale uitkeringen en het dienstenaanbod, fiscale tegen-hervormingen, de deregulering van de arbeidsmarkt, privatiseringen en globalisering.

Het aanpakken van de lonen

Het nationale inkomen wordt verdeeld tussen de lonen en salarissen aan de ene kant en winst aan de andere kant. De overgang van inkomen uit arbeidsloon naar het maken van winst, laat zien dat het meeste belang wordt gehecht aan de winstgevendheid van het kapitaal. De theoretische reden die wordt gegeven voor het verlagen van de lonen is dat de lonen een niveau hadden bereikt waarop de vraag naar arbeid het bestaande aanbod niet aankon. Er werd gesteld dat hoge lonen tot werkloosheid zouden leiden, maar dat een herverdeling van lonen naar winst hogere investeringen en dus meer werkgelegenheid op zou leveren. Deze redenering bleek in veel gevallen niet te kloppen.

Verlaging van de sociale uitkeringen en diensten

Een liberaal economisch beleid voeren betekent dat er voortdurend wordt geprobeerd om de uitgaven voor de sociale uitkeringen en openbare diensten, zoals onderwijs en gezondheidszorg, te verlagen. Deze diensten worden gezien als indirecte lonen en pensioenen. Werkloosheidsverzekeringen, ziektegeld, enz. worden gezien als uitgestelde lonen. De kosten voor arbeid bij het maken van productiekosten betekenen voor het kapitaal niet alleen de directe lonen, maar ook indirecte en uitgestelde lonen. Het neoliberale beleid is

daarom een voorstander van het verlagen van alle soorten arbeidsloon, deze hebben immers allemaal invloed op de winst.

Bezuinigen op de welvaartsstaat dient ook andere doelen: het verzwakt de positie van werkende mensen, door ze onzekerder te maken en angst voor de toekomst te creëren, waardoor ze gemakkelijker uitgebuit kunnen worden. Doordat openbare diensten en sociale uitkeringen minder toegankelijk gemaakt worden, kunnen particuliere bedrijven hun kans grijpen, want burgers hebben nog altijd sociale hulp en aanvullend pensioen nodig als deze niet meer toereikend zijn in de openbare sector.

Fiscale tegen-hervormingen

Het neoliberalisme heeft de belastingregels op een regressieve richting veranderd. Haar voorstanders ervan beweren dat de totale belastingschuld zo hoog geworden is dat het contraproductief is geworden, buitensporig hoge belastingen gaan hand in hand met buitensporige bemoeienis van de staat met de economie en dit beperkt de dynamiek van de economie. Het doel van deze tegen-hervormingen is in veel landen echter bijna bereikt: de belastingen als percentage van de GDP zijn gelijk gebleven, zo niet verminderd, de indirecte belastingen (eerder regressief dan direct, over het algemeen) leiden tot een stijging van het totaal, en de directe belastingen stijgen niet meer vanwege de verlagingen van het belastingpercentage van de hoogste inkomens en belastingen op kapitaal laten ook een tendens van verlaging zien. De belastingwetten zijn versoepeld en er wordt minder streng gecontroleerd op hoe strikt ze nageleefd worden. Het resultaat daarvan is een toename van belastingfraude.

Deregulering van de arbeidsmarkt

Het verheerlijken van flexibiliteit en de nadruk leggen op het versoepelen van de arbeidsmarkt is slechts een manier om de wens uit te spreken dat de machtsbalans in de klassenstrijd verschoven wordt naar het kapitaal. De middelen waarmee dit bereikt kan worden zijn het blokkeren van de wetten die arbeid beschermen en het bemoeilijken van het functioneren van de vakbonden, wat tot een grotere verdeeldheid van de arbeiders leidt en hun onderhandelingspositie verzwakt.

Het is niet waar dat de werkgelegenheid toeneemt door flexibiliteit. Uiteindelijk is het zo dat hoe flexibeler er wordt omgegaan met arbeidskrachten, hoe minder arbeiders er nodig zijn om tot hetzelfde resultaat te komen.

Privatiseringen

Vanuit het neoliberale standpunt wordt privatisering op verschillende gronden ondersteund. Allereerst om een buitengewoon grote en inefficiënte publieke sector te verkleinen, ten tweede om publieke tekortkomingen tegen te gaan, ten derde, om het aantal bedrijfssectoren dat open staat voor particuliere investeringen te vergroten, en

als laatste, om de schade op te markt te vermindere die is veroorzaakt door openbare bedrijven.

Zoals ook geldt voor de voorgaande gevallen wordt het duidelijk dat wanneer het neoliberale beleid gedetailleerd beschreven wordt, de theoretische basis waaraan ze ten grondslag liggen zwak is. Het tijdperk van de gemengde economie na de Tweede Wereldoorlog (waarin de markteconomie samenging met een sterke publieke sector) heeft de beste resultaten op het gebied van kapitalisme voortgebracht in haar hele geschiedenis.

Globalisering

Argumenten die de voordelen voor de markt benadrukken worden niet alleen toegepast op individuele nationale economieën. Tijdens de vroegste fases van het kapitalisme leidden het bestaan van naties, de schaarsheid van het kapitaal en beperkingen op het gebied van de mobiliteit van productiefactoren tot de behoefte aan een theorie die de voordelen van internationale handel en vrije handel uiteenzette. Deze behoefte werd vervuld door de theorie van het comparatieve voordeel, die, met wat aanpassingen, nog steeds één van de fundamentele uitgangspunten van het neoliberalisme is.

De theorie van het comparatieve voordeel stelt dat ieder land zich moet toeleggen op de productie van goederen waar dat land het beste voor is uitgerust (dat wil zeggen, op de productie van goederen met relatief lagere productiekosten). Deze specialisatie zal de belangen van zowel het land zelf als alle andere landen waarmee het handel voert dienen. In de uiteindelijke analyse zullen de internationale specialisatie en de handel alle deelnemende landen winst opleveren.

Deze theoretische argumenten zijn weerlegd door de realiteit. Internationale handel die gebaseerd is op vrije handel heeft steeds weer winst opgeleverd voor de geïndustrialiseerde landen in vergelijking met de niet-geïndustrialiseerde of minder ontwikkelde landen. Dit heeft een onoverbrugbare kloof tussen de landen geschapen en heeft de grote instabiliteit in de handelsbalans nog verder vergroot, wat geleid heeft tot een grote buitenlandse schuldenlast die niet kan worden voldaan.

Als de maatschappij allereerst gezien wordt als een systeem van markten, moet de wereld als geheel logischerwijs een wereldmarkt worden. Markten voor goederen en diensten en kapitaalbewegingen moeten niet beperkt worden. Marktwerving moet zijn gang kunnen gaan in totale vrijheid, en zich niet laten beperken door de grenzen die staten het oplegt.

Dit zijn de stellingen die organisaties zoals de Wereldhandelsorganisatie, de Wereldbank en het Internationale Monetaire Fonds bepleiten. De structurele aanpassingsplannen en vrije handelsverdragen die zij koesteren komen voort uit het feit dat ze zich scharen achter liberaal beleid.

Daar komt nog bij dat de Economische Partnerschaps Akkoorden (EPA's) die de Europese Unie heeft opgesteld voor de ACS-landen dezelfde neoliberale wortels hebben. Door de invoering van de EPA's zal het steeds moeilijker worden om belasting op import te heffen, ze zullen de privatisering bevorderen en de al gekorte bestaande sociale uitkeringen en het verminderde dienstenaanbod nog verder verlagen. Aan de andere kant zal Europa onbeperkt toegang krijgen tot de markten van die landen met al hun producten en nieuwe technologieën, die weinig sociale voordelen zullen opleveren, behalve dan voor de heersende klassen. Het is ondenkbaar dat er werkgelegenheid ontstaat in gebieden waar het grootste deel van de bevolking zich bezig houdt met landbouw voor eigen gebruik, waar het onderwijs ernstig tekort schiet en er ook nog andere problemen zijn bij het creëren van een nieuwe arbeidsmarkt.

Dit soort beleid is altijd al het meest effectief geweest voor de concentratie van de rijkdom en het vergroten van de armoede. De inwoners van de ACS-landen zullen verder dan ooit verwijderd zijn van het bereiken van de millenniumdoelen.

Nawoord: de crisis

In de zomer van 2007 brak er een enorme financiële crisis uit in de Verenigde Staten. De aanleiding was het ineensstorten van de huisvestingsmarkt, die alsmaar gegroeid was in de afgelopen vijf jaar, door een beleid van lage rentetarieven en financiële deregulatie, uitgevoerd door de Federale Reserve en andere instellingen die de financiën regelden.

Concepten zoals neoliberalisme, globalisering en financialisering moeten grondig bekeken worden in het licht van het nieuwe bewijsmateriaal dat naar voren wordt gebracht door een groot aantal aspecten van deze crisis: het tempo waarin de huisvestingscrisis een financiële crisis werd, de enorme aantasting waar het kredietsysteem wereldwijd mee te maken kreeg, en de snelheid waarmee de financiële crisis tot een wereldwijde economische recessie heeft geleid, die nu al vaak vergeleken wordt met de economische crisis van de jaren 30, die volgde op de ineensstorting van de markt in oktober 1929. Walden Bello en Francois Chesnais hebben onthullende analyses van veel van deze zaken gemaakt, die als referentiepunten kunnen dienen.

De gouden jaren van het hedendaagse kapitalisme (1945 tot 1975) waren een periode van snelle groei, zowel in de centrale economieën als in de onderontwikkelde. Deze periode eindigde halverwege de jaren 70 toen de belangrijkste Westerse economieën verzonken in stagflatie (weinig groei en inflatie). De wederopbouw van Duitsland en Japan, en ook de snelle groei van de nieuwe geïndustrialiseerde economieën, zoals Brazilië, Zuid-Korea en Taiwan voorzagen in een enorme productieve capaciteit en vergrootten de concurrentie wereldwijd. Het winstpercentage werd lager. Om

te ontsnappen uit het moeras van overproductie zette het kapitalisme drie strategieën in: de neoliberale heropbouw, globalisatie en financialisering.

De neoliberale herstructurering, die in 1980 werd geïnitieerd door Reagan in de VS en door Thatcher in het Verenigd Koninkrijk, en die in de Zuidelijke landen bekend staat als structurele aanpassing, is al geanalyseerd in de vorige paragrafen. De theorie waarop deze herstructurering gebaseerd is veronderstelt dat het verhogen van de inkomens van diegenen die aan de top van de sociale piramide staan de investeringen zou verhogen, en de daaruit voortvloeiende rijkdom voelbaar zich door de hele maatschappij zou verspreiden. Deze theorie bleek niet juist te zijn. Het was de genadeklap voor de vraag en leidde tot enorme ongelijkheden. Bovendien sloopte het de weerstand van arbeiders. Hierdoor werd de positie van de vakbonden en de hele arbeidersbeweging ernstig verzwakt. De economische resultaten van de neoliberale herstructurering waren geen succes. Het wereldwijde gemiddelde van de jaarlijkse groei van het BNP (Bruto Nationaal Product), die 3,5% was in de jaren 60, daalde naar 2,5% in de jaren 70, 1,4% in de jaren 80 en 1,1% in de jaren 90.

Zoals hierboven al is uitgelegd streefde de globalisering ernaar om de buitensporige toename van kapitaal te combineren met een snelle integratie van semi-kapitalistische, niet-kapitalistische en pre-kapitalistische regio's in de wereldmarkt-economie. Het doel hiervan was om toegang te krijgen tot goedkope arbeid, nieuwe bronnen van grondstoffen en producten en nieuwe investeringsgebieden.

De liberalisering van de handel, het verwijderen van obstakels voor kapitaalmobiliteit en de afschaffing van obstakels met betrekking tot investeringen in andere landen waren de instrumenten die het meest ingezet werden. China is het meest opvallende voorbeeld van een niet-kapitalistisch gebied dat geïntegreerd is in de kapitalistische economie van de afgelopen 25 jaar. Maar het succes dat China had, zorgde voor een probleem met betrekking tot de strategie die zich baseerde op globalisering als een oplossing voor de stagnatie: het vergrootte de neiging tot overproductie nog meer.

In de afgelopen 25 jaar is productiecapaciteit in China enorm toegenomen, waardoor de prijzen en de winstpercentages zijn verlaagd.

Financialisering werd van essentieel belang voor het handhaven en verhogen van de winstgevendheid. Volgens F. Chesnais was één van de belangrijkste consequenties en manifestaties van wat hij de zeer lange periode van 'ononderbroken accumulatie zonder tussenperiode' (vanaf het eind van de Tweede Wereldoorlog tot vandaag de dag) noemde, het hoge niveau van en de complexe mechanismen die ontwikkeld zijn voor de verhoging van het rentedragend leenkapitaal.

Dit kapitaal krijgt zijn waarde buiten het circuit om van de productie van waarde en overwaarde in de werkelijke economie (landbouw, industrie, handel en dienstverlening), en vindt toch plaats binnen de invloedssfeer van financiële markten.

De financiële liberalisatie die geleid werd door Washington vestigde de basis van aandelenmarkten wereldwijd. Twee andere grote bronnen van de toename van financieel kapitaal zijn ook: inkomsten uit energiebronnen of andere grondstoffen, waarvan olie de belangrijkste is, en de fondsen die zijn opgebouwd uit obligaties door particuliere pensioensystemen.

De ontkoppeling van de werkelijke en de financiële economie is niet slechts een tekortkoming van het kapitalisme of een financieel managementprobleem.

Het is een noodzakelijk antwoord op het stagnatieprobleem dat veroorzaakt is door de overproductie in de werkelijke economie. Sinds de Mexicaanse kredietcrisis van 1982 hebben zich voortdurend financiële crisissen voorgedaan. In 1982 brak de kredietcrisis van de Derde Wereld uit, die met name in Latijns-Amerika begon. In 1987 had Wall Street te maken met een middelgrote instorting van de aandelenmarkt. In 1989 volgde het faillissement en redding van de spaar- en leenbanken in de VS (een voorloper van de latere huizenmarktcrisis in de geïndustrialiseerde landen). In het begin van de jaren 90 stortte de huizensector en aandelenmarkt in Japan in. De effecten ervan bleven gedurende de jaren 90 voelbaar en ook daarna nog. In 1995 vond er een tweede kredietcrisis plaats in Mexico. In juni 1997 barstte de Aziatische crisis los, en tastte zeven landen uit dit gebied ernstig aan.

In 2001 kregen veel '.com'-bedrijven te maken met een grote ineenstorting, toen de prijzen van de aandelen gigantisch daalden, na hun astronomische groei tussen 1998 en 2001.

Met deze crisis verdween ook de mythe van de nieuwe economie, die had voorspeld dat het kapi-

talisme een nieuwe fase in zou gaan door haar nieuwe technologieën, een fase zonder crisissen of economische cycli.

De werkelijke economie is overbelast geraakt door overproductie en het onvermogen om de winstmogelijkheden in overeenstemming te brengen met de financiële economie. Maar in de zoektocht naar winst tegen welke prijs dan ook, in een wereld die niet op een doelmatige manier wordt geleid en is aangetast is door het enthousiasme van speculanten, groeide de financiële wereld buiten alle proporties. Maar uiteindelijk spatten luchtballen uiteen en financiën kunnen niet oneindig gescheiden worden van de basis van de werkelijke economie. Het gevolg daarvan is dat de schade van de financiële besmetting is doorgedrongen tot de werkelijke economie, in de vorm van een recessie of depressie. Dit is het onvermijdelijke lot van het kapitalisme van vroeger en van vandaag de dag.

Bibliografie

- Anisi, D. (1992): *Jerarquía, mercado, valores. Una reflexión económica sobre el poder*. Madrid, Alianza.
- Barceló, A. (1992): *Filosofía de la economía. Leyes, teorías y modelos*. Barcelona, Fuhem-Icaria.
- Bello, W. (2005): *Deglobalization: ideas for a New World Economy*. London, Zed Books.
- Chesnais, F. et al. (2002): *La globalización y sus crisis. Interpretaciones desde la economía marxista*. Madrid, Los Libros de la Catarata.
- Galbraith, J.K. (1991): *A History of Economics: the past as the present*. London, Penguin.
- Martín, A. et al. (2002): *Elementos de análisis económico marxista. Los engranajes del capitalismo*. Madrid, Los Libros de la Catarata.
- Montes, P. (1996): *El desorden neoliberal*. Madrid, Editorial Trotta.

Iñaki Uribarri Hernández

O

Ontwikkelingssamenwerking

Ontwikkelingssamenwerking is het geheel van beleid, activiteiten, projecten en programma's die bedacht zijn door donoren en landen, gericht op het samenwerken met arme gemeenschappen of landen die hulp nodig hebben om hun sociale en economische context te verbeteren, zodat alle mensen een waardig en autonoom leven kunnen leiden. Hoewel er wel tegenstrijdigheden zijn, is ontwikkelingssamenwerking het meest menselijke gezicht op het gebied van internationale betrekkingen.

Ontwikkelingssamenwerking is dat specifieke gebied van internationale solidariteit dat zich aan de ene kant bezig houdt met gezamenlijke actie op het gebied van ontwikkelingsprojecten en aan de andere kant met ontwikkelingseducatie. Het doel van beide benaderingen is om positieve veranderingen in de Noord-Zuid-relatie te bewerkstelligen. De relatie tussen Noord en Zuid is door de geschiedenis heen ongelijkwaardig en paternalistisch geweest.

Tabel 1 Ontwikkelingssamenwerking

Ontwikkelingsprojecten Acties om het Zuiden te veranderen	Ontwikkelingseducatie Acties om het Noorden te veranderen
Ontwikkelingsprojecten	Bewustwording
Humanitaire hulp	Onderwijs en training
Noodhulp	Onderzoek
Voedselhulp	Politieke invloed en sociale mobilisering

Evolutie van ontwikkelingssamenwerking

De vroegste vormen van ontwikkelingssamenwerking waren gerelateerd aan het dekolonisatieproces, de Koude Oorlog en het geloof dat ontwikkeling, gezien als economische groei, zou voortkomen uit het goede beheer van technologische en financiële bronnen. De meeste ontwikkelde landen voerden samenwerkings- of hulpbeleid in om een voorkeursband met hun vroegere koloniën te onderhouden of om landen aan te trekken tot de kapitalistische of communistische invloedssfeer.

Terwijl regeringen en internationale organisaties de ODA-norm volgden (Official Development Assistance - officiële ontwikkelingshulp) werd een andere vorm van samenwerking uitgevoerd door maatschappelijke organisaties, dat wil zeggen door niet-gouvernementele ontwikkelingsorganisaties (NGO's), sociale bewegingen en andere burgerlijke of religieuze non-profit collectieven.

In de arme landen zorgde vooral de ODA (ontwikkelingshulp van regeringen) voor een toenemende afhankelijkheid van haar donoren. Dit leidde tot een soort neokolonialisme, dat gedeeltelijk te wijten is aan de conditionaliteit van de hulp (Dubois, 2002).

De regeringen van de Zuidelijke landen, waaronder de ACS-landen, begrepen niet dat kortetermijnverbeteringen door technologie of financiële hulp tot slechte resultaten zouden kunnen leiden. Ze veroorzaakten bijvoorbeeld sociale ongelijkheid en massale migratie van het platteland naar de steden. Ze werkten corruptie en inhuligheid in de hand en vergrootten de politieke instabiliteit en leidden soms zelfs tot een burgeroorlog met alle desastreuze gevolgen van dien (hongersnood, armoede, ziektes, sociale destructurering, vermisten en vluchtelingen, meer armoede bij vrouwen en andere straffen waarmee de verarmde landen nog steeds mee te maken krijgen).

Helaas hebben noch de macro-ontwikkelingsprojecten in de vorm van grandioze openbare werken, noch de micro-ontwikkelingsprojecten in kleine gemeenschappen ertoe geleid dat de economieën in het Zuiden van de grond kwamen.

De jaren 70, die officieel uitgeroepen zijn als 'het decennium van de ontwikkeling', bleken achteraf een paradigma van het mislukken van deze ontwikkeling. In de jaren 80 begonnen veel mensen de wederzijdse afhankelijkheid van ontwikkeling en onderontwikkeling in te zien, waarin de verarming van sommige landen voor een groot deel het resultaat is van de verrijking van andere landen. Door dit inzicht werd er meer aandacht besteed aan bewustwording en training in het Noorden. Vanuit dit standpunt bekeken is het onmogelijk om het hegemonische ontwikkelingsmodel dat ongelijkheden laat bestaan en een groot deel van de wereldpopulatie, vooral vrouwen, armer maakt, niet te bekritisieren.

Vijftig jaar ontwikkelingshulp en het mislukken van het verminderen van de ongelijkheden tussen de welvarende en de verarmde landen heeft geleid tot ontmoediging bij zowel instellingen als burgers. Dit wordt ook wel 'hulpmoeheid' genoemd (Dubois, 2002).

Verdragen tussen de EU en ACS-landen

Yaounde I	1963-1968
Yaounde I	1969-1974
Lomé I	1975-1980
Lomé II	1981-1985
Lomé III	1986-1990
Lomé IV	1991-2000
Cotonou	2002- ?

De Europese Unie en haar samenwerkingsbeleid

De Europese Unie (EU) is een van de multinationale groeperingen die steeds meer geld beschikbaar heeft gesteld voor ontwikkelingssamenwerking. Europa draagt bijna 50 procent van de internationale hulp bij. In 2006 was het de grootste donor met 46,9 miljard euro (Cavero, Fanjul, Kreisler en Pérez, 2007).

In de jaren 60 ging de Europese Economische Gemeenschap hulp- en samenwerkingsverbanden aan met de ACS-landen. Deze werden concreet gemaakt in een serie verdragen van Yaoundé I tot Lomé IV.

De verdragen van Yaounde en Lomé waren niet wederkerig, waar de ACS-landen profijt van hadden, omdat ze geen importheffing hoefden te betalen over hun producten in Europa, terwijl er wel belasting moest worden betaald over Europese producten op de ACS-markt. Door deze overeenkomsten kon Europa een voorkeursband handhaven met haar ex-koloniën (Marin Egoscobal, 2007).

Ondanks de voordelen van deze verdragen voor de ACS-landen, leidden ze niet tot het verwachte minimum ontwikkelingsniveau, en van de 79 landen behoren 35 tot de minst ontwikkelde landen (MOL). Zij blijven de armste en kwetsbaarste landen.

Net zoals andere multinationale instellingen, heeft de EU zich ertoe laten overhalen om mee te doen met de neoliberale herleving en eerdere verplichtingen ten opzichte van solidariteit werden opgeheven. Na het ondertekenen van de Overeenkomst van Cotonou in 2000, werd er van de EU verwacht dat ze zou onderhandelen met de ACS-landen over nieuwe overeenkomsten, die overeen kwamen met de voorzieningen van de WTO. De Europese Unie heeft voorgesteld dat deze overeenkomsten opgesteld zouden worden in de vorm van Economische Partnerschaps Akkoorden (EPA's). Vergeleken met de vorige regelingen zijn EPA's erg ongunstig voor de ACS-landen (Marin Egoscobal, 2007, Bidaurratzaga, 2008).

Zo heeft de mislukking van de samenwerking, die door bijna niemand ter discussie is gesteld, een geloofwaardigheids crisis veroorzaakt in het gehele samenwerkingsstelsel.

EPA's en de millenniumdoelen

In 2000 steunden 187 landen binnen de Verenigde Naties een voorstel om de internationale samenwerkingagenda te vernieuwen door het streven naar een aantal minimumniveaus waaraan menselijke ontwikkeling moet voldoen over de hele wereld. Deze niveaus worden de millenniumdoelen genoemd.

Het perspectief van ontwikkelingseducatie en de millenniumdoelen delen de visie dat er behoefte is aan 'de algemene versterking van ontwikkelingsbeleid... met speciale nadruk op de doelen voedselveiligheid, gezondheid en educatie' (Cavero, Fanjul, Kreisler en Pérez, 2007). Dit perspectief botst steeds meer met een overheersende ultraliberale globalisering, die menselijke, culturele en ontwikkelingsrechten schendt. De EPA's lijken gebaseerd te zijn op deze ultraliberale benadering.

De vroegere Secretaris-generaal van de VN, Kofi Anan, heeft gezegd dat de EPA's 'een bedreiging zijn van het vermogen [van de ACS-landen] om de millenniumdoelen te halen.' (Oxfam, 2006; Mold, 2007); en de Britse Premier Gordon Brown bevestigde dat Afrika in het huidige tempo de millenniumdoelen de komende 10 jaar niet zal halen, en ook niet binnen de volgende 100 jaar. (Cavero, Fanjul, Kreisler en Pérez, 2007).

Zoals de Minister van Economische Zaken van Nigeria, Aliyu Modibo Umar, vaststelde: 'als 30 jaar niet-wederkerige toegang tot de vrije markt binnen de EU de economische situatie van de ACS-landen niet heeft verbeterd, hoe kan een wederkerige handelsovereenkomst dat dan wel bereiken? [...] de angst bestaat dat de liberalisering van de handel en investeringen [...] het kleine stukje ontwikkeling dat sommige ACS-landen in de afgelopen jaren hebben bereikt wel eens teniet zou kunnen doen.' (South Centre, 2006, geciteerd in Mold, 2007).

In plaats van het bevorderen van ontwikkeling lijken de EPA's de pogingen om de situatie van Sub-Sahara-Afrika te verbeteren in de kiem te smoren (Keet, 2006) en is het zelfs waarschijnlijk dat de ACS-landen hierdoor verder verwijderd raken van de doelen die zijn gesteld door Millenniumverklaring.

Een golf van kritische reacties op de EPA-voorstellen was afkomstig van regeringen, politici, intellectuelen, universiteiten en NGO's, zowel uit de ACS-landen als de Europese Unie zelf. De meest verrassende reacties kwamen van de hooggeplaatste leden van de heersende Britse Labour Party (Europarlementariër Glenys Kinnock, uitte haar kritiek op de Europese Commissie, omdat deze de EPA's behandelde als 'conventionele onderhandelingen over de vrije markt die gebaseerd zijn op het openstellen van de markt, in plaats van middelen om tot ontwikkeling te komen) en van de Franse Parlement ('als we op deze weg verder gaan, zouden we bijdragen aan het uit el-

kaar vallen, zo niet het beëindigen van het partnerschap van de EU met de ACS-landen' (Mold, 2007 en de Publicaties en Verslagen van het Britse Parlement, 2009).

Dankzij deze invloedrijke reacties heeft het Europees Parlement haar twijfel geuit en zich niet laten overhalen ondanks grote druk van de Commissie.

Door het lanceren van initiatieven die een groot politiek effect hebben, kan ontwikkelingseducatie zowel in de EU als in de ACS-landen de inhoud van de overeenkomsten verbeteren, zodat ze meer overeenkomen met het bereiken van de millenniumdoelen. De samenwerking van gelijkwaardige partners is nog steeds eerder een wens dan de realiteit, hoewel nieuwe technologieën en de soepele relatie tussen de lokale en de wereldwijde organisaties veel hoop op verandering voor de toekomst biedt. De wereld van de ontwikkelings-samenwerking moet zich nog steeds grondig bera- den over haar voornaamste doelen op het gebied van ontwikkeling en onderontwikkeling, en over de aard van haar activiteiten. De samenwerking moet opnieuw vormgegeven worden om tot een alternatieve vorm van samenwerking te komen, die een andere wereld met meer rechtvaardigheid en meer solidariteit mogelijk kan maken.

Bibliografie

Bidaurratzaga, E. (2008): *El nuevo modelo de relaciones Europa-África. El debate sobre los EPAs como instrumento de desarrollo*. Claves de la Economía Mundial. Madrid, Instituto Complutense de Estudios Internacionales/Instituto Español de Comercio Exterior.

Bond, P. en Kamidza, R. (2008): *How Europe underdevelops Africa*. Durban. University of KwaZulu -Natal.

Cavero, T.; Fanjul, G.; Kreisler, I.; Pérez, J. (2007): *La cumbre de Lisboa: Una agenda para e desarrollo y la seguridad de África*. Análisis del Real Instituto Elcano (ARI), Nr. 127. Madrid, Real Instituto Elcano. Te raadplegen op: www.realinstitutoelcano.org (datum van raadpleging: 12/12/2008)

Dubois, A. (2002): *Cooperación para el Desarrollo* in Pérez de Armiño, Karlos (dir.): *Diccionario de Acción Humanitaria y Cooperación al Desarrollo*. Barcelona, Icaria-Hegoa. pag.125-127.

Durán Blanco, E. (2008): *La gran mentira de la cooperación internacional*. Te raadplegen op: www.rebelion.org/noticia.php?id=63903 (datum van raadpleging: 12/12/2008)

Interpón Oxfam (2007): *100 días. Las negociaciones comerciales amenazan el compromiso de España con África*. Barcelona, Interpón Oxfam. Te raadplegen op: www.intermonoxfam.org (datum van raadpleging: 12/12/2008)

Keet, D. (2007): *Economic Partnership Agreements (EPAs). Responses to the EU Offensive against ACP Developmental regions*. Amsterdam, Transnational Institute. Te raadplegen op: www.tni.org/reports/altreg/epas.pdf (datum van raadpleging: 12/12/2008)

Marín Egoscozábal, A. (2007): *Los Acuerdos de Asociación Económica (EPAs) de la Unión Europea con África Subsahariana: Temas, actores, debates y recomendaciones para España*. Madrid. Fundación Carolina/Fundación Alternativas.

Mold, A. (2007): *Pulling back from the Brink? Evaluations, options and Alternatives to the EPAs*. Working paper, Nr. 33, Madrid, Real Instituto Elcano.

UK Parliament Publications and Records (2009): *European Union - Developments in EU Trade Policy*. <http://www.publications.parliament.uk/pa/ld200708/ldselect/lddeucom/200/20008.htm> (toegang 24.2.2009)

Miguel Argibay Carlé

P

Participatie

Een actieve bijdrage leveren aan de openbare zaken van een gemeenschap, staat of transnationaal orgaan is zowel een recht als een gebruik dat in nauw verband staat met 'democratie' en 'burgerschap'. De mate waarin participatie plaatsvindt, is kenmerkend voor van structuren en acties van alle politieke en sociale instituties.

Normaal gesproken wordt 'participatie' op twee verschillende manieren gebruikt: of de aanwezigheid ervan wordt beschouwd als rechtmatige kwaliteit van die instituties die eigenlijk niet-democratisch zijn (Wereldbank, 2002) of het ontbreken van de mogelijkheid tot participatie wordt gezien als kritiek op de democratische tekortkomingen van de gevestigde orde (de Sousa Santos, 2005; Ovejero et al., 2004; White, 2002). Deze kritiek gaat meestal samen met voorstellen voor hervorming en herziening (Genro, de Souza, 2000; Wainwright, 2005; El Troudi et al., 2005), maar op dit moment zijn de kritische argumenten sterker dan de bijbehorende voorstellen.

Vanuit zijn radicale kritiek op het heersende politieke systeem ziet Sousa Santos een tegenstelling tussen werkelijke participatie of burgerschap en de 'betrekkelijke irrelevantie van burgerschap', die is voortgekomen uit een markt die, 'in haar liberale vorm in de richting gaat van een formele en abstracte integratie van weinigen'. Hij concludeert dat het belangrijk is om 'tot een nieuwe consistentie te komen tussen burgerschap en de gemeenschap die het marktprincipe compenseert'. Een nieuwe consistentie is juist dat wat een project dat gericht is op een ondersteunende en participerende herstructurering van de staat wil bereiken.

Het vermogen om machtsrelaties op elk gebied te veranderen is het meest bepalend voor het politieke en sociale effect van participatie. Normaal gesproken bepalen de gevestigde machten de aard van het speelveld en de belangen die worden gediend door participatie. Daarom concludeert Haroldo Dilla dat: 'het belangrijkste uitgangspunt van participatie dat werd aangemoedigd door het neoliberalisme, precies het uitoefenen van de macht zonder controle van buitenaf is.' (Dilla, et al., 1996).

De instelling die het meest profiteert van 'participatie volgens het neoliberalisme' is de Wereldbank. Volgens de Wereldbank is participatie 'het proces waarin lokale participanten die zich inzetten voor ontwikkeling invloed uitoefenen en participeren aan het stellen van prioriteiten, het vaststellen van beleid, de verdeling van inkom-

sten en de toegang tot lokale goederen en diensten.' Maar wat de Wereldbank er niet bij zegt, is dat deze goedwillende bedoelingen ingezet moeten worden voor de invoering van beleid dat door de Bank zelf is bepaald. De consequentie is dat de kwaliteit van leven en de waardigheid van de overgrote meerderheid van de 'lokale participanten die zich inzetten voor ontwikkeling' bedreigt wordt. 'Participatie' draagt in dit geval bij tot een poging om te bezuinigen op de economische en sociale kosten van de privatisering van openbare middelen en diensten, en houdt vaak 'anti-democratische promiscuïteit' in, zoals, tussen de staat en de derde partij, aldus Sousa Santos.

Het streven naar de 'herstructurering' van de staat maakt deel uit van het algemene project van bewegingen die strijden tegen neoliberale globalisering. 'De nieuwe globale bewegingen introduceren een nieuw politiek paradigma dat uit is op een overgang van formele democratische systemen naar een radicale democratie.' (Calle, 2005).

Het ambitieuze karakter van de alternatieven, die, gezien de problemen waar ze mee te maken hebben, zowel legitiem als noodzakelijk zijn, staat in contrast tot de beperkingen van de specifieke resultaten die er tot nu toe bereikt zijn. Sommige van de belangrijkste ervaringen van 'een participerende democratie', zoals het 'participatiebudget' van de Braziliaanse stad Porto Alegre, hebben duidelijk bijgedragen tot de ontwikkeling van sociale netwerken, maar de machtsoverdracht heeft nog maar beperkt plaatsgevonden en is kwetsbaar, en de praktische resultaten in termen van de verbetering van de levenskwaliteit van de bevolking zijn gering en tijdelijk. Het is opvallend dat de PT (Arbeiderspartij), die deze gebeurtenis na 1989 heeft geïnspireerd en geleid, de lokale verkiezingen in 1994 heeft verloren. Bij het organiseren van het Sociaal Wereldforum, dat nauw in verband staat met Porto Alegre, zijn er kritische evaluaties opgesteld over verschillende aspecten van de participatiebudgetten (Carta Maior, 2006).

Sommige nieuwe projecten, zoals de gemeenschapsraden in Venezuela, maken gebruik van de voorgaande ervaringen om nieuwe antwoorden te vinden op de belangrijkste vragen over de 'herstructurering van de staat'. Het is bijvoorbeeld noodzakelijk om het gehele proces te baseren op zelfmanagement op lokaal niveau, en dit te combineren met participatie, met werkelijke beslissingsmacht over openbaar beleid en met effectief bestuur van de betreffende instellingen. En dit vraagt op zijn beurt om een radicale hervorming van deze instellingen.

In de 'derde sector' (NGO's, non-profit- en vrijwilligerswerk) zijn er interessante ervaringen opgedaan die te maken hebben met het verband tussen participatie en politieke druk. In Latijns-Amerika zijn waardevolle resultaten bereikt met het 'aansturen van commissies' (veedurías) (Alfaro, 2003). Andere initiatieven, zoals 'cybercampagnes' leiden alleen tot belangrijke resultaten als ze deel uit maken van een duidelijk beleid - bijvoorbeeld bij campagnes van organisaties als Amnesty International die e-mails sturen ter ondersteuning van mensen die onderdrukt worden, naar de instellingen die verantwoordelijk zijn voor hun situatie.

Deze positieve ervaringen moeten dienen als stimulators in de zoektocht naar effectieve manieren om te participeren door populaire organisaties in internationale verdragen en overeenkomsten die een belangrijke invloed hebben op de leefomstandigheden van de mensen in het Zuiden. In het bijzonder als het gaat om verdragen zoals de EPA's, die de Europese Unie wil ondertekenen samen met de ACS-landen, is de betrokkenheid en de participatie van sociale netwerken van groot belang. Zo hebben internationale campagnes zoals *Stop EPA's* samen met de activiteiten van andere instellingen en groepen het aantal overeenkomsten kunnen verminderen en alternatieven voorgesteld. Netwerken van dergelijke organisaties zouden vaste 'commissies waaraan verantwoordelijkheid moet worden afgelegd' of 'observatieposten' kunnen oprichten om het opstellen van verdragen en ook hun praktische toepassing op een kritische manier aan te sturen. Op deze manier zouden ze bijdragen aan het vormen van de publieke opinie en mobilisering en deze als basis te gebruiken voor het opstellen van ondersteunende procedures ter bevordering van de Noord-Zuid-solidariteit, die op effectieve wijze kunnen worden ingezet bij het nemen van politieke beslissingen.

Bibliografie

- Alfaro Moreno, R.M. (2003): *Ciudadan@s "de a veras"*. Lima, Calandria.
- Calle, A. (2005): *Nuevos movimientos globales. Hacia la radicalidad democrática*. Madrid, Editorial Popular.
- Caraballo, Ch.; Encina, J.; Rosa, M. and Soria, M. (2004): *Cuando nos parece que la gente no participa*. Sevilla, Atrapasueños.
- Carta Maior (2006): www.cartamaior.com.br/templates/materiaMostrar.cfm?materia_id=9801 (datum van raadpleging: 12/12/2008)
- Dilla, H.; Monereo, M. en Valdés Paz, J. (1996): *Alternativas de izquierda al neoliberalismo*. Madrid. Fundación de Investigaciones Marxistas.
- El Troudi, H.; Harnecker, M. en Bonilla-Molina, L. (2005): *Herramientas para la participación*. Caracas.
- Genro, T., de Souza, U. (2000): *El Presupuesto Participativo. La experiencia de Porto Alegre*. Barcelona, Ediciones del Serbal.
- Ovejero, F.; Martí, J.L. en Gargarella, R. (comp.) (2004): *Nuevas ideas republicanas*. Madrid, Paidós.
- Rodríguez Villasante, T. (2006): *Desbordes Creativos. Estilos y estrategias para la transformación*. Madrid, La Catarata.
- Sousa Santos, B. de (2003): *El milenio huérfano*. Madrid, Trotta.
- Wainwright, H. (2005): *Reclaim the State*. London, Verso.
- White, S.C. (2002): *Depoliticising development: the uses and abuses of participation* in: D. Eade (ed.) *Development, NGOs and Civil Society. Development in Practice* (www.developmentinpractice.org/apc_be-v8n-x-q.html).
- Wereldbank. Group on Community Participation and Development. www.wb-infokiosk.org/resource47_163.html (datum van raadpleging: 12/12/2008)

Miguel Romero Baeza

R

Regionale integratie

Economische tekstboeken onderscheiden meestal vijf fundamentele vormen voor het bepalen van regionale economische integratieprojecten: vrije handelsgebieden, douane-eenheden, gemeenschappelijke markten, en economische en monetaire eenheden. Op deze manier wordt er een impliciet quasi-fictief plan opgesteld dat bestaat uit verschillende fases, te beginnen met de liberalisering van markten, dat wil zeggen het wegnemen van obstakels voor vrije mobiliteit op markten voor goederen en diensten, arbeid en kapitaal, vervolgens het bereiken van steeds hogere coördinatie-niveaus op het gebied van economisch beleid (over het algemeen fiscaal en monetair en in mindere mate sociaal) en de uiteindelijke invoering van een gemeenschappelijke munteenheid.

Dit plan komt overeen met de oprichting en ontwikkeling van de huidige Europese Unie, die het belangrijkste referentiepunt is geworden voor integratiekwesties voor de rest van de wereld, vooral de Zuidelijke landen. De boodschap van dit verhaal is dat het regionale samenwerkingsverband haar ultieme doelstelling, namelijk het verbeteren van het ontwikkelingsniveau van deze economieën en van de bevolking, kan bereiken door het vergroten van de markten en het harmoniseren van het beleid.

De theoretische analyse van de regionale economische integratie is voor het grootste deel ontwikkeld door auteurs die zich scharen achter de neoklassieke orthodoxie en de in het algemeen neoliberale beleidsvoorschriften. Echter, één van de gebieden waarop theoretische en beleidsalternatieven ontwikkeld zijn, is het gebied van de voor- en nadelen van de integratie van ontwikkelingslanden. Samenvattend kan gezegd worden dat er drie belangrijke soorten benaderingen onderscheiden kunnen worden: de neoklassieke of marktbenadering, de directe of sturende benadering en de neofunctionalistische benadering. De verschillen tussen deze drie benaderingen draaien om de vraag wat de juiste mate van publieke interventie is binnen dergelijke projecten. Om twee concrete voorbeelden te geven: in welke mate en op welke manier zouden de winnaars van de unie de verliezers moeten compenseren? En: hoeveel vrijheid moet het marktmechanisme krijgen in de verdeling van middelen binnen de groep?

Dit debat over het vaststellen van compensatiemechanismen is van groot belang om een polariserende dynamiek tussen economieën met grote verschillen in ontwikkelingsniveau te voorkomen. Deze discussie was van groot historisch belang voor het oprichten van regionale groepen in de Noordelijke landen aan de ene kant en die in het

Zuiden aan de andere kant. Maar de discussie is nog belangrijker vanwege de formatie van een nieuw groter type samenwerkingsverband dat in het leven is geroepen door de economieën van zowel het Noorden als het Zuiden.

Gezien het bovenstaande is het feit dat het regionalisme een nieuwe stimulans heeft gekregen in de jaren 90 heel belangrijk. Wereldwijd is het aantal integratieprojecten explosief toegenomen. Soms gaat het om een wederopstanding van oude regionale groepen onder een andere naam, en andere zijn helemaal nieuw. Het eerste resultaat hiervan is een toenemend aantal acroniemen.

Het 'nieuwe regionalisme' is een uitdrukking die gebruikt wordt om de meest recente trend in het regionalisme aan te duiden. Het gaat hier om integratieprojecten met een geringe mate van institutionalisering en zwakke compensatiemechanismen, die hebben geleid tot de vestiging van grote handelsvrije gebieden. Dit nieuwe model van een meer open regionalisme draagt er waarschijnlijk toe bij dat regionale groepen de multilaterale regels van het GATT-WTO-raamwerk vaker naleven. Dit geldt vooral voor het discriminatieverbod ten opzichte van landen buiten de unie.

Het principe van dit nieuwe raamwerk voor betrekkingen is tweezijdig: de Zuidelijke landen willen graag met voorrang toegang krijgen tot landen met een hoog inkomstenniveau en tot markten waarvan een aantal sectoren nog steeds zeer goed beschermd worden, en de Noordelijke landen zijn bezig om een aantal landen waarvan verwacht wordt dat ze een economische groei zullen doormaken formeel binnen hun invloedssfeer te brengen. Karakteristieke voorbeelden van dit nieuwe regionalisme zijn ondermeer NAFTA (*Noord-Amerikaanse Vrijhandelsovereenkomst*) en APEC (*Asia-Pacific Economic Cooperation - Economische samenwerking Azië-Stille Oceaan*).

Achter deze initiatieven is bovendien een positieverandering van een aantal regeringen te bespeuren, met name die van de Verenigde Staten, die een open regionalisme-model heeft gekozen vanwege de teleurstelling over de tekortkomingen van het multilaterale raamwerk van de wereldhandelsonderhandelingen tijdens de laatste jaren van de GATT en recentelijk in diens opvolger de WTO. De steun die veel regeringen aan dit nieuwe type regionale groep geven betekent een verandering in de gebruikelijke dialoog. Historisch gezien wordt regionale integratie vaak beschouwd als een 'tweede keuze'-optie, dat wil zeggen dat dit niet het grootste voordeel oplevert als het om

welzijn gaat, wat wel geldt voor de beste keuze, een raamwerk van multilaterale economische liberalisatie voor de gehele wereld. Daarom reageren zelfs de financiële instellingen van Bretton Woods en de WTO pragmatisch en accepteren dat het wenselijk is dat handelsliberalisatie bereikt wordt via de regionale weg, zolang deze groepen een tijdelijke fase vertegenwoordigen op de weg naar de ultieme doelstelling: het openen van de markten op wereldschaal.

Dezelfde logica wordt steeds vaker en op een steeds ambitieuzere manier op geografische schaal toegepast om en zal uiteindelijk leiden tot de meest recente versie van dit open regionalisme-model. Voorbeelden hiervan zijn de megaprojecten van de vrije handelsgebieden die gestart zijn door de VS voor het Zuid-Amerikaanse continent als geheel (FTAA) of de FTA's (Vrijhandelsovereenkomsten) met verschillende Latijns-Amerikaanse regionale groepen of bilateraal met een aantal afzonderlijke regeringen. De EU heeft vergelijkbare plannen met de mediterrane landen en ook met verschillende regionale groepen uit de ACS-landen.

De doelstelling die de Noordelijke landen met deze initiatieven hebben is het toekennen van handels- en economische voorkeuren aan hun randgebied of invloedssfeer, hoewel handelsvoorkeuren worden geacht wederzijds te zijn. Zelfs op het Aziatische continent, waar historisch gezien vrij veel echte, maar zeer weinig formele integratie is, heeft het gevoel van frustratie van de afgelopen jaren over het gebrek aan vooruitgang binnen het raamwerk van de multilaterale onderhandelingen van de WTO geleid tot het feit dat de Aziatische landen een duidelijker regionaal raamwerk voor ogen hebben. Binnen dit raamwerk kunnen in de toekomst grote vrije handelsgebieden worden gevestigd tussen China en de ASEAN-landen of tussen de ASEAN-landen en Zuid-Korea en Japan.

In plaats van het bevorderen van integratieprojecten tussen ontwikkelde en ontwikkelingslanden hebben de uitvoerders van het nieuwe regionalisme veelvuldig de voorkeur gegeven aan de formalisering van handelsovereenkomsten tussen afzonderlijke landen en regionale groepen, of tussen regionale groepen uit de Noordelijke landen en regionale groepen in het Zuiden. Dit wordt geïllustreerd door de plannen om EPA's (Economische Partnerschapsakkoorden) te ondertekenen tussen de EU en de afzonderlijke ACS-landen, maar ook met regionale groepen uit ACS-landen, met name in Sub-Sahara-Afrika.

Gezien het feit dat de meest dynamische economieën van elk van de drie grootste rivaliserende blokken waarin de wereld verdeeld kan worden opgedeeld soortgelijke initiatieven neemt, wordt het creëren van vrije handelsgebieden op continentaal of intercontinentaal niveau (al zijn ze dan gebaseerd op verschillende modellen) een belangrijk instrument voor het bevorderen van ontwik-

keling in de Zuidelijke landen. Het lijkt de bedoeling te zijn om een naar buiten gericht economisch model voor regionale groepen te creëren, in overeenstemming met het heersende neoliberale globaliseringsproces. Het zou dus in directe tegenstelling staan tot het autocentrische industrialisatiemodel, waarnaar de vroegere regionale initiatieven in de ontwikkelende wereld streefden. Het is niet verwonderlijk dat het nieuwe model tot een verhitte controverse heeft geleid over de vraag wat de mogelijke gevolgen zijn voor de participerende economieën, met name voor de zwakkere en gedestructureerde economieën.

Het huidige concept van regionale economische integratie is heel anders dan dat in de oude leerboeken, die het integratieproces zagen als een proces waarin een aantal fasen doorlopen moesten worden, van tariefverlaging tot monetaire integratie. Het huidige concept ziet ook niet in dat regionale integratie als een potentieel ontwikkelingsinstrument op zichzelf noch goed, noch slecht is. Het uiteindelijke oordeel over dit concept hangt af van het feit of het de mate van welzijn van het volk vergroot, afgezien van de groei van de markt of toegenomen handelsstromen.

In de gespecialiseerde literatuur over dit onderwerp bestaat er geen consensus over de vraag of integratie de weg naar ontwikkeling is en er bestaan ernstige meningsverschillen over de voordelen van de verschillende integratiemodellen met verschillende niveaus van regulering, overheidsingrijpen en institutionalisering.

Er bestaat geen twijfel dat éézijdige handelsovereenkomsten (het verminderen van de bescherming van landbouw- of arbeidsintensieve producten in geïndustrialiseerde landen) de belangen van de meerderheid van de economieën in het Zuiden zouden dienen. Dit betekent echter niet dat de meest verslechterde economieën per definitie zullen profiteren van de oprichting van een vrije handelsgebied als onderdeel van een wederkerig liberaliseringsproces als er tegelijkertijd geen compensatie- of herverdelingsbeleid is. Dit is een oude discussie in de literatuur over regionale integratie, dat vooral van belang is als het gaat om economieën met grote verschillen in ontwikkelingsniveau.

Eén opvallend kenmerk van deze verhandeling over de vrije handel is dat de meeste geïndustrialiseerde economieën een soortgelijk proces van deregulatie op het gebied van handel hebben ondergaan, maar dan op een weloverwogen en gecontroleerde manier. Een aantal sectoren zoals de landbouw bleef zelfs zeer goed beschermd. Aan de andere kant zijn veel ontwikkelingslanden ertoe gedwongen om een radicaal dereguleringsbeleid op te stellen voor een korte periode, terwijl de producerende sectoren van die landen niet concurrerend zijn. In dergelijke gevallen is er een ernstig risico van deïndustrialisatie en een terugkeer naar een primaire specialisatie op het gebied van de export.

De nieuwe handelsgebieden zijn niet alleen gericht op het vrije verkeer van goederen en diensten, maar zijn ook vaak bedoeld als eerste stap in een breder liberaliseringsproces, waarvan ook de vrijheid van kapitaalverkeer en de incorporatie van andere 'handelsgerelateerde kwesties' deel uitmaken. De liberalisering van de directe buitenlandse investeringsstroom is bijzonder controversieel in zowel het Noorden als het Zuiden. In het Noorden is men bang voor industriële delocalisatie van de grote multinationale bedrijven, terwijl in het Zuiden veel wantrouwen ontstaan is door overdreven pogingen om de belangen van transnationaal kapitaal veilig te stellen (bijvoorbeeld door het ingetrokken voorstel voor het opstellen van een Multilaterale Investeringsovereenkomst (MIA) of andere voorstellen die verder gaan dan de regels van de WTO. Sommige FTA's tussen de VS en Latijns-Amerikaanse landen kenmerken zich hierdoor al. Veel mensen in het Zuiden zijn ook tegen onbeperkte buitenlandse investeringen, omdat ze leiden tot slechte arbeidsomstandigheden, en slechts een gering trickle-down effect hebben op de lokale industrieën en steeds vluchtiger worden.

Hier komt nog bij dat de bescherming van intellectuele eigendomsrechten, die radicaal verschilt van de logica van de technologische overgangsprogramma's uit de vorige decennia, ook gezien wordt als een bedreiging voor het welzijn van mensen in de armste landen, met name als het gaat om medicinale producten.

Uiteindelijk wordt een te groot vertrouwen in markten en andere onderdelen van het neoliberale geloof (dat gewoonlijk een dubbele standaard hanteert en erg inconsequent handelt) een obstakel voor een vorm van ontwikkeling in het Zuiden die verder gaat dan de reproductie van het perifere kapitalistische model, waartoe de landen in het Zuiden veroordeeld zijn. Het asymmetrische neoliberale regionalistische model betekent een stap terug in vergelijking tot het oorspronkelijke idee van een bredere integratie met meer ruimte voor sociaal beleid en gebaseerd op een alternatief model. Het beperkt het vermogen van regeringen, regionale groepen en organisaties in de burgermaatschappij in het Zuiden om hun eigen autonome ontwikkelingsstrategieën te bepalen en in te voeren, volgens hun respectievelijke bijzonderheden, behoeftes en prioriteiten. In deze context kunnen Zuid-Zuid-samenwerkingsinitiatieven tussen verschillende landen en regionale groepen

ertoe bijdragen dat landen kunnen profiteren van de voordelen van regionale integratie, zonder dat ze het slachtoffer worden van de hegemonische macht van de belangrijkste economische wereldmachten.

Het gevaar van een te zeer naar buiten gericht integratiemodel is dat de minst begunstigde landen in de verdrukking raken door de combinatie van vrije marktkrachten van binnenuit en de bescherming van minderheidsbelangen die voorrang krijgen binnen het samenwerkingsverband. Om een uitdrukking van de andersglobalistische beweging samen te vatten: 'een andere vorm van regionale economische integratie is wenselijk en mogelijk.'

De uitdaging waarvoor de organisaties in het Noorden en het Zuiden die participeren in hetzelfde integratieproject staan (bijvoorbeeld de EPA's tussen de EU en verschillende regionale groepen uit de ACS-landen) is de weg te bereiden voor die wenselijke en mogelijke integratie. Deze zou zeker gebaseerd zijn op een humaner en rechtvaardiger ontwikkelingsmodel, met de bevrediging van basisbehoeftes als het belangrijkste doel, dat de initiatieven en vooruitgang van regionale groepen stimuleert.

Bibliografie

- Ballad, A. S. en Ballad, P. (1997): *Regional blocks. Building blocks or stumbling blocks?* London, MacMillan Press Ltd.
- Bidaurratzaga, E. (2006): *La integración económica regional como instrumento de desarrollo. Nuevas tendencias y limitaciones.* Cuadernos África-América Latina, No. 40-41. Madrid. SODEPAZ. pag. 11-17.
- Calvo, A. (2003): *Integración económica y regionalismo.* Madrid, Centro de estudios Ramón Areces.
- Keet, D. (1999): *Globalisation and Regionalisation Contradictory Tendencies? Counteractive Tactics? Or Strategic Possibilities?* AIDC (Alternative Information and Development Centre). www.aidc.org.za
- Palazuelos, E. en Vara, M. J. (samengesteld) (2002): *Grandes áreas de la economía mundial.* Barcelona, Ariel.

Eduardo Bidaurratzaga Aurre

V

Voedselzekerheid

Lichamelijke, economische en sociale toegang tot de noodzakelijke voedingsmiddelen (met betrekking tot de hoeveelheid, kwaliteit van voedingsstoffen, veiligheid en culturele voorkeur) voor een actief en gezond leven, voor alle familieleden, op elk moment en zonder voorzienbaar risico van het verlies van deze toegang. De belangrijkste voordelen van het concept bestaan eruit dat het een conceptueel raamwerk biedt dat toegepast kan worden op de interpretatie van de oorzaken en dynamiek van honger en hongersnood, en ook gebruikt kan worden bij het vaststellen van een referentiepunt of een doel dat nagestreefd moet worden door openbare beleidsmaatregelen en internationale hulp.

De evolutie van het concept heeft zich over het algemeen voorgedaan in drie fasen:

1. Nadat het voor het eerst gebruikt is in 1974 kwam de formulering van het concept in de jaren 70 overeen met wat we *National Food Security* noemen (NFS - Nationale Voedselzekerheid), waaronder wordt verstaan: de beschikbaarheid van voldoende voedselvoorraden om de behoeften te bevredigen van de bevolking van het hele land.
2. Vanaf het begin van de jaren 80 was de meerderheid van de debatten gericht op een nieuwe formule, *Household Food Security* (HFS - Voedselzekerheid voor huishoudens) dat de *toegang* tot voedsel door de armen centraal stelt, een benadering waaraan Amartya Sen's theorie over het Recht op Voedsel beslist aan bijgedragen heeft.
3. Vanaf halverwege de jaren 80 hebben talloze onderzoeken zowel nieuwe factoren en benaderingen belicht, alsook kritiek op Sen's theorie, en deze onderzoeken hebben het aanvankelijke concept van de HFS verbreed, aangezien het niet alleen meer ging om de toegang zelf en de voedselconsumptie.

Nationale Voedselzekerheid (NFS)

De eerste noemenswaardige definitie van voedselzekerheid die werd voorgesteld tijdens de Wereld Voedsel Conferentie in 1974 was 'de beschikbaarheid van voldoende voorraden basisvoedsel over de hele wereld en te allen tijde'. Door deze formulering van een wereldwijde voedselzekerheid, die gehanteerd werd onder de psychologische invloed van de voedselcrisis van 1974, en werd veroorzaakt door een daling in de wereldproductie en -reserves, geloofden velen in de aannemelijkheid van een Malthusiaans tekort wereldwijd. Dezelfde formulering, maar nu toegepast op ieder land, werd gebruikt tijdens dit hele de-

cennium en, in mindere mate, een gedeelte van het daaropvolgende. NFS houdt in: zorgen voor de beschikbaarheid van voldoende voedselvoorraden om te allen tijde te voorzien in de consumptiebehoeften per hoofd van de bevolking, zelfs in jaren waarin een land weinig produceert of de omstandigheden op de internationale markt ongunstig zijn.

Nationale Voedselzekerheid (NFS)

Het concept was gebaseerd op een theoretisch verklarend raamwerk over voedselcrisisen, vanaf de Malthus-periode (het eind van de 18^e eeuw) tot de jaren 80, door Sen (1981:57) de FAD, *Food Availability Decline* (het afnemen van de beschikbaarheid van voedsel), genoemd. Het doel van het voedselzekerheidsbeleid dat is afgeleid van deze visie is daarom het garanderen van een voedselvoorziening per hoofd van de bevolking die regelmatig is en blijft, door a) een verhoging van de nationale landbouwproductie (sommigen hebben hierover gezegd dat dit nationale *zelfvoorziening van voedsel* betekent), een punt waardoor processen zoals de Groene Revolutie op gang zijn gekomen, b) het importeren van voedsel, door de aanleg van de infrastructuur van de havens en de benodigde geldreserves om dit te bereiken en c) het aanleggen van voedselreserves die tijdelijke tekorten op kunnen vangen tot de oogst heeft plaatsgevonden, of importen of internationale hulp zijn gearriveerd (Alamgir and Aro-ra, 1991:7-8). Het doel is het vergroten van de totale voorraad, niet de herverdeling van voedselbronnen.

Voedselzekerheid voor huishoudens (HFS)

Vanaf het einde van de jaren 70 hebben verschillende auteurs kritiek geleverd op de tekortkomingen van het NFS-concept en, bovenal, op het onvermogen van de FAD om de oorzaken van de recente voedselcrisisen te verklaren, en het feit dat deze alleen voorkomen op bepaalde momenten en op bepaalde plaatsen, en dat alleen arme families eronder lijden.

Ze benadrukten dat hongersnood en honger over het algemeen niet het gevolg zijn van een tekort aan voedselvoorraden op de markt, maar eerder van het tekort aan middelen van sommige sectoren van de bevolking om voedsel te produceren of te kopen. Ze hadden ook kritiek op de NFS-visie omdat, aangezien deze gebaseerd is op gegevens per hoofd van de bevolking, deze de bestaande sociale ongelijkheden voor wat betreft de verdeling van middelen over het hoofd ziet, zodat het mogelijk is dat zelfs als de gemiddelde cijfers bevredigend zijn, sommige delen van de bevolking honger lijden.

Deze kritiek op de FAD's heeft zich uitgekristalliseerd in een alternatief model van de Indiase econoom Amartya Sen, die in zijn belangrijke werk *Poverty and Famines* (Armoede en Hongersnood) (1981) zijn theorie over het Recht op Voedsel uiteenzette als een verklaring voor hongersnoden. Het recht op voedsel betekent het vermogen of de middelen van een familie of individu om op een legale manier aan voedsel te komen, door het te produceren, het te kopen of het als een donatie van de staat te ontvangen.

Uitgaande van het onderzoek naar een aantal hongersnoden van de afgelopen eeuw, toonde Sen aan dat deze gewoonlijk niet ontstaan door een tekort aan voorraden, maar eerder door het plotselinge verlies van rechten door de meest kwetsbare sector van de bevolking. En endemische hongersnood betekent dat deze sectoren een permanent gebrek aan rechten hebben. Kortom, in beide gevallen bestaat het probleem er meestal uit dat de armen niet aan voedsel kunnen komen in plaats van dat er een tekort aan voorraad is.

Het gevolg van deze kritiek was dat het duidelijk werd dat NFS niet in staat was om de honger uit te bannen, hoewel het een noodzakelijk doel bleef. Zo ontstond in de eerste helft van de jaren '80 het concept *Household Food Security* (Voedselzekerheid voor huishoudens). Deze nieuwe benadering impliceerde een dubbele heroriëntatie: de familie (en later zelfs elk individu) werd het centrale punt van het onderzoek, in plaats van het land, en niet de beschikbaarheid van voedsel, maar de toegankelijkheid ervan stond centraal, zoals bepaald door de mate van socio-economische kwetsbaarheid.

Deze stap van NFS naar HFS weerspiegelde ook een definitieve overgang van een natuurlijke naar een socio-economische benadering van de verklaring van hongersnood en honger. Van de vele definities van HFS heeft die uit het verslag *Armoede en Honger* van de Wereldbank (1986:1) het meeste invloed gehad. Dit verslag is duidelijk beïnvloed door Sen's theorie: 'toegankelijkheid voor alle mensen, te allen tijde, tot voldoende hoeveelheden voedsel voor het leiden van een actief en gezond leven. De meest essentiële elementen zijn de beschikbaarheid van voedsel en de mogelijkheid om voedsel te verkrijgen'.

Herziening en verbreding van het HFS-concept

Vanaf de tweede helft van de jaren 80 hebben verschillende onderzoeken kritiek geleverd op de definitie van HFS van de Wereldbank en de theorie van rechten waarop deze gebaseerd is, omdat het de realiteit zou vereenvoudigen en belangrijke factoren zou vergeten. Eén van de kritische aanmerkingen is bijvoorbeeld dat de Wereldbank zich beperkt tot het tijdelijk classificeren van het ontbreken van voedselzekerheid (chronisch of voorbijgaand), maar geen rekening houdt met de in-

tensiteit of ernst, hetgeen in daaropvolgende analyses van het grootste belang is (Maxwell et al, 1990:53).

Tegelijkertijd zijn andere factoren en perspectieven die voorheen vergeten waren weer aan de orde gekomen. Deze zijn opgenomen in formuleringen van de HFS, die zich verbreed hebben, en steeds complexer en rijker zijn geworden. Enkele van de nieuwe elementen waar nu de aandacht op gevestigd wordt zijn:

1. Levensonderhoud. De HFS wordt niet langer gezien als een geïsoleerd doel, maar eerder als deel van een ander groter en belangrijker doel: in een stabiel levensonderhoud kunnen voorzien, dat het verkrijgen van de benodigde goederen en het benodigde inkomen voor het bevredigen van de basisbehoeftes garandeert.
2. Doordat kwetsbare mensen confrontatiestrategieën volgen met als doel om te overleven wordt hun levensonderhoud zoveel mogelijk in stand gehouden in tijden van voedselcrisis.
3. Ongelijkheden op basis van sekse binnen families bij het beheer van de inkomsten en toegankelijkheid tot voedsel en andere basisgoederen. Vrouwen worden over het algemeen achtergesteld als het gaat om het beheer van middelen en vaak ook bij de toegang tot voedsel, een situatie die nijpender wordt tijdens voedselcrisissen.
4. Gezondheid en haar relatie tot voeding. Het feit dat de voedingsstatus niet alleen afhangt van voedselconsumptie, maar ook van iemands gezondheidsgeschiedenis (bloedarmoede, braken, koorts, diarree, enz, hebben ook invloed op de voeding).
5. De culturele waarde van voedsel. Er wordt steeds vaker ingezien dat voedsel niet alleen voedingswaarde, maar ook een belangrijke culturele waarde heeft die te maken heeft met het behouden van de identiteit, het gevoel van waardigheid en sociale relaties met de gemeenschap. Gezien het bovenstaande moet HFS gebaseerd zijn op voedsel dat in overeenstemming is met het plaatselijke dieet en de plaatselijke productierichtlijnen, en voedselhulp moet gegeven worden in de vorm van producten die cultureel acceptabel zijn voor de ontvangers.
6. De subjectieve percepties van degenen die worden getroffen door voedselcrisissen met betrekking tot de risico's die ze lopen en hun behoeftes, die vaak verschillen van die van de regeringen of internationale donoren. HFS betekent dus ook dat de angst wordt weggenomen dat ze geen voldoende voedsel zullen hebben in de toekomst.
7. Geweld als een belangrijke oorzaak van recente hongersnoden, waarmee Amartya Sen's theorie over rechten geen rekening hield: deze was alleen gericht op armoede. Het begrip van de oorzaken en de dynamiek van voedselzekerheid is toegenomen met het onderzoek van het enorme destructieve effect

van recente burgerconflicten, vooral in Afrika. Geweld vernietigt de productiemiddelen en brengt de economische activiteit en sociale relaties in beroering, leidt tot gedwongen migraties en epidemieën, verhindert de invoering van confrontatie-strategieën, vertraagt acties van de staat en het voorzien in basisdiensten en bemoeilijkt de internationale hulpverlening

8. Door het menselijke recht op voedsel, dat wettelijke, ethische en politieke dimensies heeft, worden volgens verschillende auteurs aan zowel de betreffende landen als aan de internationale gemeenschap als geheel verplichtingen opgelegd om HFS te respecteren, te beschermen en te bevorderen.

Deze toenemende genuanceerde benadering van theoretische verklaringen betekent ook dat de behoefte aan een beleid voor voedselzekerheid voor steeds grotere uitdagingen komt te staan. Zoals we gezien hebben pleitte de benadering van NFS simpelweg voor technische oplossingen om de nationale voorraad te vergroten. Later legde de benadering van HFS, die afgeleid is van de rechtentheorie, de nadruk op de behoefte aan economische maatregelen om de armoede te verminderen. Als laatste moet gezegd worden dat zelfs dergelijke maatregelen onmogelijk te verwezenlijken leken in de jaren 90, met name in geval van hongersnoden in combinatie met gewapende conflicten of situaties die bekend staan als complexe politieke noodgevallen.

Dit was niet zozeer het gevolg van een tekort aan voedsel of van armoede, maar eerder van massale schendingen van de mensenrechten. In deze context is het antwoord volgens auteurs zoals De Waal (1997:8-12) eerder een politieke benadering, waardoor de gemeenschap van het land dat in crisis is en zelfs de internationale gemeenschap druk moeten uitoefenen op de regeringen om een soort van 'politiek contract' te respecteren. Deze visie ziet het zowel het naleven van burger- en politieke rechten als socio-economische rechten als de beste manier om hongersnoden te voorkomen.

Bibliografie

Alamgir, M. en Arora, P. (1991): *Providing Food Security for All*, IFAD Studies in Rural Poverty, Nr. 1. Londen, Intermediate Technology Publications.
Devereux, S. (1993): *Theories of Famine*. Londen, Harvester Wheatsheaf.
De Waal, A. (1997): *Famine Crimes. Politics and the Disaster Relief Industry in Africa*. Oxford/Bloomington (EE.UU.), James Currey/Indiana University Press.

Drèze, J. en Sen, A. (1989): *Hunger and Public Action*. Oxford, Clarendon Press.

Drèze, J. en Sen, A. (ed.) (1990): *The Political Economy of Hunger*, deel I: Entitlement and Welfare; vol. II: Famine Prevention; vol. III: Endemic Hunger. Oxford, Clarendon Press.

FIVIMS (1999): *Food Insecurity and Vulnerability Information and Mapping Systems*. Zie: www.fivims.net

Foster, P. (1992): *The World Food Problem. Tackling the Causes of Undernutrition in the Third World*. Boulder (EE.UU.)/London, Lynne Rienner Publishers/Adamantine Press Limited.

Maxwell, S., M. Swift en Buchanan-Smith, M. (1990): *Is Food Security Targeting Possible in Sub-Saharan Africa? Evidence from North Sudan*, IDS Bulletin, deel. 21, No 3, July. Brighton (G.B.), Instituut voor Ontwikkelingsstudie, Universiteit van Sussex. pag. 52-61.

Maxwell, S. (1991): *National Food Security Planning: First Thoughts from Sudan* en Maxwell, S. (ed.): *To Cure All Hunger. Food Policy and Food Security in Sudan*, London, IT Publications. pag. 15-48.

Maxwell, S. en Smith, M. (1992): *Household Food Security: a Conceptual Review* en Maxwell, S. and Frankenberger, T.R. (ed.) (1992): *Household Food Security: Concepts, Indicators, Measurements. A Technical Review*. New York/Rome, UNICEF/IFAD. pag. 1-72.

Maxwell, S. en Frankenberger, T.R. (ed.) (1992): *Household Food Security: Concepts, Indicators, Measurements. A Technical Review*. New York/Rome, UNICEF/IFAD.

Pérez de Armiño, K. (1996): *Seguridad alimentaria nacional y familiar. Conceptos y políticas*, in Sutcliffe, B. (samenstelling.): *El Incendio Frío. Hambre, Alimentación y Desarrollo*. Barcelona, Icaria. pag. 247-263.

Pérez de Armiño, K. (1998): *El futuro del hambre. Población, alimentación y pobreza en las primeras décadas del siglo XXI*. Cuadernos de Trabajo, No. 22. Bilbao, Hegoa. UPV/EHU.

Sen, A. (1981): *Poverty and Famines. An Essay on Entitlement and Deprivation*. Oxford, Oxford University Press.

Thomson, A. en Metz, M. (1997): *Implications of Economic Policy for Food Security. A Training Manual*, Training Materials for Agricultural Planning, Nr. 40. Rome, FAO.

World Bank (1986): *World Development Report 1986: Poverty and Hunger: Issues and Options for Food Security in Developing Countries*. Washington DC, World Bank.

Karlos Pérez de Armiño

Vrijhandelsakkoorden

Vrijhandelsakkoorden (Free Trade Agreements - FTA's) zijn contractuele overeenkomsten tussen twee of meer landen die elkaar preferentiële toegang tot hun markten geven. Dit geldt ook voor gevoelige producten.¹

Voorbeelden van dergelijke overeenkomsten zijn de Associatieve Overeenkomst tussen de EU en Chili, de samenwerkingsovereenkomst tussen de EU en de Golfregio en de overeenkomst tussen de EU en ASEAN.

Regionale Handelsakkoorden (Regional Trade Agreements - RTA's) zijn overeenkomsten die streven naar handelsliberalisatie tussen landen binnen dezelfde regio op een niet-discriminerende basis. Ze staan meestal vermeld onder Artikel XXIV van de GATT (General Agreement on Tariffs and Trade - Wereldovereenkomst voor Tarieven en Handel) van 1994.

RTA's kunnen ook gesloten worden tussen twee of meer landen uit verschillende regio's, en ze kunnen derden buitensluiten die geen deel uitmaken van dergelijke overeenkomsten. Dit brengt de kwestie over uitzonderingen op de volgende WTO-beginselen naar voren: *Most-favoured-nation treatment* (principe van meest-begunstiging): het principe: geen onderscheid maken tussen de handelspartners; en voor de *National Treatment* (Nationale Behandeling): Het principe: buitenlandse goederen en aanbieders hetzelfde behandelen als die uit het eigen land.²

Douane-unies of gemeenschappelijke markten, bijvoorbeeld de Europese Unie (EU) zijn internationale regeringsinstellingen die ernaar streven om de douanebeperkingen en tarieven op goederen te verlagen, diensten te liberaliseren en een gemeenschappelijk extern tariefbeleid te creëren ten opzichte van landen die geen lidstaten zijn (Walter Goode, 1998). Deze maatregelen zijn gericht op het creëren van een gemeenschappelijke markt, die gekenmerkt wordt door vrij verkeer van goederen, diensten en mensen.

De EPA's voorzien inderdaad in de noodzaak voor de EU om de Cotonou- en Lomé-Conventies in overeenstemming te brengen met de regels en stipulaties van de WTO.³ EPA's worden afgesloten tussen een douane-unie (de EU) en een groep landen, die geen vrij handelsgebied noch een douane-unie zijn (de landen in Afrika, Caraïben en

Stille Oceaan - de ACS-landen).

De EPA's zijn gecreëerd op basis van de politieke filosofie die stelt dat handelsbeleid een instrument is voor het buitenlandse beleid van de EU en een manier voor de ACS-landen is om zich te ontwikkelen en arbeid te creëren. De EPA's zijn daarom vrije handelsovereenkomsten die vallen onder een vorm van interregionalisme.

Aangezien de EPA's in verschillende fasen door verschillende subregio's ondertekend worden, moeten de kwesties die hier besproken worden kritisch worden bekeken.

Kritieke handels- en ontwikkelingskwesties

De EPA's pakken het probleem van *export-subsidies* in de Europese landbouw niet aan. Deze kwestie is een onderdeel van de Ontwikkelingsagenda van Doha in de WTO. Het blijft uiterst controversieel vanuit het oogpunt van ontwikkeling. Dit is het belangrijkste punt bij het bereiken van een uitgebalanceerde en gelijkwaardige maatschappij. Landbouw blijft de belangrijkste bron van werkgelegenheid voor vrouwen in ontwikkelingslanden, en moet de uitdaging om toegang tot duurzame inkomens te verkrijgen het hoofd bieden. Waarom? Omdat exportsubsidies overproductie in de hand werken, terwijl de lokale kleinschalige landbouwproductie en het levensonderhoud, met name dat van vrouwen, ontwricht worden door het kunstmatige prijsbeleid van landbouwproducten. In Ghana bijvoorbeeld werd de lokale pluimveeproductie ontwricht door een overvloed aan gesubsidieerde pluimveeimporten. Dit heeft invloed gehad op het levensonderhoud van kleine boerinnen. Kunstmatige prijzen in combinatie met onder andere lage tarieven in de landbouwsector van de ACS-landen hebben in veel gevallen geleid tot een afhankelijkheid van de importen van handelsartikelen die anders lokaal zouden zijn geproduceerd en geconsumeerd.

In *diensten* staan eerlijk beheer van de nationale controle en noodmaatregelen centraal in het beleid van de ACS-landen. De 'negative list approach' (alle diensten staan open voor buitenlandse concurrentie, tenzij anders aangegeven) vraagt van ACS-landen dat ze de gevolgen van dienstenliberalisering beoordelen.

¹ De categorie gevoelige producten verwijst naar producten die in het kader van de Ontwikkelingsagenda van Doha van de WTO over landbouw zowel ontwikkelde landen (4 plus 2 procent) als ontwikkelingslanden (een derde hoger dan hun tariefregels) toestaan om af te wijken van de veelgebruikte reductieformule voor de uiteindelijke gebonden tarieven voor producten die zijn aangewezen als gevoelig.

² GATT Artikel I, GATS Artikel II en TRIPS Artikel 4. GATT Artikel 3 stelt de eis dat importen niet minder goed behandeld worden dan dezelfde of vergelijkbare goederen die in het land zelf geproduceerd worden, als ze eenmaal door de douane zijn gegaan. GATS Artikel 17 en TRIPS Artikel 3 gaan ook over nationale behandeling van diensten en de bescherming van intellectueel eigendom.

³ Deze noodzaak kwam voort uit een geschillenbeslechting over bananen. Ga voor meer informatie naar: http://ec.europa.eu/trade/issues/respectrules/dispute/pr270808_en.htm

De *bescherming van traditionele kennis en startende nationale industrieën* is van wezenlijk belang om de bevordering van industriële sector en de werkgelegenheid van de ACS-landen een kans te geven, terwijl hierdoor tegelijkertijd vrouwen een kans wordt geboden op een stabiel en duurzaam inkomen, dat gebaseerd is op lokale traditionele kennis. Vanuit dit perspectief moet er bijzondere aandacht worden besteed aan het juiste beheer van intellectuele eigendomsrechten op het gebied van landbouw en de bescherming van lokale technologie, dat ook bedoeld is als een methodiek en productieproces.

Oorsprongregels. Hierover bestaan geen multilaterale leidregels behalve de *Gemeenschappelijke Verklaring inzake de Voorkeursregels van Oorsprong* die toegevoegd is aan de WTO-Overeenkomst over de Oorsprongregels. De inleiding van deze overeenkomst erkent dat duidelijke en voorspelbare oorsprongregels en de toepassing ervan de internationale handelsstroom bevorderen, en geeft aan dat het wenselijk is dat oorsprongregels zelf geen onnodige obstakels voor de handel creëren.¹ Het ontwikkelingseffect van het cumulatieprincipe, dat stelt dat er rekening gehouden moet worden met de verschillende fases van het productieproces om de herkomst van industriële goederen vast te stellen, moet nog bewezen worden.

Met betrekking tot de *toegang tot de markt voor niet-landbouwkundige producten* zal de ACS het probleem van leveringsbeperkingen het hoofd moeten bieden, aangezien haar productiecapaciteit niet concurrerend genoeg is om de concurrentie van opkomende economieën zoals India, China en Brazilië in de EU aan te kunnen. Ondertussen heeft de tariefverlaging in de niet-landbouwkundige sector van de ACS-landen invloed gehad op het vermogen van hun regeringen om betaalbare essentiële diensten aan te bieden.

De opmars naar directe buitenlandse investeringen en het consumptiemodel, vaak zonder dat dit vergezeld gaat van het juiste ondersteunende raamwerk, zal zeer waarschijnlijk het vermogen tot nationale beleidsvorming in de ACS-landen nog verder verminderen, en zal deze in de traditionele rollen houden binnen de internationale verdeling van arbeid. Alleen de al rijke minderheid zou kunnen profiteren van deze politieke en economische keuzes zonder de juiste ondersteunende raamwerken en zonder participatie van de burgermaatschappij. Het welzijn van de meerderheid van de ACS-burgers wordt hierdoor niet bevorderd.

Bibliografie

- Bagwell, K., Mavroidis, P. C.; Staiger, R. W. (2003): *It's a question of Market Access* in American Journal of International Law, vol. 96, No.1, (January). pag. 56-76. Digitale versie: www.asil.org/ajil/wto4.pdf
- Blanco, H. M.; Zabludovsky, K. J.; Lora, G. S., (2004): *A key to hemispheric integration*. Buenos Aires, Trade and Hemispheric Issues Division, Occasional Paper -SITI-03.
- Burfisher, M. E.; Sherman, R.; Thierfelder, K. (2004): *Regionalism. Old and new, theory and practice*. MTID Discussion Paper Nr. 65. Digitale versie: www.ifpri.org/divs/mtid/dp/papers/mtidp65.pdf
- Iorio, M. (2007): *Bilateral and Regional Free Trade Initiatives: Political and Sectoral Issues*, Brazilië, International Gender and Trade Network (Internationaal Sexe en Handelsnetwerk) (IGTN) en EQUIT.
- Tharakan, P. K. M., (2002): *The European Union and Preferential Arrangements in The World Economy*, Deel 25, Nr. 10. pag. 1387-1398.

Mariarosaria Iorio

¹ De Gemeenschappelijke Declaratie voorziet in preferentiële oorsprongregels; met name Artikel 3 (c) vereist dat wetten en regels die betrekking hebben op deze regels gepubliceerd moeten worden 'alsof ze het onderwerp waren van en in overeenstemming met de voorzieningen van Artikel X van GATT 1994'.

W

WTO (Wereldhandelsorganisatie)

De Wereldhandelsorganisatie (WTO) is het multilaterale instituut dat de regels vaststelt voor de internationale handel. De WTO heeft de GATT (Wereldovereenkomst voor Tarieven en Handel) hierin in 1995 opgevolgd. GATT bestond sinds 1947 en is tegenwoordig onderdeel van de WTO, en dit geldt ook voor de Algemene Overeenkomst over Handel in Diensten (GATS) en de Overeenkomst inzake de handelsaspecten van intellectuele eigendomsrechten (TRIP's). Samen met het IMF en de Wereldbank is de WTO één van de belangrijkste internationale economische organisaties en een steunpilaar van de neoliberale globalisering.

De belangrijkste activiteit van de GATT waren de acht rondes van internationale handelsoverhandelingen die het heeft georganiseerd. De eerste vond plaats in Genève in 1947 en de laatste, die bekend werd als de Uruguay Ronde heeft geleid tot de WTO. De Uruguay Ronde werd net als de voorgaande rondes op verzoek van de ontwikkelde landen georganiseerd met als doel de reikwijdte van de GATT te vergroten. Door conflicten tussen de Verenigde Staten en de Europese Unie, met name over de landbouw, werden de onderhandelingen pas afgesloten op 15 december 1993, terwijl ze vier jaar na de aanvang ervan in 1986 in Punta del Este (Uruguay) afgesloten hadden moeten worden. De laatste overeenkomst werd in april 1994 getekend in Marrakech (Marokko) door de hoogste vertegenwoordigers van 124 landen en de Europese Unie. In 2008 had de WTO 152 lidstaten.

De WTO trad in werking op 1 januari 1995. De Ministeriële Conferentie, die iedere twee jaar plaatsvindt, is het hoogste beslissende orgaan van de WTO. Er is ook een Algemene Raad, die haar permanente orgaan is, en een Directeur-generaal. Elk land binnen de WTO heeft hetzelfde stemrecht, zoals dat ook het geval was in de GATT, in tegenstelling tot de Bretton-Woods-instellingen (IMF en Wereldbank), hoewel de beslissingen meestal door middel van consensus genomen worden.

Hoewel het lijkt alsof deze wereldhandelsorganisatie een formele democratie heeft, heerst in werkelijkheid de tirannie van de wereldmarkt, waarin beslissingsmacht gelijk staat aan economische macht. Dus komt het er op neer dat de ontwikkelde landen de macht hebben. De WTO is daarom eerder een oligarchie dan een waarachtige democratie. Een oligarchie waarin mensen in een groot aantal commissies en werkgroepen zitting hebben en direct betrokken zijn bij de bedrijven van de daarbij horende handelssector en optreden als vertegenwoordigers de Noordelijke landen. Dat wil

zeggen, de spelregels worden bepaald door degenen die van ervan kunnen profiteren, en hierdoor wordt de economie naar de smaak van de multinationals 'geglobaliseerd'.

Tot nu toe zijn er zes ministeriële conferenties gehouden: in Singapore (1996), Genève (1998), Seattle (1999), Doha (2001), Cancun (2003) en Hong Kong (2005).

Er had een 'Millenniumronde' met handelsoverhandelingen overeengekomen moeten worden op de bijeenkomst in Seattle, maar daarover werd geen consensus bereikt. In 2001 werd er echter een nieuwe ronde onderhandelingen vastgesteld die zou beginnen in 2002 en drie jaar later afgesloten zou worden.

De Noordelijke landen wilden het de 'Ontwikkelingsronde' noemen, maar de meerderheid van de regeringen in het Zuiden weigerden de ronde zo te noemen, omdat ze dat beschouwden als een foute weergave van de inhoud van de onderhandelingen. Bovendien slaagde de topconferentie in Cancun (net zoals die in Seattle) er niet in om zelfs maar tot één enkele overeenkomst te komen en hierdoor duurde de onderhandelingen van Doha langer. De geplande sluitingsdatum ligt allang achter ons.

December 2007 werd als de nieuwe sluitingsdatum vastgesteld in de VIe Ministeriële Conferentie die in Hong Kong gehouden werd, maar deze datum is alweer voorbijgegaan zonder dat er een nieuwe sluitingsdatum vastgesteld is. De conclusie is dus dat, op enkele geruchten na, de Doha-Ronde tot stilstand is gekomen.

De supervisie van nieuwe handelsregels valt ook onder de WTO. Om hier aan te voldoen is er een *Regeling inzake toetsing van het handelsbeleid* (TPRB) opgericht, die erop toeziet dat alle leden de regels nakomen. Bovendien is het de enige internationale organisatie die daadwerkelijk sancties kan opleggen aan de lidstaten als deze zich niet aan de regels houden, door middel van het Orgaan voor Beslechting van Geschillen.

Gezien haar vermogen om sancties op te leggen is de WTO op aandringen van de Noordelijke landen de vraagbaak geworden voor alle soorten economische vragen die op één of andere manier 'betrekking hebben op handel'.

De eerste vraag ging over intellectuele eigendomsrechten, die vastgesteld waren in de Uruguay-ronde. Daarna volgde de opkomende digitale handel, die bijna ongemerkt geliberaliseerd was, zonder dat de Zuidelijke landen iets van compensatie hadden ontvangen.

Deze werden gevolgd door ministeriële conferenties. Er zijn pogingen ondernomen om de liberalisering van internationale investeringen, openbare aankopen en het concurrentiebeleid op de agenda te zetten. Hoewel er geen overeenkomst bereikt is over deze vragen, zijn ze allemaal geaccepteerd als geschikte vraagstukken voor de WTO.

Ondanks dat trokken de Noordelijke landen deze onderwerpen terug uit de onderhandelingen in Doha in 2004, toen er een verschuiving optrad in de onderhandelingsstrategie. De Noordelijke landen gaven er de voorkeur aan om tot resultaat te komen op het gebied van de handel in diensten en de alomtegenwoordige landbouwkwestie. Door deze verandering in opstelling werd de Ministeriële Conferentie van Hong Kong geen daverend succes, hoewel deze geen totale mislukking werd, zoals het geval was in Seattle en Cancun. De uitbreiding van het mandaat van de WTO naar nieuwe vragen ligt daarom op het moment stil, maar de organisatie blijft functioneren, ook al is deze verzwakt.

De ernstige tegenslagen van Seattle en Cancun hebben de reputatie van de WTO beschadigd. In de straten dichtbij de plaats van de conferentie vonden massaprotesten plaats tegen de neoliberale globalisering, en op de conferenties zelf hebben de landen die lange tijd gedwongen waren om toeschouwers te zijn van het scheppingsproces van de economische wereldorde zich nu duidelijk uitgesproken tegen de eenzijdige handelsvoorstellen van de Noordelijke landen. Een toenemend aantal mensen, organisaties en regeringen heeft de WTO gehekelde omdat het een beslissende bijdrage heeft geleverd aan het tot stand brengen van een economische globalisering die alleen de belangen dient van multinationale corporaties, banken en investeringsfondsen.

De overeenkomsten waarover werd onderhandeld in de Uruguay-ronde, die nog steeds van kracht zijn, zijn een duidelijk voorbeeld van het verschil tussen de neoliberale uitingen en de praktische toepassing daarvan. De basisregels zijn moeilijk te onderscheiden, vanwege de vele uitzonderingen. In tegenstelling tot wat vaak gezegd wordt, is niet alles geliberaliseerd. Daarom verloopt het openstellen van de Noordelijke landbouwmarkten erg langzaam, ook al is dit van groot belang voor de economie van veel Zuidelijke landen, terwijl landbouwsubsidies voor niet-concurrerende productie in de Verenigde Staten, de Europese Unie en Japan gestegen zijn in plaats van gedaald. Het duurde meer dan 10 jaar voordat de liberalisatie van de handel in textielproducten een feit was en er zijn nog steeds uitwegen waardoor de Noordelijke landen hun importen kunnen beperken.

Aan de ene kant is er vrij snel begonnen met het liberaliseren van de dienstenhandel, die zich richtte op die sectoren waarin liberalisering in het belang is van de grote bedrijven in het Noorden, bijvoorbeeld in de financiële- en in de telecommu-

nicatiesector. Maar aan de andere kant verhinderen de regels nagenoeg de internationale arbeidsmobiliteit, behalve als het gaat om goedbetaalde banen, en mag migratiebeleid niet besproken worden in de Wereldhandelsorganisatie. Terwijl de liberalisering van sommige sectoren in de praktijk langzaam of uiterst selectief verloopt, zijn er andere sectoren waarin het tegenovergestelde van liberalisering plaats vindt.

Resultaten van de vooruitgang op wetenschappelijk en technologisch vlak (intellectueel eigendom) worden juist niet geliberaliseerd en ter beschikking gesteld van de mensheid. De verspreiding hiervan wordt verhinderd door middel van patenten, handelsmerken en copyrights – alweer een voorbeeld van een toegestane uitzondering op de liberalisering waarvan de multinationals profiteren.

Alle lidstaten van de WTO zijn verplicht om de wetgeving aan te nemen die intellectuele eigendomsrechten in gelijke mate beschermt als in het Noorden. Dit betekent onder andere dat er een minimale periode van 20 jaar is vastgesteld voor patenten en dat het terrein waarop patent verkregen kan worden is uitgebreid, zodat zelfs bepaalde levende organismen hieronder vallen.

De belangrijkste begunstigden van dit alles zijn: de grote multinationals, met name de farmaceutische bedrijven.

Dit alles betekent dat de regeringen van de belangrijkste economische machten basisregels hebben opgesteld voor de wereldhandel die overeenkomen met de wensen van de grote multinationale bedrijven. Bij het openstellen van markten in nieuwe groeisectoren en het creëren van een nieuw wereldrijk van patenten en geregistreerde handelsmerken wordt er geen rekening gehouden met de prioriteiten van de meest verarmde landen, die, als het huidige patroon van liberale globalisering zich voortzet, waarschijnlijk zullen eindigen als verliezers, die aan bijna alles gebrek hebben, behalve aan natuurlijke rijkdommen die geplunderd worden en goedkope arbeidskrachten die worden uitgebuit.

Bibliografie

IATP, Instituut voor Landbouw en Handelsbeleid en 3D (2005): *Sembremos la semilla de los derechos. Examen del comercio agrícola y la OMC desde la perspectiva de los derechos humanos*. Te raadplegen op: www.iatp.org (datum van raadpleging: 12/12/2008)

Malhotra, Kamal (coord.)(2003): *Making Global Trade Work for People*. London, Earthscan Publications Ltd. In te zien op: www.boell.de/alt/downloads/global/globaltrade.pdf (datum van raadpleging: 12/12/2008)

Oxfam (2006): *A Recipe for Disaster: Will the Doha Round fail to deliver for development?* Oxfam Briefing Paper Nr. 87, april. Te raadplegen op: www.comercioconjusticia.com (12/12/2008)

Rodríguez, Graciela (2008): *El éxito del fracaso de las negociaciones de la OMC*. Peripecias, No. 109, August. In te zien op: www.peripecias.com (datum van raadpleging: 12/12/2008)

Stiglitz, Joseph E. (2006): *Making Globalization Work*. New York, W.W. Norton.

UNDP (2005): *International trade. Unlocking the potential for human development*. Hoofdstuk 4 van het Human Development Report 2005. In te zien op: www.undp.org (datum van raadpleging: 12/12/2008)

Verschillende auteurs (2007): *Monopolios artificiales sobre bienes intangibles. El proceso de privatización de la vida y el conocimiento*. Fundación Vía Libre and Fundación Heinrich Böll. In te zien op: www.vialibre.org.ar en op www.boell-latinoamerica.org (datum van raadpleging 12/12/2008)

Websites

WTO: www.wto.org

De jaarlijkse rapporten zijn hier gratis in te zien, alsook een aantal andere publicaties.

De WTO publiceert jaarlijks drie rapporten:

- *Annual Report of the WTO* (in het voorjaar), jaarlijks rapport over institutionele aspecten
- *Report on World Trade* (in de zomer), rapport over wereldhandel, nieuwe publicatie die een analyse maakt van verschillende problemen van het wereldhandelssysteem
- *International Trade Statistics* (in de herfst), Internationale Handelsstatistieken

Patxi Zabalo Arena

Partnership for Change is een project dat gericht is op het vergroten van de bewustwording en politieke betrokkenheid bij de Economische Partnerschaps Akkoorden (EPA's) tussen de Europese Unie (EU) en landen in Afrika, de Caraïben en de Stille Oceaan (ACS-landen). Het belangrijkste doel van dit project is een bijdrage te leveren aan een grotere samenhang tussen de handel, ontwikkeling en het internationale hulpbeleid van de EU en de verplichtingen om de millenniumdoelen te bereiken en mensenrechten en duurzame ontwikkeling te bevorderen.

Het is onze missie om deelname aan het debat en de uitwisseling van ideeën en informatie over de EPA's te stimuleren, zowel in de EU als in de ACS-landen, met als doel om de herziening en de herformulering van deze akkoorden te bevorderen.

Met dit doel voor ogen zijn we van plan om publicaties uit te geven die bijdragen aan bewustwording bij het brede publiek, ontwikkelingsgerelateerde NGO's, universiteiten, sociale bewegingen, onderwijskundige centra en vooral mensen die verantwoordelijk zijn voor de besluitvorming binnen de EU-instellingen.

